

—Людзьмі звацца!
Янка Купала

ГАЗЕТА ТВОРЧАЙ ІНТЭЛІГЕНЦЫ БЕЛАРУСІ

ПЯТНІЦА

23

КРАСАВІКА
1993 г.

№ 16 (3686)

КОШТ
3 рублі

ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА

ЗОНА БЕЗ МЕЖАЎ...

Сем гадоў ад Чарнобыля. А што змянілася?

СТАРОНКА 4

«ПЯЯЦЬ, АБ ЧЫМ ДУША ПЯЕ»

Барыс САЧАНКА: новае
прачытанне твораў Янкі Купалы
першых гадоў Савецкай улады

СТАРОНКІ 5,12

«ПАЭЗІЯ ЕСМ ПЦІЦА...»

Уладзімір ЯГОЎДЗІК прыгадвае
сустрэчы з Міхасём РУДКОЎСКІМ

СТАРОНКІ 6-7

УНАЧЫ ГУЧНЕЙ БРУЯЦЬ ФАНТАНЫ

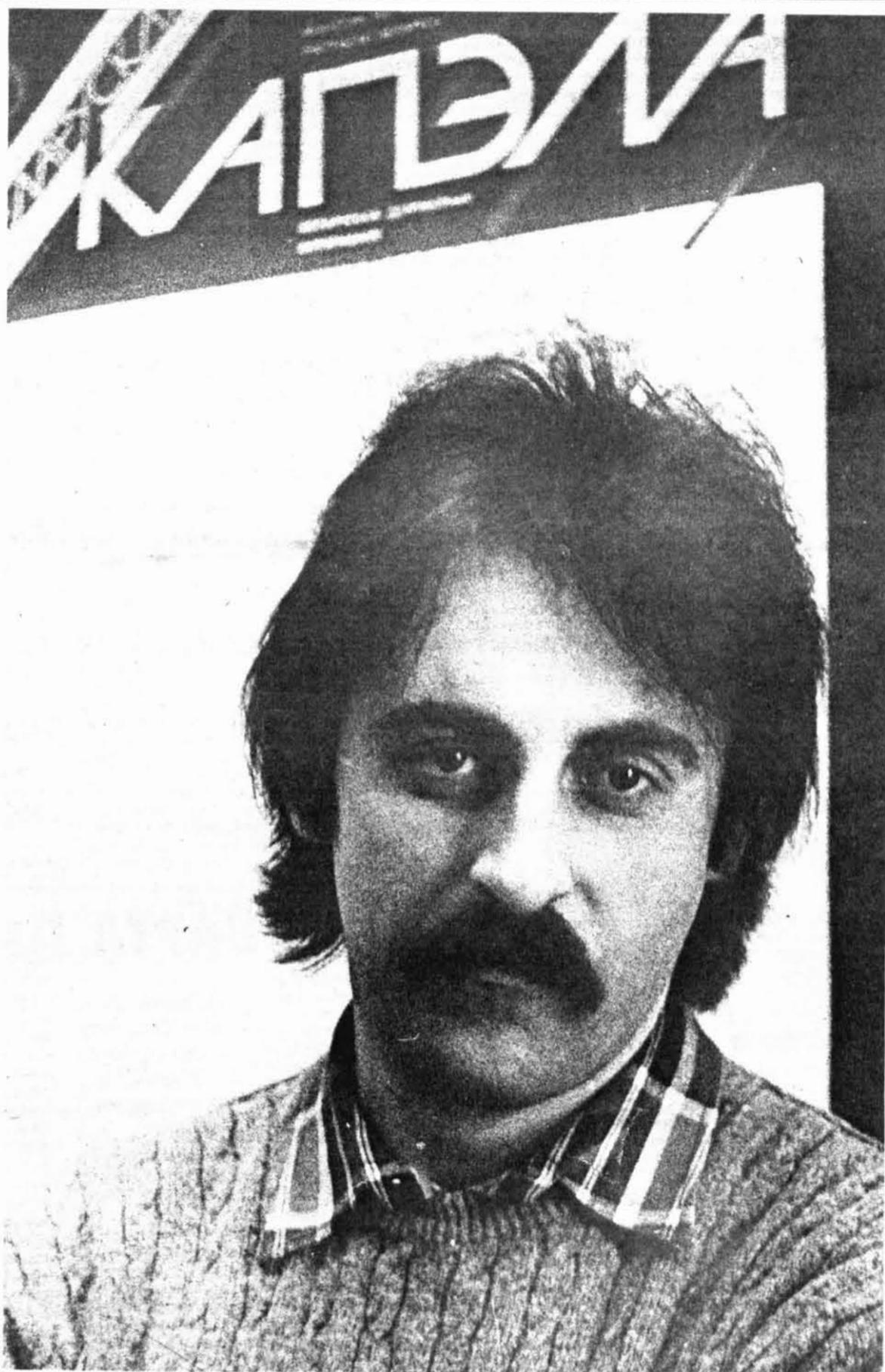
Апавяданне Юры СТАНКЕВІЧА

СТАРОНКІ 8-9

ПАД ЗНАКАМ ПАГОНІ

Успаміны Язэпа МАЛЕЦКАГА пра
Вільню ў пярэдадзень апошняй
вайны

СТАРОНКІ 14-15

«ЛіМ» — ваша газета

Шаноўнае спадарства!

Памятаеце, што пісаў летась наш чытач падчас падпіскі:

«Каб год для вас быў неблагім — падпішыцеся на «ЛіМ».

Прыслухайцеся да гэтай парады.

Наш індэкс — 63856. Кошт падпіскі — 240 рублёў на паўгода.

Сёння на лімаўскай вокладцы — здымак кампазітара Яўгена ПАПЛАЎСКАГА. Па нашай усё яшчэ звычайнай завяздэнцы ён ходзіць, як кажуць, у маладых. Аднак яго творчыя і, не ў апошнюю чаргу, арганізацыйныя здольнасці /Яўген займае салідную пасаду дырэктара нацыянальнага тэатральна-канцэртнага аб'яднання «Беларуская капэла»/ сведчаць аб яго высокім прафесіяналізме. Маладосць і прафесіяналізм — дальбог жа, зусім неаблагод паяднанне.

Фота У.ПАНАДЫ

КОЛА ДЗЭН

Слова «рэферэндум» зноў не сыгродзіць са старонак газет. Тое, што ён адбудзецца ў Расіі пасляўтра, зараз ужо не выклікае сумліўні ў кога. А вось Вярхоўны Савет Беларусі пакуль пакінуў за сабою права прыняць канчатковае рашэнне па рэфэрэндуме, прапанаваным С. Шушкевічам, на сваёй майскай сесіі. Аднак, на жаль, сітуацыя такая, што лёс Беларусі зноў будзе вырашацца ў Расіі. І пасля 25 красавіка, мажліва, пры любых выніках расійскага рэфэрэндуму, пры перамазе любога боку беларускі рэфэрэндум можа проста стаць непатрэбным...

СУСТРЭЧА ТЫДНЯ

16 красавіка па прапанове Б. Ельцына ў Мінск з'ехаліся кіраўнікі дзяржаў СНД. Гэтак званы «саміт» упершыню прайшоў без падпісання зняй колькасці «жыццёва важных» документаў. На прадку дня сустрэчы было адно пытанне — лёс СНД /падразумявалася — лёс прэзідэнцкай улады ў Расіі і дэмакратыі ў СНД/. Усе кіраўнікі дзяржаў выказаліся за далейшае ўмацаванне эканамічных сувязяў між краінамі /і падтрымалі прэзідэнта Расіі напярэдадні рэфэрэндуму/.

ВІЗИТ ТЫДНЯ

Міністр замежных спраў Беларусі П. Краўчанка наведваў з афіцыйным візітам Злучаныя Штаты Амерыкі. У Вашынгтоне ён сустракаўся з высокапастаўленымі кіраўнікамі новай адміністрацыі ЗША. Было абмеркавана шырокае кола праблем двухбаковых адносін, у тым ліку і пытанні эканамічных узаемаадносін паміж амерыканскай і беларускай сталіцамі. П. Краўчанка правёў перагаворы і са сваім амерыканскім калегам У. Крыстоферам. Мажліва, некаму гэта падасца парадаксальным, але, здаецца, пасля апошняга рашэння Вярхоўнага Савета Беларусі краіны Захаду пачалі ставіцца да нашага дзяржавы больш лаважліва. І сведчанне таму — пашырэнне кантактаў МЗС.

ЗАЯВА ТЫДНЯ

Дэпутаты апазіцыі БНФ у Вярхоўным Савеце выступілі з заявай. «Апазіцыя БНФ заклікае ўсе здаровыя сілы нашага грамадства, — гаворыцца ў ёй, — гуртавацца вакол ідэй барацьбы за захаванне нейтралітэту нашай дзяржавы, правядзення рэфэрэндуму па іншых кардынальных пытаннях нашага жыцця. Мы не маем права даць камуністам змарнаваць той шанец, які гісторыя адпусціла нашаму народу ў канцы XX стагоддзя».

СЮРПРЫЗ ТЫДНЯ

Ніяк не ўдасца нашаму ўраду стрымаць свае абяцанні, што чарговае павышэнне цэн — апошняе. Праходзіць тыдзень-другі і ўрад зноў і зноў «радуе» нас новымі цэнамі. На гэтым тыдні амаль удвая выраслі цэны на мяса і мясныя прадукты. Прывычны да ўсяго былы савецкі чалавек, тым не менш, ніяк не можа прывыкнуць да бегу навыперадкі цэн. І кожнае новае падаражанне для яго хай і прадбачанае, аднак усё ж нечаканасць.

СОРАМ ТЫДНЯ

Рэспубліка Беларусь яшчэ на няпэўны час застанеца без нацыянальнага гімна. Ні адзін з прапанаваных варыянтаў не задаволюе членаў спецыяльнай камісіі. Дзіўную абьякаваць і апатычнасць назіраем мы сярод творчай інтэлігенцыі — кампазітараў і паэтаў. Яны і спраўды не прапанавалі пакуль ні дабротнай апрацоўкі вядомых гімнаў, ні новых твораў, якія б вылучаліся сярод канкурэнтаў.

КУР'ЭЗ ТЫДНЯ

Удзельнікі нарады, што адбылася ў Міністэрстве абароны Беларусі, вырашылі звярнуцца ў Савет Міністраў Рэспублікі з хадзініцтвам аб устанавленні Дня Узброеных Сіл 23 лютага альбо 20 сакавіка. Нядоўга, відаць, выбіралі генеральскія галовы «самую знамянальную» дату ў гісторыі беларускага войска. Але галоўны кур'эз будзе наперадзе, калі Саўмін возьме ды і зацвердзіць 23 лютага, скажам, у якасці свята...

НАВІНА ТЫДНЯ

Беларусь і Польшча падпісалі 21 красавіка пагадненне аб супрацоўніцтве ў ваеннай сферы. Дзеля гэтага ў Мінск прыбыла прадстаўнічая дэлегацыя на чале з міністрам абароны Рэспублікі Польшча Янушам Анушкевічам. Польская дэлегацыя сустрэлася са Старшынёй ВС Беларусі С. Шушкевічам і прэм'ер-міністрам В. Кебічам. Я. Анушкевіч сказаў журналістам, што гэтае пагадненне ён мае нічога агульнага з ваенным блокам і ніяк не перашкоджае імкненню Беларусі да нейтралітэту.

ЦЫТАТА ТЫДНЯ

«Абмяркоўваць праекты канфедэрацыі з Расіяй ці з кім іншым сёння проста несур'ёзна. Трэба рэальна супрацоўнічаць і выкарыстоўваць магчымасці СНД, а не будаваць паветраныя замкі. Арыентавацца ж у сваім развіцці нам трэба на тую краіну, якія стварылі сваім грамадзянам умовы для нармальнага жыцця, менавіта на Заходнюю Еўропу і Амерыку».

/З інтэрв'ю «Народнай газеце» старшыні АДПБ А. Дабравольскага/

«ПУБЛІКАЦЫЯ» ТЫДНЯ

З артыкулам «Кому стаяць у руля...» у «Советской Белоруссии» выступіў прафесар Акадэміі кіравання Савелій Паўлаў. Так-так, той самы шматгадовы барацьбіт за ідэалагічную чысціню беларускай культуры, літаратуры і журналістыкі. На гэты раз ён пранікся клопатам пра навучанне і выхаванне «новага тыпа управленцев, руководителей - предпринимателей», якія будуць працаваць ва ўмовах рыначнай эканомікі...

НАРОД СУПРАЦЬ КАРУПЦЫ

Далёка не ўсе з тых, хто сабраўся напрыканцы мінулага тыдня пад бел-чырвона-белымі сцягамі на пляцоўцы перад Домам афіцэраў, былі безумоўнымі прыхільнікамі БНФ. Але акцыя, арганізаваная народным фронтам сумесна са свабоднымі прафсаюзамі Беларусі, не магла не прымірыць хоць на час палітычныя рознагалосці. «Народ супраць карупцыі!» — так гучаў галоўны лозунг гэтага мітыngu.

— Карупцыю мы атрымалі яшчэ ў 17-м годзе разам з ленызмам, — зазначыў на мітыngu намеснік старшыні Аб'яднанай дэмакратычнай партыі Беларусі С. Гусак. — Аднапартыйная сістэма дазваляла ўтойваць факты яднання ўлад са злчыннасцю.

Грунтоўным, пераканаўчым было выступленне старшыні Лігі правоў чалавека, аўтара праекта Закона «Аб карупцыі», што быў зацёрты ў свой час парламентам, народнага дэпутата рэспублікі Яўгена Новікава.

— Зараз размова ідзе аб тым, ці будзе Беларусь ператворана ў класічную «бананавую» рэспубліку з яе мафіёзнымі кланамі, ці гэта будзе нармальнае цывілізаванае краіна, — сказаў ён.

Гулам абурэння і скандзіраваннем «уряд — у адстаўку» сустрэлі

ўдзельнікі мітыngu паведамленне Я. Новікава аб тым, што сёння, згодна з дапаўненнямі ў закон аб уласнасці, Савет Міністраў з'яўляецца адзіным гаспадаром усёй дзяржаўнай маёмасці. Гэта значыць, што ў любы момант урад можа залучыць укамерцыйны абарот частку бюджэту, нашы, падаткаплацельшчыкаў, грошы.

Выйсце з такога становішча прамойце бачыць у аб'яднанні ўсіх дэмакратычных арганізацый, партый і рухаў на платформе захавання правоў чалавека, пабудовы суверэннай прававой дзяржавы, прыватнай уласнасці на сродкі вытворчасці.

Выступленні М. Зіміна, У. Феакістава, М. Аліевай ды іншых прадстаўнікоў свабодных прафсаюзаў лучыў клопат пра чалавека працы. Прынамсі, асабіста я павярнуў, што, як было напісана на адным з лозунгаў, «хто ў свабодным прафсаюзе, той не поўзае на пузе».

Амаль што ўсе выступаючыя гаварылі пра наступ з боку ўлад на нашу творчую інтэлігенцыю, на тых, хто не баіцца паказаць народу хцівасць яго ўладароў. Так, пазбаўлены працы журналісты Белдзяржтэлерадыё М. Бабкіна і С. Іванова, на пэўнай дыстанцыі ад органаў «правасуддзя» вымушаны

трымацца карэспандэнт «Коммерсанта-дейли» і «Свабоды» А. Старыкевіч, збіраюцца хмары над фотакарэспандэнтам «Народнай газеты» С. Плытквічам, над некаторымі журналістамі «Добрага вечара».

Намеснік рэдактара газеты «Дзеці і мы» Аляксей Мікалайчанка аб'явіў на мітыngu аб стварэнні Беларускай асацыяцыі свабодных сродкаў масавай інфармацыі.

З падагульняючай прамовай выступіў З. Пазняк. Ён падкрэсліў, што пытанне барацьбы з карупцыяй перш за ўсё палітычнае. Таму вырашэнне яго непазбежна пераносіцца ў плоскасць палітычнай барацьбы.

З прадстаўнікоў «сілавых» міністэрстваў на мітыngu не выступіў ніхто. Адна з газет на падставе гэтага зрабіла выснову, што дыялога не атрымалася таму, што згаданым міністэрствам, відаць, не мелі адпаведнага ўказання, ці, хутчэй, дазволу з боку кіраўнікоў улада. Ці прысутнічалі яны на мітыngu? Сам бачыў за спінамі выступаючых начальнікаў упраўлення МУС Беларусі па барацьбе з арганізаванай злчыннасцю, карупцыяй і наркабізнесам палкоўніка С. Рухлядзевы. Але, пэўна, беларускаму Катані не было чаго сказаць народу? І гэта сімптаматычна, як і тое, дарэчы, што ў апошні момант было забаронена аб'яўленае раней шэсце мітыnguоучых да Пракуратуры Беларусі.

Яўген ЛЮТЫ

З ПОШТЫ ТЫДНЯ

ЗАЕЗДЖАНАЯ ПЛАСЦІНКА

Аб чым думаюць тыя, хто дае тэлеэкран імперскім адэптам?

Узрушаны прамовай на тэлебачанні /16.04.93 г./ І.І. Антановіча, у якой ён пужаў нас нейкімі «пагрозамі» з боку суседніх дзяржаў і заклікаў вярнуцца назад за калючку ў імперыю, г.зн. уступіць у сістэму калектыўнай бяспекі.

Яму, бачыце, ужо стала вядома, што прэзідэнт Рэспублікі Польшча ездзіць на танку ўздоўж нашай мяжы. Праўда, Івану Іванавічу яшчэ пакуль дакладна невядома, куды гэты танк можа павярнуць і заехаць. Але ж ён, мабыць, ужо напалохаўся, бо

заклікае нас схвацацца за спіну «старэйшага брата», якому ён у апошні час служыў у штабе вядомага расійскага камуніста К. Палазкова.

Такая «пільнасць» былога загадчыка аддзела ЦК КПБ, былога прарэктара Акадэміі грамадскіх навук пры ЦК КПС, былога члена палітбюро РКП мяне не здзівіла. Як кажуць, старая, заезджаная пласцінка па-старому і круціцца.

Але ж навошта выпускаць ягоную «пільнасць» на экран, ды яшчэ ў самы лепшы эфірны час?

Ці ж гэтая «пільнасць» на карысць нашай дзяржаве? Ці ж такая прамова дапамагае наладзіць лепшыя сувязі з нашымі суседзямі? Спрыяе таму, каб наша дзяржава, па выразу С.С. Шушкевіча, стала больш кантактнай дзяржавай, крыніцай стабільнасці ў рэгіёне?

А. ЛЯЎКОВІЧ,

старшыня Берасцейскай філіі, сябра Цэнтральнай рады Беларускай сацыял-дэмакратычнай Грамады

ЦІ ВАРТА ПАРУШАЦЬ ЗАКОН?

Адкрыты ліст сп. М. Сапелю, А. Бяляцкаму, У. Папрузе, Ф. Янушкевічу

Шаноўныя спадары! 5 сакавіка 1993 г. «ЛіМ» надрукаваў Ваш адкрыты ліст пад кароткай і звычайнай назвай «Касцёл св.Троіцы — вернікам».

Паколькі ў гэтым лісце некалькі разоў згадваецца і мае імя, я ўважліва прачытаў яго, і адразу кінулася ў вочы большавіцкая апантанасць аўтараў у тым, што толькі яны і ніхто больш маюць рацыю ў гэтым вельмі складаным і няпростым пытанні.

Нават сама назва ліста нагадвае такія сумнавядомыя лозунгі большавікоў, як «Зямля — сялянам» ці «Фабрыкі — рабочым». З гэтымі лозунгамі яны прыйшлі да ўлады, і на 75 год ўся прыватная ўласнасць, у тым ліку і канфесійная, стала «народнай», а на самай справе дывідэндамі з яе ў першую чаргу карысталася партнаменклатура.

Прыкладна ў тым жа стылі складзены і вышэйзгаданы Ваш ліст.

Захацелася парафіянам касцёла атрымаць у асабістую ўласнасць касцёл на Залатой Горцы, прычым як мага хутчэй. І тут нічога дзіўнага няма, бо гэта не былы калгасны склад з даіраваю страхом, не склад солі /якім быў калісьці касцёл св. Андрэя ў Слоніме/, не спартыўная зала /у якую пасля вайны ператварылі славутою менскую фару альбо былы езуіцкі касцёл XVIII ст./, а тым больш не падмуркі былога дамініканскага касцёла, каля якіх будуюцца так званы «Палец Рэспублікі», які ў народзе атрымаў трапную мянушку «саркафаг».

А тут — усё гатовае, зроблена рэстаўрацыя, будынак накрыты чырвонай дахоўкай, мае цудоўны інтэр'ер і, самае галоўнае, гэта цэнтр горада, дзе кожны квадратны метр зямлі неўзабаве будзе каштаваць мільёны рублёў.

Засталося толькі прыбраць яго да рук разам з акаляючай тэрыторыяй, выгнаць адтуль «чыноўнікаў ад музычнай культуры», выкінуць выявы «драўляных балваноў з дудкамі» і зламаць «флюгер» на касцельнай званіцы.

Аргументы ў карысць гэтага

вельмі простыя: набажэнства вядзецца на беларускай мове, гэты будынак у вышэйзгаданых спадароў «забралі гвалтам» і наогул уся маёмасць каталіцкай царквы на Беларусі павінна быць ёй вярнута.

Аднак тут не ўсё так проста, як здаецца ці хочацца шаноўным спадарам-парафіянам. Да 1917 года, калі Беларусь уваходзіла ў склад Расійскай імперыі, руская праваслаўная царква мела велізарную маёмасць, прычым у XIX стагоддзі ёй былі перададзены шматлікія каталіцкія і уніяцкія храмы і манастыры. На тэрыторыі Заходняй Беларусі да 1939 года сярод прыватнай уласнасці розных канфесій панавала ўжо ўласнасць каталіцкай царквы, якая захапіла, карыстаючыся падтрымкай польскай улады, шмат маёмасці як праваслаўных, так і уніятаў.

Таму гаварыць аб тым, што ўсю былую царкоўную ўласнасць на Беларусі можна вярнуць на працягу года-двух былым уладальнікам — не прыходзіцца. Тым больш, што калі вяртаць былую ўласнасць царкве, то чаму б тады не вярнуць нашадкам Радзівілаў Нясвіжскі замак, а мне, напрыклад, тых двац-

ДАГАВОР АБ СУПРАЦОЎНІЦТВЕ

У Варшаве падпісаны дагавор аб супрацоўніцтве паміж Саюзам пісьменнікаў Беларусі і Таварыствам польскіх пісьменнікаў.

Абодва бакі, верныя традыцыйным сувязям паміж нашымі суседнімі народамі, выказалі жаданне:

арганізоўваць па меры патрэбы штогадовыя сустрэчы пісьменніцкіх дэлегацый у складзе 2-3 асоб для вывятлення актуальных патрэб абмену, што вынікаюць з пісьменніцкай і службовай дзейнасці; наладжваць паездкі на аўтарскія вечары беларускіх пісьменнікаў у Рэспубліку Польшчу і польскіх у Рэспубліку Беларусь; спрыяць паглыбленню ўзаемнага знаёмства з культурай абодвух народаў; заахвочваць пісьменнікаў і перакладчыкаў да

вывучэння моў абодвух народаў, спрыяць стварэнню ўмоў для такой вучобы; ствараць магчымасці для літаратурнага і выдавецкага супрацоўніцтва паміж пісьменнікамі.

Дагавор заключаны да 1996 года. З беларускага боку дагавор падпісаў старшыня Саюза пісьменнікаў Васіль Зьвонак, з польскага — старшыня Таварыства Анджэй Браун.

Пры цырымоніі падпісання прысутнічаў Надзвычайны і Паўнамоцны пасол Рэспублікі Беларусь у Рэспубліцы Польшча Валерый Сянько.

А.Г.

ХРОНІКА АДРАДЖЭННЯ

«БЕЛАРУС» ВЯРТАЕЦЦА НА БЕЛАРУСЬ

Упершыню за 42-гадовую гісторыю свайго існавання выйшла на Беларусь самае вядомае і тыражнае выданне нашай эміграцыі ў свеце — газета «Беларус». У ЗША /у Нью-Йорку/ яе выпускае Беларуска-Амерыканскае Задзіночанне, а рэдагуе калегія пад кіраўніцтвам вядомага навукоўца і пісьменніка, аднаго з лідэраў дыяспары ў Амерыцы Янкі Запрудніка.

На працягу больш як чатырох дзесяцігоддзяў «Беларус» шыра і прайдзіва інфармаваў нашых суайчыннікаў за мяжой і вонкавы свет аб сітуацыі на Бацькаўшчыне, стане яе культуры, эканомікі, грамадства, напаяючы тым самым разам з другімі скарбонку яе незалежнасці.

У сакавіцкім нумары газеты, які аддрукавала і распаўсюджвае незалежная выдавецкая кампанія «Тэхналогія», можна даведацца шмат цікавага з жыцця нашых

суайчыннікаў у розных краінах свету, прачытаць артыкулы аб святкаванні ўгодкаў Беларускай Народнай Рэспублікі, азнаёміцца са змястоўным інтэрв'ю Васіля Быкава. У выпуску змяшчаюцца таксама дайджэст замежнай прэсы з цікавай інфармацыяй аб Беларусі, анатацыя замежных кніг аб рэспубліцы.

Думаецца, газета павінна выклікаць зацікаўленасць і ў тых, хто хацеў бы зрабіць рэкламу сваёй фірмы за мяжой, паколькі яна распаўсюджваецца досыць вялікім тыражом у ЗША, Канадзе, Аўстраліі, Францыі, Аргенціне і шэрагу іншых краін.

Набыць жа «Беларуса» можна ў Мінску, у кіёсках Таварыства беларускай мовы, «Выбранецкіх шыхтоў» і ў Задзіночанні беларускіх студэнтаў.

Тэлефоны для кантактаў: 31-90-88, 21-77-40, 31-73-70.

Увага!

НОВЫ АДРАС ЧАСОПІСА «МАЛАДОСЦЬ»:

220041, г. Мінск, вул. Б. Хмяльніцкага, 10-а, пакоі 216—222.
Тэлефоны: адказнага сакратара — 68-27-61, аддзела прозы — 68-26-02, аддзела паэзіі і крытыкі — 68-27-66, аддзела публіцыстыкі — 68-29-02.

цаць дзесяцін зямлі, якія меў мой прадед да 1917 года ў ваколіцах Мсціслава? Іншая справа, што ў гэтым выпадку нашчадкі тых ганяляроў, што некалі валодалі дамамі ў Траецкім прадмесці, выселілі б на вуліцу «чыноўніка ад музейнай культуры» сп. Бяляцкага, не зважаючы на тое, што экспазіцыя музея, якім ён кіруе, аформлена выключна на беларускай мове, і адкрылі б у добра адрэстаўраваным будынку камерцыйную краму. Вынеслі б яны на сметнік і карціны шанюўнага спадара Янушкевіча, бо каму з іх патрэбна тэматыка, прывесеная беларускім паўстанцам 1863 года, тым больш што іх продкі някепска служылі «государю-императору». І лжалі б гэтыя палотны на адным сметніку разам са зламаным ветранікам і драўлянымі скульптурамі музыкаў, якія марашу туды аднесці парафіяне з касцёла на Залатой Горцы, тым больш што некаторыя з іх не цураюцца ў сваім побыце і польскай і рускай мовы, а на набажэнства па-беларуску, магчыма, глядзяць як на часовую з'яву.

Таму ў беларускім заканадаўстве прадугледжана пераважнае права вяртання вернікам усіх канфесій іх былых храмаў, за выключэннем аб'ектаў культуры. Дарэчы, такіх аб'ектаў няшмат. Сярод іх — славуцкая Полацкая Сафія, касцёл у Раўбічах, былы уніяцкі кляштар у

Гродне, кляштар у Гальшанах і, вядома, касцёл св. Тройцы ў Менску. Вяртанне гэтых будынкаў магчыма толькі пасля таго, як устаноўва культуры атрымаюць адпаведныя памяшканні /гл. Закон аб культуры/.

Таму, у той час, калі парафіяне захапілі гвалтам будынак касцёла св. Тройцы ў Менску, пры гэтым парушыўшы некалькі законаў, я звяртаюся з просьбай да спадароў Сапелы, Бяляцкага, Папругі і Янушкевіча аб спыненні гэтых супрацьпраўных дзеянняў. Спадзяюся таксама, што рэспубліканская пракуратура зробіць адпаведнае заключэнне.

Я таксама раю вышэйзгаданым спадарам задумацца аб тым, каму зараз выгодныя канфлікты паміж рознымі плынямі беларускай інтэлігенцыі. У той час, калі вырашаецца лёс беларускай дзяржаўнасці, калі беларускі народ атрымаў апошні шанец на выжыванне ў сваёй шматпакутнай гісторыі, не варта парушаць грамадскі спакой і ствараць напружанасць нават з самых добрых памкненняў.

Алег ТРУСАЎ,
намеснік старшыні Камісіі
Вярхоўнага Савета Беларусі
па адукацыі, культуры і
захаванні гістарычнай
спадчыны

ДЭПАРТЫЗАЦЫЯ ПА-БЕЛАРУСКУ

На пытанні карэспандэнта «ЛіМа» адказваюць начальнік упраўлення грамадскіх арганізацый Міністэрства юстыцыі Беларусі Міхаіл СУХІНІН і начальнік упраўлення агульнага нагляду Пракуратуры рэспублікі Мікалай КУПРЫЯНАЎ

— Апошнім часам нашы чытачы пішуць і тэлефануюць у рэдакцыю аб тым, што на некаторых прадпрыемствах, установах рэспублікі пачалі аднаўляцца пярвічныя арганізацыі былой кампартыі Беларусі. Камуністычныя функцыянеры шырока выкарыстоўваюць для сваіх мэт памяшканні, тэлефонную і іншую сувязь на дзяржаўных прадпрыемствах, што з'яўляецца парушэннем Закона аб дэпартызацыі. «ЛіМ» нядаўна пісаў пра падобную дзейнасць камуністаў на вытворчым аб'яднанні «Даламіт» у Віцебскім раёне, якое, дарэчы, ўзначальвае былы першы сакратар Віцебскага абкома КПБ Грыгор'еў.

М. Сухінін: — 25 жніўня 1991 года Вярхоўны Савет Беларусі прыняў пастанову аб дэпартызацыі, згодна з якой дзейнасць палітычных партый, іншых грамадскіх аб'яднанняў, якія ставяць перад сабой палітычныя мэты, на дзяржаўных прадпрыемствах, ва ўстановах і арганізацыях забараняецца. Асобы, якія выказваюць жаданне займацца палітычнай дзейнасцю, павінны рабіць гэта не ў рабочы час і па месцы жыхарства, ствараючы там партыйныя ячэйкі, арганізацыі і іншыя падобныя ўтварэнні.

М. Купрыянаў: — Павінен тут зрабіць адно ўдакладненне. У пастанове аб дэпартызацыі забараняецца стварэнне палітычных арганізацый толькі ў дзяржаўных структурах. Што ж датычыць грамадскіх утварэнняў, калгасаў, кааператываўных арганізацый, ды на іх такая забарона не распаўсюджваецца. Скажам, сход калгаснікаў можа сваім рашэннем дазволіць стварыць у гаспадарцы арганізацыю любой зарэгістраванай у рэспубліцы партыі.

— «Даламіт», пра які я тут нагадуў, вядома ж, дзяржаўнае прадпрыемства і на яго распаўсюджваецца Закон аб дэпартызацыі. Пра парушэнне гэтага закона нам паведамляюць таксама з Наваполацка, з Пастуў, з Нясвіжа, не кажучы ўжо пра некаторыя абласныя гарады, дзе камуністы пад крылом учарашняй партнаменклатуры, якая няблага сябе пачувае і пры «новай» уладзе, зусім распаралізавалі, адмабілізоўваючы адкрыта свае сілы для стварэння КПБ. Цікава, якія меры прадугледжаны да парушальнікаў Закона ад дэпартызацыі?

М. С.: — Парушальнікі заканадаўства аб грамадскіх аб'яднаннях могуць быць прыцягнуты да крымінальнай, адміністрацыйнай, матэрыяльнай і іншай адказнасці. Калі некаму ўздумаецца правесці партыйны сход на працы, яму не шкодзіць перад гэтым зазірнуць у працоўнае заканадаўства, згодна з якім чалавек, які без дазволу адсутнічаў на рабочым месцы больш трох гадзін, можа быць звольнены з працы. Што датычыць выкарыстання для палітычных мэт дзяржаўных памяшканняў, транспарту, тэлефоннай і іншай сувязі, як гэта робяць камуністы на вытворчым аб'яднанні «Даламіт», дык да іх адміністрацыя можа ўжыць меры матэрыяльнай адказнасці за нанесены прадпрыемству ўрон.

— Вы лічыце, што гэтага можна чакаць ад дырэктара спадара Грыгор'ева, у нядаўнім мінулым аднаго з буйнейшых камуністычных функцыянераў рэспублікі?

М. С.: — Я не маю на ўвазе канкрэтных асоб, кажу аб агульным палажэнні. Міністэрства толькі ажыццяўляе нагляд за статутнай дзейнасцю грамадскіх аб'яднанняў згодна з іх

зарэгістраванымі статутамі. Нагляд жа за захаваннем законаў ускладзены, як вядома, на органы пракуратуры...

М. К.: — Адначасна, што да нас не паступала сігналаў ці заяў аб парушэнні заканадаўства аб дэпартызацыі прыхільнікамі аднаўлення кампартыі Беларусі. Вось калі стваралася партыя камуністаў Беларусі, падобныя скаргі сапраўды мелі месца.

— Тым не менш, на працясе ў Вярхоўным судзе рэспублікі, дзе ў свой час разглядалася скарга ПКБ на Міністэрства, які адмовіў ёй у рэгістрацыі, прадстаўнік рэспубліканскай Пракуратуры стаў адназначна на бок партыі камуністаў Беларусі, хоць і тады ўжо было зразумела, а сёння гэта пацвердзілася з усёй відавочнасцю, што КПБ-КПСС і ПКБ — браты-блізняты.

М. К.: — Рашэнне па гэтай справе выносіў Вярхоўны суд. І не будзем да яе вяртацца.

— Добра, не будзем. Але ёсць у пракуратуры сігналы аб парушэнні закона ці няма, яна, як я разумею, сама павінна ажыццяўляць нагляд за гэтым. У парадку, так сказаць, уласнай ініцыятывы. Калі я не памыляюся, гэты абавязак ляжыць на ўпраўленні, якое ўзначальвае вы, Мікалай Міхайлавіч.

М. К.: — Калі б нам даводзілася займацца толькі гэтымі, палітычнымі пытаннямі... Скажам вам такую рэч. З 20 супрацоўнікаў упраўлення 15 сёння заняты разборам спраў, звязаных з незаконнай прыватызацыяй, якая апошнім часам набыла ў рэспубліцы вялікі размах.

— Ну, што ж, калі заяў аб парушэннях Закона аб дэпартызацыі з боку былой КПБ-КПСС да вас не паступала, лічыце, што мая, аб дзеяннях камуністычных функцыянераў на вытворчым аб'яднанні «Даламіт», будзе першай і, спадзяюся, ёй будзе далены ход.

М. К.: — Паспрабуем гэта праверыць...

— Ва ўсёй гісторыі са спыненнем дзейнасці КПБ-КПСС Вярхоўным Саветам Беларусі згодна з яго пастановай ад 25 жніўня 1991 года і яе адменай тым жа Вярхоўным Саветам сёлета ёсць, для мяне, напрыклад, шмат незразумелага. З аднаго той першай пастановы ВС дзейнасць якой партыі зараз адноўлена? Кампартыі Беларусі? Але ж такой фактычна не існавала. Была рэспубліканская філія КПСС, якая нават не мела свайго статута...

М. С.: — Камуністычная партыя Савецкага Саюза ўяўляла сабой адзіную ўсесаюзную цэнтралізаваную камуністычную арганізацыю, якая мела адзіную праграму, адзіны статут, адзіны партбилет, адзінае членства. Кампартыі ж саюзных рэспублік з'яўляліся арганізацыйнымі структурамі КПСС, што замацавана пунктам 16 Статута КПСС. Дарэчы, пастановай XXXI з'езда КПБ «Аб Статуте Камуністычнай партыі Беларусі» пацверджана ідэйнае і арганізацыйнае адзінства кампартыі Беларусі з камуністычнай партыяй Савецкага Саюза і прызнана немэтазгодным прыняцце Статута КПБ. Гэтыя абставіны знайшлі адлюстраванне і ў пастанове Вярхоўнага Савета Беларусі ад 25.8.91 года, дзе ўказана, што прыпынена дзейнасць КПБ-КПСС, а, значыць, кампартыі Беларусі, як часткі КПСС.

— Чаму ж Міністэрства рэспублікі ў свой час зарэгістравала КПБ, хача яна не мела свайго статута? Рэгіструецца ж у першую чаргу, калі я не памыляюся, статут грамадскага аб'яднання.

М. С.: — Справа ў тым, што

Часовае палажэнне аб утварэнні і дзейнасці грамадскіх аб'яднанняў у Рэспубліцы Беларусь дазваляла рэгістрацыю рэспубліканскіх аддзяленняў былых саюзных арганізацый. Але кіраўнікі КПБ-КПСС былі папярэджаны, што ў бліжэйшы час іх партыя павінна будзе прыняць свой статут. Жнівеньскія падзеі 1991 года прывялі да распаду КПСС, пасля чаго Міністэрства рэспублікі ануляваў свой ранейшы запіс аб рэгістрацыі КПБ-КПСС. Бо калі знікла цэлае — КПСС, дык не можа існаваць і яго частка пад назвай КПБ. Адным словам, пасля анулявання запісу аб рэгістрацыі Мініюстам КПБ-КПСС арганізацыя гэтага на тэрыторыі Беларусі дэ-юрэ перастала існаваць.

— А што існуе?

М. С.: — Існуюць грамадзяне, якія спавядаюць камуністычныя погляды і жадаюць на агульных падставах стварыць камуністычную партыю Беларусі.

— Як кажучы, з нуля?

М. С.: — Фактычна, з нуля. Згодна з Законам аб грамадскіх аб'яднаннях.

— Каб жа так думалі былі лідэры КПБ-КПСС — Малафееў, Камай, іншыя іх падпечнікі, якія, як вы ведаеце, правялі нядаўна і пашырае пахаджэнне старога складу бюро ЦК КПБ, пленум тэа ЦК, рыхтуюць з'езд... І ўсё з нуля?

М. С.: — Мне ўжо даводзілася аднойчы ў прэсе выказаць думку аб тым, што ніхто з былых кіраўнікоў кампартыі Беларусі юрыдычна сёння такім не з'яўляецца, бо няма КПБ. Што да склікаемага з'езда, дык гэта, як я разумею, будзе ўстаноўчы з'езд, на якім павінны быць прыняты статут, праграма, абраны кіруючы і кантрольны органы.

— Я не здзіўлюся, калі неіснуючыя лідэры неіснуючай партыі назавуць мяночы адбыцца з'езд — 32-м з'ездам КПБ. Перад гэтым, у савецкі час, нагадаем, быў — 31-ы...

М. С.: — Слова «ўстаноўчы» ўсё роўна павінна будзе ў назве з'езда прысутнічаць. Хоць праз дэфіску з лічбай — 32.

— Але ж гэтым самым КПБ падкрэсліць пераемнасць тэорыі і практыкі былой кампартыі Беларусі.

М. С.: — Не будзем рабіць здагадак. Калі ў мяне будучы на руках дакументы гэтага з'езда, тады я змагу зрабіць нейкія высновы...

— І малафеевы і чыкіны, якім надзіва шырока прадастаўлены ў рэспубліцы эфірны час, не стамляюцца гаворыць сёння, што, у рэшце рэшт, яны пераможуць на выбарах і прыйдуць да ўлады. Але большавікі ніколі ў выніку выбараў не прыходзілі да ўлады, яны заўсёды захоплівалі яе сілай, цаной вялікай крыві. Таму я не веру, што сучасныя большавікі будуць лічыцца на справе з Законам аб дэпартызацыі, улічваючы яшчэ і яго неадправаванасць, недасканаласць, адсутнасць дзейснага механізма па яго рэалізацыі.

М. С.: — Так, сапраўды, мы яшчэ не маем дасканалы заканадаўства аб дзейнасці грамадскіх аб'яднанняў і пакуль што карыстаемся ў гэтай справе «саюзным» законам. Вось чаму мы ўскладаем вялікія надзеі на майскую сесію Вярхоўнага Савета Беларусі, якая павінна прыняць закон аб грамадскіх аб'яднаннях і закон аб палітычных партыях Рэспублікі Беларусь.

— Дзякуй за гутарку.

Міхась ЗАМСКІ

ІМПЭТ У АГУЛЬНУЮ СПРАВУ

**«...Я плакаў. Я не саромлюся прызнацца ў гэтым і не саромлюся сваіх слёз.
— Божа, злітуйся над зямлёю, што нараджае такіх дзяцей...»
Словы гэтыя належаць аднаму з герояў слаўтай аповесці
Уладзіміра Караткевіча «Свая легенда» — швейцарскаму
найміту Конраду Цхакену.**

Памятаю, як, калі ўпершыню чытаў гэты твор, быў літаральна ашаламлены: галоўны герой — найміт? Швейцарац, які гатовы аддаць жыццё за чужую яму Беларусь, які плача і моліцца за яе народ?.. Неяк падушчалася, што феномен Караткевіча яшчэ і ў тым, што, будучы ў свой час ледзь не афіцыйна занесены ў стан «нацыяналістаў» /што тады гучала ледзь не як прысуд/, сярод сваіх станоўчых герояў і галоўных дзеючых асоб ён знаходзіў месца і цыгану, і іудзею, і паляку, і расейцу... Прычым, гэтыя «чужыцы» ў яго выглядаюць часам куды больш дастойнымі і адданымі Беларусі людзьмі, чым некаторыя «тутэйшыя» — прыстасаванцы, здраднікі, абьякавыя да лесу сваёй зямлі і народа людзі.

Нацыянальнае самавызначэнне — справа, безумоўна, тонкая і далікатная. З аднаго боку, заўсёды ёсць напатагове дбайца пра чысціню крыві, які вокамігненна дакажа, хто кім на самай справе з'яўляецца. З другога — супляменнік, які заклімае «збегчы» брата па крыві, абвінаваціць яго ў пераходзе «ў чужы лагэр». Крайнасці, як вядома, змыкаюцца. Тым не менш, і ў нашай, і ў суседніх культурах працэс свя-

домага выбару нацыянальных арыенціраў, светапогляду заўсёды быў ды і працягвае заставацца досыць актыўным, прынамсі, не з'яўляецца нечым экстраардынарным ці надта ўнікальным.

Як паказвае практыка, запіс у пашпарце ці чысціня паходжання далёка не заўсёды становіліся і становяцца гарантам свядомага патрыятызму, адстойвання дзяржаўных ці нацыянальных інтарэсаў.

Возьмем аднаго з выдатных дзеячаў беларускага адраджэння Вацлава Іваноўскага, родныя браты якога самавызначыліся — адзін палякам, а другі — літоўцам. І як свецчыць Юрка Туронак, кожны з іх адыграў выключную ролю ў гісторыі абранай ім нацыі. Ці не такую ж або падобную ролю адыгралі ў беларускай культуры Я. Карскі, З. Бядуля, С. Александровіч, у рускай — І. Левітан, У. Даль, А. Мандэльштам, у нямецкай — Г. Гейнэ і г. д.ц.

Мяне заўсёды давіць, калі пытанні мовы, яе функцыянавання ў дзяржаве нехта пачынае звязваць з міжнацыянальнымі адносінамі. Так, мова — душа народа, галоўны вызначальнік нацыі, але ў працэ-

се дзяржаўнага будаўніцтва яна адыгрывае ролю той цагліны, якая кладзецца ў дзяржаўны падмурок, фарміруючы адну супольнасць з усіх народаў і этнасаў на тэрыторыі дадзенай дзяржавы, як аснову дзяржавы ўвогуле. Сапраўды, пры ўсёй разнастайнасці паходжання, нават колеру скуры жыхароў ЗША адзіная дзяржаўная мова, адзіны дзяржаўны менталітэт, агульны лад жыцця, шкала каштоўнасцяў і звычай робяць кожнага паасобку і ўсіх разам нацыяй — амерыканцамі.

У гэтым звязку мне падаецца вельмі важным, калі прадстаўнікі некарэннай, скажам, нацыянальнасці прыносяць у справу беларускага адраджэння свой імгэнт, сваю асаблівасць, высакародную заклапочанасць і дапамогу. Унікальная, да прыкладу, з'ява — беларускія татары. Звязаныя з гэтай зямлёй стагоддзямі, застаючыся ў аснове мусульманамі, яны вельмі арганічна і годна пачуваюцца сярод беларусаў. Больш таго, некаторыя нават могуць павучыцца ў іх глыбокаму веданню мовы, чыста беларускай свядомасці, удзелу ў працэсах адраджэння.

На мой погляд, беларускі адраджэнскі рух ні ў якім разе нельга блытаць з імперскім шавінізмам, тым нацыянал-патрыятызмам, які буяе зараз у Расіі. Там прыярытэт адной нацыі, чысціня крыві ўзводзяцца ў абсалют. У спіс іншародцаў, іншаверцаў заносіцца ўсе, а не толькі прадстаўнікі «масонскай» нацыі. Дастаткова нават наўгад адкрыць любую старонку «Нашега

савременника», «Молодой гвардии», «Дня» /я ўжо не кажу пра газеты і брашуркі, якія распаўсюджваюцца адпаведнымі арганізацыямі і суполкамі/. Нават браты-славяне раздзяляюцца па сартах, аддаючыся ў поўную залежнасць «старэйшаму брату», асуджаючыся на права прыслужваць і выслужвацца, даказваць сваю вернасць гаспадарам.

І хоць такое ў гісторыі ўжо было, і не раз, урокі гэтыя, відаць, дзейнічаюць не на ўсіх. Чаго варты, да прыкладу, сумна вядомы ліст выкладчыкаў і студэнтаў Віцебскага педінстытута, ці скаргі розных «патрыётаў» у маскоўскую «Правду», накіраваныя супраць свайго народа, сваёй гісторыі, сваіх уласных каранёў. Сапраўды, фарс і трагедыя побач ходзяць.

Дык чаму ўсё ж некаторыя з прадстаўнікоў нацыянальных меншасцяў і этнічных груп так баяцца беларускай школьні, справядлівасці, беларускай дзяржаўнасці ўвогуле? Няўжо ім здаецца, што ў «Северо-Западном крае» будзе дыхацца вальней, будзе ўдзячнасць і прызнанне іх высылкаў? Не дай Бог таму здарыцца, бо некаторыя рыцары сённяшняй «великой империи» куды страшнейшыя, чым нядаўнія валадары.

Любіць радзіму — край, дзе нарадзіўся і ўзрос, любіць народ, з якім побач адкаліскі, — рэчы ўпайне натуральныя і звычайныя, уласцівыя для кожнага прыстойнага чалавека. Захоўваючы і шануючы сваё, можна і трэба быць разам, будаваць агульны лёс. Гэта зусім не азначае нацыянальнай абмежаванасці, ігнаравання вернасці сваім продкам і караням. Важна не адштурхнуцца, не замкнуцца ў выключнасці сваёй, у галоўным праве сваім. І ўсім разам, і кожнаму паасобку — зрабіць свой выбар. На карысць Бацькаўшчыны.

Навум ГАЛЬПЯРОВІЧ

г. Наваполацк

БОЛЬ ЧАРНОБЫЛЯ

ЗОНА БЕЗ МЕЖАЎ

Пра гэта гаварылася і пісалася не раз. І тым не менш 30-кіламетровая зона адсялення, абнесена калючым дротам пасля аварыі на ЧАЭС, зонай адчужэння не стала. І па сёння прайсці туды злодзеям па «здабычу» цяжкасці не складае...

У шэрагу заканадаўчых актаў рэспублікі з пакета так званых чарнобыльскіх, а таксама мэтавых праграм і канцэпцый прадугледжаны комплекс мер па змякчэнні вынікаў катастрофы, сацыяльнай абароне пацярпелых ад яе грамадзян. Дзяржава ў заканадаўчым парадку праз гады /Закон «Аб прававым рэжыме тэрыторыі, якія падвергліся радыеактыўнаму забруджанню ў выніку катастрофы на Чарнобыльскай АЭС», быў прыняты ў лістападзе 1991 года/ адрагавала на бяду, што зрабіла рэспубліку зонай экалагічнага бедства. 257 тысяч гектараў зямлі выключана, як мінімум, на 30 гадоў з сельскагаспадарчага абароту. Але не будзем крапчаць пытанні страт ад аварыі, гэта размова доўгая. Разгледзім толькі праблему небяспечнасці самой 30-кіламетровай зоны. Справа ў тым, што прадугледжаны адпаведным статусам меры забароны ў дачыненні да яе аказаліся ў многім умоўнымі, не спрацавала сістэма дзяржаўных мер прававога характару.

Пачатак вакханаліі ў зоне быў пакладзены яшчэ летам 1986 года, калі туды з многіх раёнаў Гомельскай вобласці накіравалі сельскагаспадарчыя атрады для нарыхтоўкі кармоў і ўборкі ўраджаю. Раз прыдатнымі аказаліся травы і збожжа, не магло быць сумненняў, што прыгоднае і ўсё астатняе, пакінутае ў зоне гаспадаркамі і людзьмі. Зыходзячы з гэтай логікі, пайшло рабаванне зоны. І з такім размахам, што ні ў адной адселенай вёсцы сёння не знойдзеш ніводнага нечэпапаганга дома.

Калі ішло адсяленне ў пачатку мая 1986 года, ніхто з гаспадароў з сабой нічога не браў, апроч самага неабходнага, усё нажытае заставаўся на месцы. Цяпер многага тут не знойдзеш: нячыстыя на руку людзі не ўпусцілі момант. Пайшла гуляць па свеце радыяцыйная небяспека, разносячы хваробы і пакуты.

Вось да чаго прыводзяць неабдуманая разшэнні і крокі ўладных органаў, непрадбачлівасць і бесклапотнасць. Так званая пагоня за паказчыкамі, за дадатковым працэнт у зводцы прымушала іх ісці на ўсё, падваргаць небяспечнае здароўе і жыццё людзей. Адкрыўшы доступ у зону, яны, няхай і падсвядома, адкрылі пачатак распаўсюджвання небяспекі далёка за акрэсленыя межы яе.

Між тым у дзяржаўных прававых актах,

што вызначаюць статус забруджаных радыенуклідамі тэрыторый, прадугледжаны строгі прыродаахоўны рэжым і ахова тэрыторыі, грамадскага парадку, дзяржаўнай уласнасці, тушэнне пажараў, кантрольна-прапускны рэжым пры ўездзе і выездзе. Адпаведна ўстаноўлены кантроль за выкананнем узказаных мер, які абавязаны ажыццяўляць абласныя Саветы народных дэпутатаў і Дзяржкамтэт па праблемах вынікаў катастрофы на ЧАЭС. Таму правамерна ўзнікаюць пытанні: чаму ж пры ўсім гэтым адселеная зона аказалася ва ўладзе злодзеяў і бадзяжнікаў, нячыстых на руку людзей? Чаму тое, што там засталася і было абвешчана недатыкальным, злчачына расцягваецца?

Мне не раз даводзілася бываць у межах 30-кіламетровай зоны. Параўноўваючы яе стан у 1986 годзе — адрозненне адсялення — з цяперашнім, маю ўсе падставы сцвярджаць, што дзяржаўны кантроль за захаваннем прававога рэжыму на тэрыторыях радыеактыўнага забруджвання як след не наладжаны. Устаноўлены на цэнтральных дарогах міліцэйскія ахоўныя пасты зоны ў многім сімвалічныя, яны абыходзяцца і аб'язджаюцца прасёлкамі. Арганізаваная вахтавым метадам ахова проста не ў стане перакрыць усё сцэжкі. Даўно наспела неабходнасць забяспечыць яе спецыялізаванымі падраздзяленнямі, якія б былі зацікаўлены не толькі ў атрыманні пасведчання ўдзельніка ліквідацыі вынікаў аварыі і адпаведных ільгот, а менавіта ў тым, каб па-сапраўднаму ізаляваць небяспеку ад людзей. Пакуль жа зона пагрозліва дыхае на нас. Сюды ідуць і едуць усё, хто хоча.

Два гады назад я суправаджаў у паездцы па забруджаных радыенуклідамі тэрыторыях групу журналістаў з Даніі. За два дні мы пабывалі ў Хойніцкім і Брагінскім раёнах, наведвалі нямаля пакінутых вёсак і грамадзянскіх аб'ектаў, бачылі не нейкія асобныя аспекты лесу зоны, а ўсё яе праблемы.

Убачанае, да прыкладу, на свінагадоўчым комплексе былога калгаса «Кастрычнік» Хойніцкага раёна не магло не здзіўляць. Са шматлікага абсталявання тут засталася на месцы, бадай, толькі тое, чаго не ўдалося дэманціраваць і вынесці. Колькі за прайшоўшыя пасля аварыі гады працяе цяжкія вынікі гаварылася і гаворыцца,

а да свядомасці многіх людзей так і не дайшло гэта. Шкада, што звычайныя ісціны так дрэнна засвойваюцца.

Я згадваю вёску Бабчын вясной, летам і восенню 1986 года. Яна за лічаныя кіламетры ад адчужанай зоны. Часці адмабілізаваных рэзервістаў зразалі і вывозілі верхні пласт глебы, перакрывалі дахі дамоў і вытворчых памяшканняў, пракладвалі водаправоды, асфальтавалі дарогі, мылі іх па некалькі разоў у дзень. Але праз нейкі час узровень радыяцыйнай забруджанасці падымалася да ранейшай адзнакі, небяспечнай для здароўя чалавека. Бабчын восенню адсялілі, закапаўшы мільёны рублёў на прафілактычныя меры безвынікова.

А колькі такіх Бабчынаў можна налічыць ва ўсіх пацярпелых ад аварыі раёнах, якія ратавалі падобным чынам і здалі, як атрымалася, злодзеям і бадзяжнікам. Людзі пакідалі вёску з надзеяй, што вернуцца. Замыкалі хаты — не ад злодзеяў, ад іх не зачыніліся, — а як звычайна, калі некуды ад'язджалі. І што ж мы бачым сёння: няма таго будынка, які б не «абследавалі» драпежнікі-злодзеі, а на некаторых дамах ужо і дахі пачалі разбіраць. Асабліва на тых, якія былі пакрытыя нержавеючай бляхай. Злодзеі вядоўць спажывецкі попыт. Калі такое адбываецца пад бокам у ахоўнікаў зоны, то можна ўявіць сабе, што робіцца на ўсёй тэрыторыі яе.

У Законе «Аб прававым рэжыме тэрыторыі, якія падвергліся радыеактыўнаму забруджванню ў выніку катастрофы на Чарнобыльскай АЭС», артыкул 44-ы вызначае адказнасць за парушэнне гэтага закона. У ім, у прыватнасці, запісана: «Асобы, вінаватыя ў парушэнні патрабаванняў гэтага закона, нясуць кримінальную, адміністрацыйную і іншую адказнасць у адпаведнасці з дзеючым заканадаўствам Рэспублікі Беларусь...» Толькі нешта не чуваць аб пакараных паршуальнікаў. На тэрыторыі зоны палююць і рыбаляць, нарыхтоўваюць дровы, сена, нават саджаюць бульбу... Зона даступная практычна кожнаму. Мінутымі вясной і летам у ёй было мноства пажараў, учыненых тымі ж злодзеямі, бадзяжнікам. З дымам, разносіцца радыяцыйны пыл далёка за межы зоны.

Бяда з'явілася да нас нечакана. У ёй усё мы аказаліся «дэбютантамі». І калі праз гады пасля яе штосьці зрабілі, дык, бадай, толькі наскладалі дзесяткі разнастайных праграм і канцэпцый. Вучоныя нам многа нараскавалі, мы многа наслухаліся, а справа так і застаецца на месцы, сітуацыя абстраецца, пытанні ў нас не менш. Прыкра, аднак вастрэйшыя праблемы небяспечнага ў экалагічных адносінах рэгіёна прытупляюцца з кожным годам пад націскам нашай агульнай неўладкаванасці. Горш за ўсё, што ў зоны няма гаспадары. А калі так, то ні аб якіх мерах па зніжэнні яе радыяцыйнага ўздзеяння на насельніцтва, правядзенні прыродаахоўных мера-

Віктар ЯРАЦ

ВЯСНА ЗА КАЛЮЧЫМ ДРОТАМ

Пад крыламі чарадоў пералётных і ў вёсках тых, дзе сок пілі раней, праклонулася першая лістота — а дол бязлюдзем зноў яе сустрэў. Ад той вясны ніхто не раніць болей камлі бяроз, дзе сок у вёдры цёк, дзе жаўранак ад радасці над полем сябе не чуў — пад позірк амблок. Тут з камяноў плыў дым, бы самакруткі курцы смалілі з самасаду ўсмак. Травой не забыцца — травой смутку прапах — які ўжо год! — зямны абсяг. У вёсках тых, пакінутых за дротам, — вясна, якой не дадзены дазвол вітаць людзей прыветлівай лістотай, дарыць нябёс палескіх перазон.

прыемстваў не можа ісці і гаворкі.

Гэты вывад камусьці можа падацца надуманым, неаб'ектыўным. Маўляў, на адчужаных пасля аварыі землях створаны дзяржаўны радыяцыйны, а-экалагічны запаведнік, дзейнічаюць навукова-даследчыя інстытуты і г. д. і да т. п. Нарэшце, пры Дзяржкамтэце рэспублікі па праблемах вынікаў катастрофы на ЧАЭС створана адміністрацыйная зона адчужэння і адсялення. Усё гэта так, але, паверце, гэта не тое, што садзейнічае сёння ці будзе садзейнічаць заўтра лепшай ізаляцыі небяспечнай тэрыторыі. Неаспрэчным з'яўляецца факт, што цяпер ніхто дакладна не ведае, як быць далей з зонай, з усім пакінутым у яе межах. У першыя пасля аварыі гады, калі да ліквідацыі вынікаў аварыі прыцягнулі ваенныя, мабілізавалі рэсурсы ўсяго былога Саюза, некалькі невялікіх вёсак у Брагінскім раёне былі сцёрты з твару зямлі і ў прамым сэнсе пахаваны. Зрабіць гэтак з усімі населенымі пунктамі ў нас сёння няма магчымасцей. А пакуль яны стаяць, туды будучы хадзіць і ездзіць, выносіць і вывозіць адтуль. І асабліва цяпер, калі ў нас усё стала дэфіцытам, значна падаражэла.

Нам заўсёды былі ўласцівы нядбаласць і абьякавасць. І нават Чарнобыль на нас мала чаму навучыў. Якой праблемы ні не краіна, ніводная не даведзена як след да завяршэння, ва ўсім непарадак і бязладдзе.

А. САКУН

г. Мінск

«ГОСУДАРСТВО есть заговор не только для эксплуатации, но, главное, для развращения граждан... Я... никогда не буду служить нигде никому правительству», — пісаў Леў Талстой у адным са сваіх лістоў да В.П.Боткіна (1857 г.). А ў Запісную кніжку ён унёс наступныя словы: «Все правительства равны по мере зла и добра».

У Янкі Купалы — нашага нацыянальнага гена — такіх шчырых талстоўскіх прызнанняў адносна наогул уладаў ці канкрэтных тых, пры якіх выпала яму жыць, даследчыкам пакуль што выявіць не ўдалося. Ды і ці ведаў ён вышэйзгаданыя думкі волата рускай літаратуры? Аднак тое, што іх падзяляў, хоць, можа, і не заўсёды, прытрымліваўся ў пэўныя перыяды жыцця — гэта бясспрэчна. Ён — і гэта вядома — не прыняў царскай улады, у шматлікіх творах выступаў супраць яе. Мары аб лепшай долі паэт ускладаў на рэвалюцыйныя падзеі, спадзяваўся, што менавіта яны вызваліць працоўнага беларуса ад спрад-

Не будзе, нават уздыхаці, —
Адно мо вырвецца пракляце,
Якім я жыў ад малку лет,
Адно сам аб сабе цень скажа
Крыжам, адвечнай сваёй стражы:
Каб не радзіўся лепш на свет!

«Мой цень» — адзін з самых асабістых і загадкавых твораў Янкі Купалы. Не дзіва, што паэт не спяшаўся здаваць яго ў друк — толькі праз чатыры гады верш быў змешчаны ў часопісе «Беларускае жыццё» (N 20, 1919). У гэтым вершы аўтар сурова, нават жорстка асудзіў сябе, той «шлях, якім шоў да астатку», прызнаў, што «з жыццём не ўмеў... жыць», і вынес страшны вырак: «Каб не радзіўся лепш на свет!» Якія на тое былі прычыны, што змусіла Янку Купалу прааналізаваць усё «да астатку» жыццё, якім ён жыў «ад малку лет», і прызнаць, што яно было не такім, як павінна было быць? На гэтае пытанне даследчыкі жыцця і творчасці народнага песняра яшчэ адказу не далі.

Рыгор Семашкевіч, аналізуючы «Мой цень» (Энцыклапедычны даведнік «Янка Купала», 1986 г.), правільна адзначаў, што

пацыю, пасля камандзіровак у Курскую губерню, потым у Маскву, Янка Купала, нарэшце, вызваляецца ад службы ў арміі і пераязджае на сталае жыццё ў Мінск (студзень 1919 г.), дзе адбываюцца вельмі ж важныя падзеі. Шматлікія канферэнцыі і з'езды беларускіх нацыянальна-вызваленчых арганізацый прывялі да таго, што 25 сакавіка 1918 года была абвешчана Беларуская Народная Рэспубліка, якая, у сілу розных прычын і акалічнасцей, так і не змагла сябе па-сапраўднаму сцвердзіць. 9 снежня 1918 года нямецкія войскі пакінулі Мінск, а ўжо 30 снежня таго ж года ў Смаленску сабраўся з'езд беларусаў-бальшавікоў — ён прыняў пастанову аб стварэнні Беларускай Сацыялістычнай Савецкай Рэспублікі, пра што і было аб'яўлена 1 студзеня 1919 года. Бальшавікі ўтрымацца ў Мінску не змаглі, неўзабаве адступілі — пачалася польская акупацыя, якая прадаўжалася некалькі месяцаў. Перажытае самім Янкам Купалам і беларускім народам у тых гадах дало багаты матэрыял для напісання шматлікіх артыкулаў і

бальшавікоў і новую ўладу Янка Купала і ў сваіх артыкулах, з якімі даволі часта выступаў у гэтыя гады ў друку. Калі ж дзе і ўспамінаў іх, дык не ўхвальна.

У Мінску Янка Купала рыхтуе да выдання свой ці не самы лепшы зборнік паэзіі «Спадчына», у які ўвайшлі творы, напісаныя як водгук на тых падзеі, што адбываліся тады на Беларусі, а таксама некаторыя з тых, што паводле цэнзурных меркаванняў не ўключаліся ў раней выдадзеныя кнігі. Акрыленасць паэта ў гэты час небывалая. У 1922 годзе ў Аполах ён заканчвае трагікамедыю «Тутэйшыя» і аддае яе ў тэатр. Але спектакль па гэтай п'есе пасля некалькіх грамадскіх праглядаў быў забаронены... Чаму? Ды таму, што Янка Купала не хацеў сваёй творчэсцю «гладзіць». Што гэта такое — «гладзіць»? Пра гэта Янка Купала пісаў «крыху баладу». І калі? Яшчэ ў 1919 годзе, як толькі сутыкнуўся з гэтай з'явай, якую прынесла з сабою новая ўлада, а, дакладней, яе рэўнасны ахоўнікі. Называлася гэтая «крыху балада» «Паэт і цензар».

І трэба ж — о дзівы! О чуды!
О слаўны дзвасты наш век!
Паэта прыдумаў паэму,
А цензар яе не пасек.

А толькі... Паслухайце толькі,
Што з гэтага далей было:
Вы убачыце, людзі, як гэта
У дабры часам гнедзіцца зло.

Паэта пад потам крывавым,
Не сплючы сто ночак паўрад,
Паэму згаруціў, аж міла,
І цензару даў на прагляд.

А цензар меў добрае сэрца,
Што рэдка у нашым вяку, —
Паэмы не сек і не рэзаў,
А толькі... паглядзіў крыху.

І паэт... Памёр.

Прад смерцю толькі пакінуў
Таку эпітаф'ю жывым:
«Памёр я праз цензара, браткі,
Мяне не вініце ні ў чым».

Пакуль мяне цензары секлі, —
Ах, то ест, паэмы мае, —
Яшчэ я мог вытрымаць неяк, —
Пяць, аб чым думка пяе.

Але як пачалі мне гладзіць
Крывёю напісаны твор,
Не вытрымаў, браткі, — каб жыў так!
Узяў я сабе ды памёр».

Не, Янка Купала як паэт тады яшчэ не памёр. Ён спрабаваў змагацца за права быць самім сабою, гаварыць, што думае, бачыць усё навокал такім, якім яно і было на самай справе. І гэта відаць на творах тых часоў. Так, у трагікамедыі «Тутэйшыя» ён бязлітасна выкрываў, асудзіў тых палякаў і тых рускіх, што не хацелі прызнаваць Беларусь за самастойную краіну, а беларусаў — за людзей асобнай нацыі са сваім духоўным светам, мовай і сваёй гісторыяй, культурай; не пашкадаваў ён і бальшавікоў — яны надта ж жорстка распраўляліся з усімі, хто думаў інакш, які яны, супраціўляліся іх дыктату. Не абышоў маўчаннем ён і Савецкай улады, уклаў у вусны аднаго з герояў такія вельмі ж красамовныя словы: «Савецкі лад... гэта такая чырвоная паводка... такая, между протчим, паводка, аб якой не снілася ні Фараону, ні Саламону...»

Не, не ўсё яшчэ ясна было тады Янку Купалу, не ведаў ён, куды і як пойдучь, будучь развівацца падзеі; адчувалася нават як бы разгубленасць:

Стаім мы перад будучыняй нашай
І усё варожым, сочым сінны ход...
Ці ўскроснем мы,
душою ўпаўшы, звязаны,
Каб выйці ў свет, як нейкі зольны род...

.....
Заціснуты, задуманы, як мышы
Пад жорсткім венікам, з усіх бакоў,
Шукаем, як сляпы, не згубіўшы
Таго свайго, што наша ад вякоў.

.....
Нявольніцтва й жабрацтва так нас з'ела
І так нам высмактала з сэрца сок,
Што нат у вочы глянуць, пліонок смела
Не смеем, стогацьня на пясок.

Там чутна: «Беларусь! Там —
Незалежнасць!»
А там — «Паўстань пракляцце»...
Ну а мы?

Мы ў страху... дум крутны...
разбежнасць...

Без толку крыллем лапаем, як пшчы.
О, так, як пшчы, як спуджаны вароны!..
І слухаем і нюхаем тут, там:
Які павеў вешер на загоны —
Заходні, ўсходні, й ці ад нас, ці к нам?

Аграбленія з гонару й кашулі,
З свайго прыпынку выгнаныя вон,
Мы дзякуем, што торбы апраўдлі
На нас ды з нашых нітак-валакон.

З кійком жабрачым так мы, паўналеткі,
Брыдзем, паўзём у свет —
скрозь неўпапад.

І прысягаем, кічам Бога ў сведкі,
Што мы — не мы, што нехта вінават...
І так жывём, сабе саміх не знаўшы,
Учора, сёння лязім між канаў...
Няўжо ж бы хто й над будучыняй нашай
Навек залом прыкляты заламаў?

(Працяг на стар. 12)

НОВАЕ ПРАЧЫТАННЕ

Барыс САЧАНКА

«ПЯЦЬ, АБ ЧЫМ ДУМКА ПЯЕ»

Янка Купала ў першыя гады Савецкай улады

вечнага сацыяльнага і нацыянальнага прыгнёту.

І вось адбылося тое, чаго ён чакаў, на што спадзяваўся. Беларусь атрымала дзяржаўнасць, пачалі вырашацца сацыяльныя і нацыянальныя пытанні. Як рэагаваў на гэта Янка Купала? П.Броўка ў прадмове да апошняга сямітомнага Збору твораў песняра (Мінск, 1972 г.) адказвае на гэта адназначна: «Асаблівага росквіту дасягнула творчасць Янкі Купалы ў гады Савецкай улады. Здзіўнае вялікіх надзей і жаданняў, вольнае жыццё распрыгоненага народа, імклівае будаўніцтва новага жыцця пад кіраўніцтвам Камуністычнай партыі натхнілі песняра на стварэнне новых твораў, якія ішлі з глыбін яго сэрца... Янка Купала сапраўды народны паэт і актыўны будаўнік новага, сацыялістычнага грамадства. Народны паэт пільным зрокам ахапляў усю шматграннасць новага, бурлівага жыцця, і сапраўды сёння цяжка знайсці тэму, якой не кранула б у гады Савецкай улады яго паэтычная творчасць. Янка Купала верыў у поўную перамогу новага сацыяльнага ладу, у перамогу камунізма».

Прыкладна такіх жа поглядаў прытрымліваўся амаль усе, хто пісаў у гады Савецкай улады пра творчасць нашага народнага песняра.

Ці так усё гэта, ці праўда?

Пачатак творчасці Янкі Купалы прыпадае на перададзены першай рускай рэвалюцыі. Менавіта тады, а, дакладней, 15 мая 1905 года, у газеце «Северо-Западный край» з'явіўся яго верш «Мужык». Услед за ім былі напісаны і надрукаваны на старонках многіх выданняў іншыя яго творы; большасць іх потым увайшла ў кнігі «Жалейка» (1908), «Гуслар» (1910), «Шляхам жыцця» (1913). Паспрабаваў Янка Купала свае сілы і ў драматургіі, публіцыстыцы. І ўсюды меў поспех. І раптам, калі, здавалася, дасягнуў вяршынь, ён змаўкае. І надоўга — амаль на тры гады! Апошні верш, які напісаў паэт перад тым, як змоўкнуць, быў «Мой цень»:

Як прыйдзе дзень майго забудзення,
З крывавага перняў вызваленне, —
А веру, прыйдзе гэты дзень, —
З імглы адвечнасці паўстане
І крыжам стане на кургане
Майго жыцця бясмертнае цень.

Без воч, без косці, жыл і сэрца,
Сам крыж, на крыж ён абарэцца
І, увесь удумаўшыся удаль,
Сачыць пачне увесь ад пачатку
Мой шлях, якім шоў да астатку,
Які мне толькі кінуў жаль.

Сачыці будзе, як арліца
Дабыву сочыць над крыніцай,
Чаму з жыццём не ўмеў я жыць;
І наракаць, класці не будзе,
Што я, што мне зрабілі любіць,
Не будзе плакаць ён і выць.

гэты верш «развівае адзін з скразных алегарычных вобразаў дакастрычніцкай паэзіі Купалы — вобраз ценю, з якім звязана складанае філасофскае асэнсаванне прызначэння, мэты і вартасці жыцця». Правільна засяроджвае сваю ўвагу даследчык і на некаторых момантах, што нарадзілі гэты твор. «На агульную настраёнасць верша паўплывалі падзеі Першай сусветнай вайны, якія абвастралі пакуты рамантычнага героя Купалы...» І ўсё ж, мне здаецца, Р.Семашкевіч недаацаніў некаторых асабістых момантаў у жыцці Янкі Купалы, якія не маглі не паўплываць на нараджэнне «Майго ценю». Паэт жа фактычна падвёў рысу пад сваім жыццём, не знайшоў у ім нічога станоўчага. Больш жыць так, як жыў, Янка Купала не хацеў. Што здарылася тады, у 1915 годзе, у жыцці паэта? Якая няўдача, якое гора ці ўзрушэнне напаткалі яго? На жаль, сёння пра гэта скажаць цяжка, трэба даследаваць, вывучаць. З таго ж, што вядома, можна нагадаць: у студзені 1915 года за артыкул «Думкі», накіраваны супраць імперыялістычнай боіны, канфіскаваецца другі нумар газеты «Наша Ніва», і Янка Купала як рэдактар прыцягваецца да судовай адказнасці. А яшчэ праз некаторы час, у жніўні таго ж года, выданне «Нашай Нівы» і зусім спыняецца. Янка Купала з Вільні едзе ў Апопы, да маці. Але прабыў там усяго некалькі дзён. З Апопаў ён кіруецца ў Маскву, — паступае вучыцца ў Народны ўніверсітэт імя А.Л.Шаняўскага. Тут, у Маскве, у студзені 1916 г. ён жэніцца з Уладзіславай Францаўнай Станкевіч. Адбыліся і іншыя змены ў жыцці паэта — ён быў прызваны ў армію — служыў спярша ў Мінску ў якасці старшага рабочага дарожна-будаўнічага атрада Варшаўскай акругі шляхоў зносін, потым пераехаў разам з атрадам у Полацк, а ўжо адтуль у Смаленск, дзе яго і заспела, як яе называлі да нядаўняга часу, Вялікая Кастрычніцкая сацыялістычная рэвалюцыя. Асабліва энтузіязму і радасці гэтая падзея ў Янкі Купалы не выклікала, ён не адгукнуўся на яе ні паэтычным, ні нават публіцыстычным радком. Гэта дае падставы сцвярджаць: Янка Купала калі і прыняў рэвалюцыю, дык без захаплення.

Да творчасці Янку Купалу вярнулі іншыя падзеі — распад царскай імперыі, нараджэнне Беларусаў ўжо як дзяржавы. Менавіта тады — увосень 1918 года — пачынаецца ва ўсіх адносінах новы надзвычайны перыяд у жыцці і творчасці песняра — адзін за адным нараджаюцца яго выдатныя вершы, такія, як «Для Бацькаўшчыны», «Свайму народу», «Час!», «Годзе...», «Беларушына», «На сход», «Паўстань...» ды іншыя, многія з якіх потым гадамі хаваліся ад народа і толькі ў апошні час зноў пабачылі свет. Перажыўшы балюча нямецкую аку-

трагікамедыі «Тутэйшыя». Тут, у Мінску, у чэрвені 1920 г. адбылося ўрачыстае святкаванне 15-гадовай творчай дзейнасці Янкі Купалы. Паэт выступае з прамовай, якая доўгія гады зноў жа замовчвалася і якая пралівае святло на тое, чым ён тады жыў, пра што марыў, дбаў.

«Трудны і цяжкі шлях прыйшлося прайсці нам, беларусам, за гэты час змагання за лепшую долю, за лепшую славу для свае Бацькаўшчыны! — гаварыў ён. — Але мы змагаліся і будзем змагацца... Што было пятнаццаць год таму назад і што мы бачым цяпер? Пятнаццаць год таму назад некалькі шалёных галоў захацелі мур прабіць — адбудоваць сваю закованую ў многавяковыя кайданы бацькаўшчыны, а сягоння без малага ўвёс народ усімі сіламі дамагаецца свайго вызвалення. Пятнаццаць год таму назад аб незалежнасці і пачаць было небяспечна — сягоння нашы дужэйшыя суседзі самі аб гэтым па-дзяржаўнаму гавораць з намі, як з народам, каторы заслужыў па людскому і Божаму праву гэту незалежнасць». Янка Купала супакійваў, абнадежываў народ, казаў: «Хай вас, браты беларусы, не палохае цяперашні бурны крывавае час. Агнём і жалезам куецца моц, гарт, доля і воля народная. Праміне вихор, патухнуць пажары, замрэ свіст меча, і настане светлы радасны дзень змучанага аграбленага народа».

Хай вас не палохае, што рвуць нашу зямлю на часці, што хаты нашы спалосканы пажарам, што сяўбу нашу жне нехта іншы, — зямля, засяная касцамі свайго беларускіх, будзе вечна належаць да ўнікаў беларускіх; спаленую хату беларускі мазоль адбудуе, а сваю сяўбу ён сам будзе жаць. Хай толькі асвеціць вас адна вялікая думка, — аддаць усё для сваёй Бацькаўшчыны, нават жыццё, калі яна вас да гэтай пакліча».

Заканчыў сваю прамову Янка Купала такімі словамі:

«З квяцістымі сонечнымі думкамі, з нязломнай верай у лепшую долю і волю пойдзем усё наперад і наперад пад святым сцягам вольнай Беларусі».

Змагайся і стань вольным, Беларускі Народ!»

У гэтай прамове няма ні слова ў падтрымку бальшавікоў, Савецкай улады, Беларускай Савецкай Сацыялістычнай Рэспублікі. Наадварот, ёсць словы «аб фальшывых прароках», «рэнегатах і душах», што «за лыжку поснай поліўкі з чужой міскі запрададуць сябе і свой народ у рабства чужынцам», пра тое, што гэтага не трэба баяцца, бо прыйдуць «новыя людзі», «новыя прарокі» і будучы «суды судзіць», «з пакалення ў пакаленне пракляццем успамінаць» «фальшывых прарокаў» і «прадажныя душы»... Дарэчы, не падтрымліваў

«І ДУМАК ЧЫСЦІНЯ»...

«БІБЛІЯТЭКА «МАЛАДОСЦІ»: СУСТРЭЧА ТРЭЦЯ

Анатоль Дзбіш. Васіль Дзбіш.
Калядная вячэра. Вершы.
Мінск, 1992.

Сярод апошніх па часе выданняў-навінак маладой паэзіі кніжка братаў Дзбішаў прыцягнула асабліва, парадавала, як ніякая іншая. І вось чаму. У лірыцы Анатоля і Васіля Дзбішаў шмат беларускасці, душэўна непадробнага, тых жывавторных імпульсаў, якія мкнучы з глыбінняў чалавечага сэрца і памяці. Есць у іх паэзіі і падабенства, найперш у светаадчуванні: яны імкнучыся цэласна выявіць дух лірычнага перажывання, перадаць жывы характар пачуцця, дамінаюць якога найчасцей з'яўляецца нейкая пракаветная інтымнасць, першароднасць:

Хутка вячэра. Дзень адпывае ружовы
За небасхіл, дзе ў шчы маўчання і стомы
Новы абсяг паўстае, шчэ вачам невядомы,
У вечных пакутах нязнанай малітвы і мовы.

У шарым паўзроку, дзе ўтоены жарты і кпіны,
Дзе літары ў цемры сочаць штохвілію ахвяры.
Взлюма чорным хутою плечы хаціны,
Духі хаваноў у кутках свае хвілы твары.

/А. Дзбіш/

Прыемак шэры стаіў на дне пішні.
Шлох лісія. Зор зліхоткія стануць агні.
Бляск ад кастра па-над цёмнай,
Здранцвейай вадой.

Пахне аерам зямля і зялёнай травой.

/В. Дзбіш/

У гэтых радках сама адухоўленая існасць паэзіі, найперш, мусіць, паэзіі спаконвяковай, паганскай. Блізкія маладыя аўтары некаторымі матывамі: пошуку духоўнасці, прагі вяртання людскіх душаў да Храма, да Бога, трывожнага роздуму пра лёс Бацькаўшчыны, народа, «каб дзень наш ачысціць ад зла, і ад змроку, і броду». Але ў кожнага з паэтаў выяўляецца сваё ўнутранае пазнанне ісціны, сэнсу рэчаў. Самотніцкі настрой, праўда, характэрны для абодвух:

Сэрцу спатолі няма... Гоніць удалеч самота,
Можна, у храме збавенне знайдзі між людзей?
Дзверы адчынены насцеж... Пах
парафіну і поту
Цела і ДУХ мой узносіць вышэй і вышэй.

Да купалоў і да зор ці да Бога самога
За цеплыню душы і разуменне людскім.
Вочы распылючы... навокал — нікога:
Сцены, акно і халодная восень за ім.

/А. Дзбіш/

Пустэльнікам самотным па зямлі
Блукаш. Бо тут забыліся пра БОГА.
Мне не патрэбен храм такі, калі
Ён для абраных служыць, для нямногіх.

/В. Дзбіш/

Радок А. і В. Дзбішаў арганічна пранікае ў дух мінулага, адвечнага духоўнага быцця на роднай зямлі. Мінулае дапамагае намацаваць і абдумаваць сцэжкі ў будучыню. Асабліва прыкметна звернуты ўглыб нацыянальнага духу і памяці верш А. Дзбіша, мысленне якога адчувальна міфалагізаванае /вершы «Калядная вячэра», «Дзіў», «Чарнабог» і інш./ Увогуле, неад'емная і вызначальная рыса святаўспрымання і апрышча душ маладых паэтаў — гэта іх арыентацыя на духоўную і гістарычную спадчыну народа, пра што сведчыць само кола вобразаў: Дух, Беларусь, жалейка, сурма, Зніч і інш. І гэта не проста словы-знакі, а духоўныя сімвалы, адраджэнскія зоркі-паходні /вершы «Нашчадак», «Чырвоныя камяні», «Штовечар, калі ноч рукой халоднай змроку...» А. Дзбіша, «Беларускі трыпціх»,

«Пагоня», «Багрымава жалейка» В. Дзбіша/ Бясспрэчна, няроўная мастацкая глыбіня, якасць вершаў маладых аўтараў, як неаднолькавыя яны па ўзроўні мастацкага самавыяўлення. Больш слабых мясцін, як падаецца, у Васіля Дзбіша. У некаторых вершах ён не дасягае арыгінальнасці, думцы яго не стае адпаведнага эмацыянальнага ціску, тады яна ператвараецца ў нейкую агульную тэзу:

Ты — неба, а я — зямля.
Нам не жыць адно без аднаго,
Але ніколі нам не быць разам.
Таму, што ты — неба, а я — зямля.

«Нам не жыць адно без аднаго» — эксплуатацыя банальнага. Верш «Паміж яваў і сном...» — яркі ўзор таго, як думка-пачуццё не можа разгарнуцца ў сапраўды ўражывы, кранальны радок. «Апошняя ноч К. Каліноўскага» — твор, які хварэе на агульнавядомае, фармальна-рытарычнае пісьмо, адчуваецца, што малады аўтар не знайшоў свой «ключ» для выявы вобраза: «Заўтра здушыць вярхоўка рот... А душа паліць ПАГОНЯЙ!» Жадае лепшага ў братоў Дзбішаў культура рыфмы, увогуле верша. У іх шмат зацэртага рыфмавання, просценых дзеяслоўных рыфмаў, сустракаюцца і зусім няўдалыя, каструбаватыя радкі, якія істотна зніжаюць узровень паэтычнага мыслення: «Ноч навокал. На ржавым цвіку — Кроў. І па ўсім — я ступаю павольна» /верш «Час»/, «Прамільгне і знікне продка цень У Бажніцы перад Дзевы стадам», «Гарыць наша памяць агнём непагасным У мужнай руцэ, што трымае цябе», «Свой чорны ўбор Ценем маім на халоднай зямлі распасцёр» і інш.

Аднак у лепшых вершах братоў Дзбішаў нас «нібы сонца, грэе маладосць». Яна — у інтанацыях, рытме, асабіста вынашаных вобразах-пачуццях. Усялякага саладжавага «сю-сю» імкнучыся пазбягаць Дзбішы ў сваёй інтымна-любоўнай лірыцы. Што прывабнае і адметнае, дык гэта тое, што каханне раскрываецца як таямніца, як гармонія душэўнай повязі і радасць асалоды /«Госця», «Прышла... І супыніла часу рух...» А. Дзбіша, «Ноч», «Люты. Снегу наваліла...» В. Дзбіша/. Асобныя радкі пра каханне агортае лёгкі вэлюм эрасу, які мае яркую пачуццёвую афарбоўку. Хораша паэтызуецца В. Дзбішам першыя сарамліва-нясмелыя пачуцці:

Толькі ты і я. Навокал
Ні душы. Снодзёна б'е
Вецер твар. Цалую шчокі,
Вусны я лаўлю твае.
Тае снег незашвардзель.
Ноч. І толькі ты і я.
Толькі вуснаў шэпт нясмелы:
— Любы!
— Любая мая!

А. Дзбіш імкнецца да сэнсава-вобразнай напоўненасці верша, сімвалічнасці, міфалагічнага заглыбленасці. В. Дзбіш пераважна ва ўладзе малюнкавасці, настраёвай эмоцыі. Ліра першага гучыць, як падаецца, ва унісон з традыцыяй У. Караткевіча, другі схільны ісці шляхам М. Стральцова, Р. Семашкевіча, Я. Янішчыц... Зразумела, гэта крыху даніна модзе — суадносці маладых з папярэднікамі. Тым больш, што нехта выведзе іншы пазытны радавод. Але так здараецца, відаць, заўсёды, калі паэтычнае слова не пакідае аб'якавым. Анатоль і Васіль Дзбішы, як бачым, не толькі блізкія ўнутрана, але гарманічна дапаўняюць адзін аднаго.

Алесь БЕЛЬСКИ

/Працяг будзе/

НОВЫЯ КНІГІ

«БЕЛАРУСКАЯ ЛІТАРАТУРА», ЧАРГОВЫ ВЫПУСК...

Дваццаты раз прыйшоў да чытачоў рэспубліканскі міжведамасны зборнік «Беларуская літаратура», які выдаецца з 1973 года. Як і ў папярэдніх, у ім змешчаны шэраг цікавых матэрыялаў, якія тычацца сучаснага творчага працэсу і гісторыі літаратуры. Сярод іх «Матчын дар» Алеся Гаруна і «Вянок» Максіма Багдановіча (спроба тыпалагічнага параўнання) У. Рагойшы, «Біблейскія матывы ў баладзе» І. Штэйнера, «Наша Ніва» і нацыянальнае пытанне» П. Навойчыка, «Кан-

цэпцыя асобы ў драматургіі Уладзіміра Караткевіча» Э. Садаўнічага і Н. Судзевай, «Энцыклапедыя беларусазнаўства (нарысы Адама Кіркора пра Беларусь у III т. «Живописной России» за 1882 г.)» І. Запрудскага, «Сучасная проза і драматургія ў аглядавых тэмах па літаратуры» В. Смыкоўскай...

У раздзеле «Публікацыі» прадстаўлены фальклор так званых «мёртвых вёсак», тых самых, жыхары якіх пасля Чарнобыля вымушаны былі пакінуць родныя мясціны.

СТАРОНКІ ўСПАМІНАў

«ПАЭЗІЯ ЕСМ ПЦІЦА...»

Мы жылі па суседстве. Я — у звычайнай пяціпавярховай каробцы, ён — у агромністай даміне з некалькімі прыбудаванымі магазінамі. Каб выклікаць ліфт, спачатку трэба адолець стромкія ўсходы, і на немалую вышыню. У пад'ездзе — хоць выкалі вока. Пастараліся юныя лены, нераўнадушныя да «лямпацкіх ільча». Слізка, пад абцасамі трашчыць шкло. Тут і папраўдзе нядоўга скруціць галаву. З палёгкаю заходжу ў запэканую кабінку ліфта. Такое адчуванне, што падываюся не ўгару, а быта правальваюся ў нейкі чорны калодзеж.

Нарэшце — пляцоўка. Дзверы з N 226. Націскаю на кнопку званка. І чую ў адказ: — Адчынена! Заходзь!..

Кватэра — аднапакаёўка. Незафіраненае важна з выходам на балкон. Ніякай мэблі, калі не лічыць дзве табурэткі ды старомодны круглы стол непадалёку ад вакна. Па кутках — горбы кніг. Каля сцяны, на раскладушцы, з цыгарэтаў у руцэ ляжыць гаспадар. На грудзях — разгорнутая кніжка з белымі вокладкамі, падобная на раскрытую птушку, пра што і паведамляю замест прывітання.

— Ты не памыляешся, — выдыхае разам з дымам Рудкоўскі. — Паэзія есм пціца непрыручана, што ніяк не ўцямаць многія мінскія галубятнікі. Паслухай лепш...

Ён бярэ ў руку кніжку і чытае:

И мнится — голос человека
Здесь никогда не прозвучит,
Лишь ветер каменного века
В ворота черные стучит.
И мнится мне, что уцелела
Под этим небом я одна —
За то, что первая хотела
Испить смертельного вина.

— Сур'ёзны верш, — пагаджаюся я, ідучы на кухню, дзе выкладваю на падаконнік буханку хлеба, кавалачак прывезенага з вёскі сала, сыр.

— Анна Андрэеўна! — у Міхасёвым голасе непадробна павага. — Слямянэва, жahlівы семнаццаты год... — І пасля кароткай паўзы, які паміж іншым: — Можна, збегаш, прынясеш паўлітра?..

— Не магу, — будзённа адсякаю я, — грошай няма.

— Знайду...

— Не прасі, усё роўна не пайду.

Прысеўшы на табурэтку, бачу, як пачынаюць незадаволена тапырыцца пад тонкім

носам фацэтна падстрыжаныя кароткія вускі. І — занудлівае бурклівае выгаворванне, да якога я паспеў прывыкнуць яшчэ падчас нядоўгай сумеснай работы на Брэсцкім тэлебачанні, у літаратурна-драматычнай рэдакцыі.

— Ведаеш, як мне на кійку трэсціся? За сцяну трымаюся, каб не загрымець са сходаў. Магазін у двары, а я мо дзве гадзіны марную...

На пачатку 80-ых Міхась Рудкоўскі пакінуў службу на студыі, дзе працаваў амаль дваццаць гадоў. Блага стала з нагамі. Доктары назначылі яму інвалідную групу. Паспрыяў Уладзімір Андрэевіч Калеснік, да якога прыслухоўваліся не толькі людзі ў белых халатах — нават мясцовыя партыйныя функцыянеры з іх ваяўнічым непрыняццем усяго нацыянальнага, беларускага. Атрымаўшы сякую-такую пенсію, Рудкоўскі падоўгу не падаваў пра сябе вестак. І сам не званіў, і да яго не дазвазілі, бо не меў на кватэры тэлефона. Таму зрэдку наведваўся да Міхася, не чакаючы запрашэння. Тая сустрэчы, калі яны здараліся, нельга назваць цікавымі. Хутчэй наадварот: часцей за ўсё яны выклікалі пачуццё прыкрасці — цяжка было глядзець, як чалавек паступова дабівае сваё здароўе, губіць самога сябе. Раптам успомнілася, як аднойчы ў перапынку творча-вытворчага пісьменніцкага сходу ў Доме літаратара Святлейшы — ён жа аўтар рамана «Плач перапёлкі» Іван Гаўрылавіч Чыгрынаў, — убачыўшы ў фая героя майго эсэ, якога моцна вадзіла ўбакі, глыбакадумна прамовіў: «Інтэлігентны ўсё-ткі чалавек гэты брэсцкі Рудкоўскі, нават пад мухай. Такое — рэдка бывае з нашымі братамі...» Івану Гаўрылавічу з яго багатым вопытам літаратурнага жыцця і ў глухія часы так званага застою, і ў гады незабыўнай антыалкагольнай кампаніі можна паверыць. Хоць, як кажуць, нічога не пайшаш: гарэлка мазгі не варушыць, а сушыць.

Ды хоціць пра нязводнае чортава зелле! Каб толькі яно хмяліла душу — даўно звар'яцеў бы свет. Давайце лепей паслухаем:

Карай мяне за грэх любви,
Без лігасці карай!
Але прашу — не разлюблю!
Малю: не раскахай!

ЛЯ КНІЖНАЙ ПАЛІЦЫ

ТУТ ІХ РАДЗІМА

Амаль шэсць стагоддзяў жывуць на беларускай зямлі татары, выхадцы з даўно забытых ордаў. Жывуць попел з беларусамі, палякамі, літоўцамі і іншымі народамі. Шэсць стагоддзяў служылі іх продкі гэтай зямлі. Тут іх радзіма. Чатырыста гадоў таму амаль усе яны перайшлі на беларускую мову і сёння амаль не адрозніваюцца ад мясцовых жыхароў, хіба толькі тым, што некаторыя з іх носяць татарскія імёны, а частка з іх спавядае іслам, з чым звязаны некаторыя адметныя традыцыі і звычкі. Іх шматвекавая гісторыя ўпісана ў гісторыю балта-славянскай дзяржавы — Вялікага княства Літоўскага, Рускага і Жамойцкага, якой яны служылі верай і праўдай.

Іх спрадзякоў называлі літоўскімі татарамі /зрэдку — беларускімі татарамі/, незалежна ад таго, жылі яны на землях Беларусі, Польшчы ці Літвы. Такім найменнем і сёння найчасцей карыстаюцца гісторыкі і этнографы. Апошнім часам у татарскім асяроддзі ўзнік яшчэ тэрмін «заходнія татары», у адрозненне ад крымскіх, казанскіх і інш. Заходнія татары складаюць спецыфічную нацыянальную

групу татараў. Іх характэрнай адзнакай з'яўляецца славянамоўнасць. Сёння з 12 тысяч татар, што жывуць на Беларусі, толькі 3 тысячы назвалі роднай мовай татарскую.

З глыбокай старажытнасці на Беларусі іх асноўным абавязкам з'яўлялася вайсковая служба. Правіцелі Літоўска-Беларускай дзяржавы цанілі ваенны вопыт і баявыя якасці ваяўнічых нашчадкаў ардынцаў, яны ўмелі і любілі ваяваць. Таму вялікія князі надзялялі іх зямлёй, плацілі жалаванне, прываблівалі падарункамі. Напачатку яны мелі свае харунжасты, потым служылі ў складзе войска вялікага князя. Татары Вялікага княства, якое стала іх радзімай, верна служылі сваёй новай айчыне, змагаліся з яе ворагамі, у тым ліку і з былымі адзінаверцамі-мусульманамі.

Татарскія харугвы лічыліся асобным тыпам кавалерыі. Літоўска-татарская кавалерыя прымала актыўны ўдзел амаль ва ўсіх бітвах і шматлікіх тагачасных войнах. Пад вялікакняскімі і каралеўскімі сцягамі яна ўдзельнічала ў Грунвальдскай бітве 1410 г., білася з рускай памеснай конніцай, турэцкімі янычарамі, драгунамі шведскага

Я без п'ябе — без ліснаў лес
Ці п'гах, што без крыла.
Аслену ўраз я ў цемры без
Душы твайго святла.

Таму прашу: карай, карай
За грэх мой за лубы!
Але малю: не раскахай,
Крый Бог, не разлюбі!

Гэты верш — з апошняй Міхасёвай кнігі,
якая называецца «Гарынь».

Ведаю: ён вельмі чакаў яе — не
дачкаўся. Сціплае афармленне, папярочны
вокладкі... Убачыў бы — напэўна, сумна
ўсміхнуўся б: ізноў кардонная саліднасць
дасталася масцеравітым і ўвільняльным
галубяцікам. І не змаўчаў бы, абавязкова
даў бы мне ў грыву за даўжэзнае
шматкроп'е паміж другім і трэцім слупком
працытаванага верша, за прапушчанае
чатырохрадкоўе, як на мой розум, лішняе,
надта «залітаратуранае».

Даруй, Міхась, за такое свавольства.
Уяўляю, як ты не на жарт абурываўся б, як,
злосна натапырыўшы вусы, не стаў бы
слухаць мае апраўданні. Я ўжо не кажу пра
крытычныя заўвагі. Хто з сыноў Апалона
да іх прыслухоўваецца? Таму, каб ісці
далей з чыстай душою, далучаю
замоўчаныя чатыры радкі да астатніх шэ-
рым празаічным пісьмом:

«Альбо паміж бяспасных зор У празе і віне
Згару — чужынец-метэор — У роднай старане».

Жменька слоў. Перачытаў іх яшчэ раз
уголас і не магу не здзівіцца: як шмат
сказана горкай праўды. І пра сябе, і пра
ўсіх нас, хто моліцца роднаму слову. Хіба
не чужыцы мы на сваёй зямлі? Чаму так
здарылася — няцяжка растлумачыць, хоць
бы і па-шкалярску, дзякуючы агульнавядо-
мым фактам. Але ці палепшыцца ад
гэтага наша самаадчуванне? Дый цяпер
мяне цікавіць зусім іншае: што дапамагло
паэту нават «у празе і віне», нібыта стры-
ножанаму ідэалагічнымі шорамі /«На міг
Ільч прысеў на пень, які Стаіць мацней,
чым залатыя троны. Ён слухае рабочыя
мільёны, Прароча ўглядаецца ў вякі...»/,
заствацца самім сабою — паэтам. Знарок
абыходжуся без эпітэтаў накшталт «вы-
датны», бо Рудкоўскага, я ў тым упэўнены,
менш за ўсё хваліла чарга на Алімп,
ілюзорнымі прыступкамі да якога служаць
«ура-рэцэнзіі», дзяржаўныя прэміі, ганаро-
выя званні...

І ў жыцці і ў паэзіі з гадоў юначых і да
апошніх дзён яго не пакідала, яго вяла
любоў, бо

Зямля без сонца — прах, а не зямля,
а без любові чалавек — што камень...

У гэтым святым пачуцці, як у зярнятку,
ён бачыў сэнс нашага з'яўлення, нашага
быцця:

З часоў дагістарычных і да новых
свет ўсё-такі стаіць на трох кітках:
на дабраце, на працы, на любові.

Абедзве цытаты, а таксама радкі пра
Ільча, ад позірку якога «збіраюцца на
небакраі буры і спеюць у грозных борах
перуны», узяты мною са зборніка лірыкі
«Позвы», выдадзенага ў 1971 годзе. Які ў

папярэдніх кнігах, там шмат вершаў пра
цішыню і грывоты, дабрыню і жорсткасць,
любоў і нянавісць, але асабіста мне яны
нагадваюць сонечныя і цёмныя шкельцы
калейдаскопа, з'яднаныя хіба аднымі
вокладкамі.

Зусім іншы настрой, зусім іншая
інтанацыя трыціцы ў радках на старонках
зборнікаў «Трыгор'е» /1981/, «Засцяро-
га» /1984/, і, асабліва, у вершах з апошняй
кніжкі — «Гарынь». Нягледзячы ні на што,
Рудкоўскі імкнецца да высокай гармоніі,
ды прыгожага суіснавання нават
процілеглых пачаткаў, калі ўсё вынікае і
далаўняецца адно адным. Так, прынамсі,
ён марыў, каб сталася, але не заплішчваў
вачэй і на іншае: «Нам чагосьці ўсё не
хапае: то шаўкоў, то яды, то бяды. —
Стараніся! — лямці і не знаём і па што, і
нашто, і куды...» Ратунак быў адзін — у
роднай палескай прыродзе, у яе тонкіх
акварэльных краявідах, што часам нібы
самі прамаўляюць да нас паэтычным гола-
сам:

Ён, свет, чароўны, як заўсёды:
Звініць у срэбры дзя аер,
Ляціць у бездань ночы звер
І лебедзь падае на воды;
І голас кнігаўкі ў тумане,
І першы промень на сасне,
І залацінка ў баразне,
І незвычайнасці чаканне;
Далёкі грукат перуныны,
І шэпт твой мілы на мяжы,
І разняволеныя словы
У разняволенай душы...

Міхась Рудкоўскі — апошні гук той
дзівоснай казкі, якую ўсё яшчэ па звычцы
называем Палессем. Не стала Палесся,
замоўк і паэт. Есць яго наступнікі, але яны
дзецц іншага часу, іншых прастораў і рыт-
маў. Не хачу нікога з іх пакрыўдзіць, але
яны не дыханне Палесся, а толькі след ад
гэтага дыхання на лясцірку. Значыць,
казка не памерла, яна жыве — можа мне
хтосьці запярэчыць. Але ці жыве голас у
сваім рэчу?

Вось яшчэ адзін верш з «Гарыні». Без
назвы і нават без двукосся ці працяжніка
перад першым словам, абавязковых для
маналога або дыялога:

Для вас — мае пшчы, і травы, і пралескі,
І кожнае зернечка ў заўтрашнім полі,
І трубы аленяў, і зябліка песня,
Для вас — мая воля, спрадвечная воля.
А вы да мяне — у жалезе і п'яна,
У зайздрасці хцівай і жорсткай без меры.
Уся я ў атруце, у шрамах і ранах,
Каню папыху... без страху... без веры...

Занадта песімістычна? Не, Рудкоўскі не
быў песімістам. Наадварот, ён быў жыцц-
цялюбам. Я сам, сваімі вачыма, неаднойчы
бачыў, як у перапоўненым гарадскім
аўтобусе ён цягнуўся тварам да дзвярчых
валасоў, быццам конь да капы салодкага
хмельнага сена. Не буду падмацоўваць
свае словы цытатамі з вершаў пра каханне
— яны залацінкамі рассыпаны па ўсіх
Міхасёвых кнігах. А з азвярэннем людскім
ён змагаўся з усіх сіл. Змагаўся і перама-
гаў:

іншадумцы. Езуіты адкрыта сцвярджалі,
што яны згодны хутэй дазволіць свабодна-
е веравызнанне татарам і яўрэям, чым
дысідэнтам /ерэтыкам, іншадумцам/, якія
больш небяспечныя для рымскай царквы.
Татары-мусульмане не ўяўлялі для іх
небяспекі з прычыны іх нешматлікасці.
Практычна каталіцкае духавенства ставіла
мэтай перашкодзіць толькі пашырэнню
ісламу ў Беларусі-Літоўскай дзяржаве.
Безупыннымі зносіны татар з беларусамі
паўплывалі і на беларускую мову. На думку
академіка Я. Карскага, каля 2 тысяч слоў у
беларускай мове маюць цюркскае паход-
жанне, у іх ліку такія звычайныя для нас
сёння словы, як баламут, барыш, гарбуз,
дуралей, ёлуп, капкан, каптан, люлька,
тавар, хамут і інш.

Найбольшыя асяродкі татарскага
населення былі да сёння захаваліся ў
Слоніме, Смілавічах, Ляхавічах, Глыбокім,
Лідзе, Мядзеле; жывуць яны ў Мінску,
Вільні. Займаюцца рамёствамі,
агародніцтвам. У гады савецкай улады і ў
гады гітлераўскай акупацыі многія іх мячэці
былі разбураны, зачынены, перабудаваны
альбо закінутыя. Быў разрабаваны і
знішчаны татарскі музей у Вільні.

Толькі ў 1970-я гады ў Польшчы, Літве і
на Беларусі актывізавалася дзейнасць
татарскіх нацыянальных арганізацый, якія

Рассуну я сцены ў пакоі сваім
На поўдзень і поўнач, на захад і ўсход.
І столь падніму да аблок,
І будзем там жыць —
Смяяцца, тужыць і дружыць —
Я і птушыны народ,
Я і звырыны народ.
З году ў год,
З роду ў род,
Сотню і тысячу год
Там у пакоі сваім будзем жыць
Я і мой слаўны народ.

І сапраўды, колькі разоў, вяртаючыся
ўвечары пасля работы дахаты, я бачыў на
высокім балконе, быццам у каўчэгу, са-
мотную Міхасёву постаць, да якой з
радасным крыкам імчалі стрыжы!

... — Дык мо хоць півачка прывалох бы, —
зразумеўшы, што я няёмольны, зноў па-
дае голас з раскладушкі Міхася.

— Чарга — чалавек трыццаць.
— А ты скажы Зіне, што ад мяне... — ён
уважліва ажыўляецца, спускае на падлогу
ногі. — Толькі слоік спаласні...

Што мне рабіць? Пайсці, ляпнуўшы дзвя-
рыма, дахаты? Нават не перакінуўшыся
словам... Іду на кухню і мяю трохлітровы
слоік. Меншых — няма. Вяртацца даўд-
зецца з поўным, бо наперад ведаю
Міхасёву філасофію: толькі паўнюткі слоік
півачкастатычна на выгляд, а ва ўсіх астатніх
варыянтах нагадвае... Мусіць, вы ўжо самі
здагадаліся, што нагадвае.

Вывальваюся з цёмнай яміны пад'езда
і міжволі застываю на сходах. Вось якое
дзіва: калі заходзіў да Міхася, здаецца,
буяла вясна, а выйшаў — у рэдзенькай
тапалёвай лістоце блішчыць ціхмяны
восеньскі дзянёк. Найнакш — зрокавы
падман. Бочка з півачкай стаіць на месцы —
у тарцы даміны, і да яе, як да вуля,
спяшаецца народ. Кіруюцца туды і я. Не
замаруджваючы хады, абмінаю чаргу, але
паставіць слоік пад кранік мне не даюць.

— Куды праш? Куды ты праш, цібя спра-
шываю? Пратры ачкі і дуй у канец очарадзі!
Кулак у хлапчыны — як мае два, на
валасатай руцэ ціве сіняя пляма татуіроўкі.

— Зіна, — кажу спакойна прадаўшчыцы,
— Рудкоўскі сам не можа прыйсці, вельмі
прасіў яму наліць.
Зіна — мажняя, не абняць — кабеціна
/як толькі яна ўлезла ў свой жоўты халат!/
з мясістымі губамі, рукі — яшчэ большыя,
чым у хлапчыны. Нейкае імгненне яна
лупіцца на мяне шырока расплюшчанымі
вачамі, потым цяжка прыўстае з жалезнай
табурэткі і, выкручваючы ануць, глядзіць
на Міхасёў партрэт, прымацаваны да сця-
ны даміны з адпаведным надпісам: «Тут
жыў і працаваў паэт...»

— Не ўпадзеш, пастаіш! — кідае яна праз
плячо хлапчыне, беручы з маіх рук слоік. —
Ён не для сябе, а для ізвеснага пісацеля,
хворага на ногі.

І — налівае мне півачка. Забіраю барадаты
слоік і не саромеюся пацалаваць пухлую,
як булка, Зініну руку, аж яна забываецца
закрыць піўны кранік...

Уладзімір ЯГОЎДЗІК

ВІНШУЕМ!

ПЛЁН ПРАЖЫТЫХ ГАДОЎ

Рыгору Рэлесу — 80

Як і многія пісьменнікі, Рыгор Рэлесу
пачынаў з вершаў. На яўрэйскай мове
выдаў дзве кніжкі — «Пачатак» /1940/ і
«Вершы» /1941/. У 1961 годзе яго зборнік
паэзіі «Бяроза пад акном» выйшаў у пе-
ракладзе на беларускую мову.

І ўсё ж, думаецца, сваё сапраўднае
прызвание Р. Рэлесу знайшоў у галіне
прозы. Добра ведаючы жыццё /у даваен-
ны час працаваў выкладчыкам рускай мовы
і літаратуры ў сярэдніх школах Слуцка і
Наваградка, а ў 1947—1973 гадах — у
вячэрніх школах рабочай моладзі/, у сваіх
творах у асноўным расказвае пра тых, хто
займаецца выхаваннем падрастаючага па-
калення, а таксама пра вучняў. Як празаік,
выступае па-руску /першая апавесць «Пра
тое, чаго не ведаюць вучні», была надру-
кавана ў 1955 годзе ў часопісе «Полымя»
ў перакладзе на беларускую мову/.

На творчым рахунку Р. Рэлесу кнігі
«Запіскі майго калегі» /1960/, «Праз цяжкі
парог» /1976/, «Пад адной страхой»
/1979/ і іншыя. Добра вядомы пісьменнік
і як публіцыст. Р. Рэлесу — пастаянны
аўтар часопіса «Саветыш Геймланд»
/«Савецкая Радзіма»/, які выходзіць у Мас-
кве. Апошнім часам яго голас можна часта
пачуць па радыё. Прынамсі, падрабязна
расказаў пра творчасць класіка яўрэйскай
літаратуры, колішняга капіляніна Мендэ-
ле-Мойхер-Сфорыма.

З 80-годдзем Вас, Рыгор Львовіч! Яшчэ
доўгіх год жыцця Вам і новых твораў!

НАШ КАЛЯНДАР

80 гадоў з дня выхаду ў Пецярбурзе трыццяй
кнігі паэзіі Янкі Купалы «Шляхам жыцця», якая
стала этапнай у творчасці народнага песняра і
ўсёй беларускай літаратуры пачатку XX стагод-
дзя. Выпусціла кнігу выдавецкая суполка
«Загляне сонца і ў наша ваконца». Звярніце
ўвагу: тыраж — 3 тысячы асобнікаў! Для
параўнання: сёння паэтычныя кніжкі выпускаюць
накладам меншым за тысячу экзэмпляраў.

100 гадоў з дня нараджэння ўдзельніка на-
цыянальна-вызваленчага руху ў былой Заходняй
Беларусі, аднаго з заснавальнікаў Таварыства
беларускай школы і гімназіі імя Ф. Скарыны ў
Радашкавічах Язэпа ГАУРЫЛІКА споўнілася 6
красавіка /1893—1937/.

140 гадоў з дня нараджэння беларускага
археолога і гісторыка, крыніцазнаўца
Уладзіміра ЗАВІТНЕВІЧА споўнілася 14
красавіка /1853—1927/.

130 гадоў з дня нараджэння чэшскага этно-
рафа, музыказнаўца, фалькларыста, мастака,
пісьменніка, даследчыка беларускіх народных
песень Людвіка КУБЫ споўнілася 16 красавіка
/1863—1956/. Першы апублікаваў запісы
беларускіх народных двухгалосых песень, дас-
ледаваў своеасаблівае беларускае
музычнае фальклору.

90 гадоў з дня нараджэння вядомага
пісьменніка і грамадскага дзеяча, ахвяры
сталінізму П. ГАЛАВАЧА споўнілася 18 красавіка
/1903—1937/. Адзін з кіраўнікоў літаратурнай
арганізацыі «Маладняк». Некаторы час рэдак-
ваў часопіс «Маладняк» і «Полымя». У 1958
годзе выйшаў збор твораў у трох тамах.

100 гадоў з дня нараджэння драматурга
Васіля ГАРБАЦЭВІЧА споўнілася 19 красавіка
/1893—1985/. Шырокую вядомасць набыла
п'еса В. Гарбацэвіча «Чырвоныя кветкі
Беларусі». Аўтар успамінаў пра сустрэчу з М.
Багдановічам у Яраслаўлі.

90 гадоў з дня нараджэння крытыка Міколы
АЛЯХОВІЧА споўнілася 21 красавіка /1903—
1959/. Як крытык, выступаў з 1926 года. У
перыядычным друку апублікаваў артыкулы і
рэцэнзіі пра творчасць П. Труса, А.
Александровіча, Р. Мурашкі, М. Багдановіча і
іншых. У пасляваенны час працаваў урачом.

140 гадоў з дня нараджэння гісторыка,
архіваста, даследчыка помнікаў старажытнай
пісьменнасці Беларусі, Літвы і Польшчы
Станіслава ПТАШЫНСКАГА споўнілася 24
красавіка /1853—1933/.

А ДРУГОЙ гадзіне ночы Пётра Вашкевіч прачнуўся, бо званіў тэлефон. Халодны веснавы дождж грукаў у падваконне. Пётра дацягнуўся рукой да століка і зняў слухаўку.

Далёкі, глухі і незнаёмы голас перасцярог:

— Не кладзі трубку.

І Пётра, яшчэ спрасонку, спытаў:

— Ты хто?

— Я, ну, скажам, твой анёл-ахоўнік, — сказаў голас у слухаўцы.

— Розыгрыш, — стомлена буркнуў Пётра. — Я хачу спаць. Мог бы гнаць туфту пакуль людзі ў ложка не кладуцца?

— Прабач, раней не выпадала, — сказаў анёл-ахоўнік. — Ды ў мяне і зараз мала часу.

— Добра, — раптам згадзіўся Пётра, быццам прымаючы гульні незнаёмца, — чаму ты не з'явіўся ўначавідкі?

— Цягнік адыходзіць раніцай. А ў сталіцы цябе сустрэне жанчына і ўсё расказа. Інакш табе гамон, братка. Як, згода?

— Ага, ужо больш гарача. З гэтага б і пачынаў, — сказаў Пётра. — Але мне няма да каго ехаць. Ні з кім там у апошні час не прыкурваю.

— Інертнасць, — сказаў голас у слухаўцы. — Беларусы скрозь такія. Індзейцы Еўропы. Дзікуны.

— Голас быццам знаёмы, — вагаўся, Пётра.

— Спяшайся. Жанчыны раз чакаюць. Гэта вельмі важна для цябе, дзівак.

— Бадай, здагадваюся, — сказаў Пётра. — Бач ты, я ёй зараз патрэбны. Жаночыя выбрыкі. Але ж мы даўно чужыя. Я не паеду.

— Ну, не зусім такое.

— Дык што, будзем гуляць у хованкі? — спытаў Пётра ўжо злучоўся.

— Памнажаючы пазнанне — памнажаеш журбу. Ты б лепш збіраўся, дурань,

— Слухай, мікралептонны кластэр,

расейцаў. Яны часта выпівалі, а вечарамі хадзілі па вуліцах і надрыўна спявалі «Катюшу».

Ён мог бы ўпкінуць мясцовых за мітуслівасць ды залішняю рахманасць, за абьякавасць да свайго, за дробязнасць ды зайздрослівасць, за тое, што свету не бачылі за работай — яшчэ шмат за што. А калі ў адным панадворку ўбачыў першую галубятню /а Пётра лічыў гэты занятак азіяцкім марвананнем часу/, то вырашыў, як скончыцца навучальны год, з'ехаць і адсюль. Ён бы з'ехаў і раней, але з Поўначы пачалося раптам нашэсце нейкіх якутаў, мардвінаў, нават пасяліўся па суседстве хакас з хакасай і хакасянятамі. Перасяленцы адпаведна закону атрымалі тут льготныя кааператывныя кватэры і штодня бегалі ў райана, каб перавесці навучанне ў школу на расейскую мову. Пётра змагаўся з гэтым, як мог. А так гарадок быў зусім звычайны.

Раніцай ён звычайна сабраўся, падкачаў

ральна бледны колер. Але вочы былі ранейшыя: пыглівыя, разумныя і без прытоенага страху смерці. Міхась нават падумаў, што цягавіты Пётра выпягне і зараз, але ў той жа дзень даведаўся пра тое, пра што здагадаўся і сам: жыць таму заставалася лічаныя дні. Завезлі Пётра сюды з пераломам нагі — крохкія косці ўжо не зрасталіся. А калісьці яны гулялі ў футбол у адной камандзе — за інстытут. Пётра быў выдатны паўабаронца: тэхнічны, вынослівы, кемлівы. Яму прапанавалі гуляць у вышэйшай лізе, нават запрасілі на трэніроўкі, але потым быццам перадумалі, нешта ў іх там не спрацавала. Пётра смяяўся, што знайшлі сякеру пад лаўкай, але нафта не гараваў — ён быў захоплены ўжо іншым, больш вартым, як ён лічыў, чым спорт.

Яму, Міхасю, таксама не шанцавала апошнім часам. Хаця, думаў ён, яго становішча непараўнальна лепшае, чым, прыкладам, у небаракі Пётры. У Міхася доўга і пакутліва хварэла малая дачка, і, каб знайсці грошай на лекі, ён мусіў часова заняцца перавозкай грузаў па найме: фірма быццам добра плаціла. Днямі на дарозе яны вымушаны былі адбівацца ад каўказцаў. У яго цяпер няўдалы пералом ключыцы ды закручанае куляй плячо. Але праз месяц ён выйдзе адсюль здаровы, толькі прыйдзецца зарабляць «бабкі» з самага пачатку. А гэта ўжо яго праблема, бо ён позна ўцяміў, што чалавека-чаўнака, якім ён аказаўся, калі-небудзь падаставяць.

Уражаны сустрэчай са сваім былым калегам па інстытуце, а ён закончыў юрыдычны прыкладна ў адзін год з Пётрам, які вучыўся на філфаку, Міхась Скакун доўга ляжаў у сваёй палатце на вузкім і цесным садацкім ложку. Да вечара ён заўсёды не ведаў чым заняцца. Ён было задрамаў, але нудзіла плячо і назалялі мухі. Тады ён пайшоў і адшукаў пакой, дзе паклалі Пётру.

У пакоі было яшчэ каля дзесяці хворых. Яны займаліся кожны сваім: хто чытаў, хто слухаў транзістар, размаўляў, а то проста спаў. Было вельмі гарача, у паветры стаяў пах дыму, лекаў, еду і старых бінтоў.

Пётра нападляжаў на падушцы каля расчыненага акна і глядзеў кудысьці ў адну яму бачную кропку. Ён заўважыў наведвальніка і кінуў на крэсла побач. З кустоў аднастайна цвэнькала берасцянка.

— Абязручыўся я, — сказаў Пётра. — Хутка памру. Але я гатовы, стары.

Міхась адкрыў рот, каб сказаць нешта суцэльнае, але прамучаўся.

— Анёл-ахоўнік пакінуў мяне. Мне і знак быў шэсць гадоў таму.

— Які знак? — наструніўся Міхась. — Кажаш, анёл?

— Мы размаўлялі і ён папярэдзіў мяне. Праз тэлефон.

Міхась зірнуў на яйкападобную, белую, як крэйда, Пётраву галаву і злавіў яго позірк: той глядзеў бяспэтра і шчыра, і Міхасю стала няёмка, бо гэта ён шэсць гадоў таму разыграў Пётру з анёлам.

У той час па выпадковай пратэцыі Міхась Скакун уладкаваўся працаваць на тэлефон даверу службы міласэрнасці. Грошы яму плацілі зусім невялікія, справа была нязвычайная — тады такія тэлефоны ўвайшлі ў моду ва ўсіх буйных гарадах. Зменшчыкам падрабляў на паўстаўкі ўрач, і яны дзяжурлі па чарзе. У маленькай каморцы, якую выдзелілі таварыству, ён вёў размовы з адзінокімі жанчынамі, будучымі самагабцамі, інвалідамі, псіхічна хворымі, звычайнымі хуліганамі і рознымі няўдачнікамі.

У адно з такіх дзяжурстваў да яго зайшоў несамавіты чарнявы малады чалавек у акуратным шэрым плашчы, шэрым кашцюме і з папкай у руках. Ён спачатку прыкінуўся прасцяком, потым даў зразумець, што ён птушка больш высокага палёту, паслухаў колькі хвілін, і выклаў карты. Хутка высветлілася, што адпаведныя органы зацікавіліся тэлефонам даверу, гэта ж была гарачая кропка, анягож. І Міхась зразумеў, што тут яму больш не працаваць — не дадуць, бо гэтак жакуватаму карцела зрабіць яго «пазаштатным супрацоўнікам», а ён ведаў: абстукачаны — што апушчаны ў зоне. Адзін

Юры СТАНКЕВІЧ

УНАЧЫ ГУЧНЕЙ БРУЯЦЬ ФАНТАНЫ

Апавяданне

— Нельга, — растлумачыў анёл-ахоўнік. — А хіба так не зручней? Да таго ж тэлефон — рэч дастаткова ірэальная, ці не так? Тэлевізар, камп'ютэр, мікралептонны кластэр, прыкладам. Тут недалёка і да мяне.

— Не даю веры, — сказаў Пётра. — Але калі табе не шкада грошай на міжгароднія размовы... Дарэчы, у цябе крылы?

— Магу прыняць любое аблічча. І крылы, калі спатрэбяцца, я ж проста існасць.

— Лухта, — пазяхнуў Пётра. — Ад чаго ты мяне ахоўваеш? Нападу ж аніякага няма. Мясцовыя мафіёзі, як і ўсюды. Кусаюць, піхаюцца, як парсюкі ля карыта. Дык я таго карыта не прагну. Хіба цагляна на голаў зваліцца?

— Не скажы, — засмяяўся голас у слухаўцы. — Лепш успомні, як дванаццаць гадоў таму ў каравале... памятаеш?

Пётра падумаў і нагадаў, як яны ахоўвалі склады з палівам у летнім лагэры пад Бабруйскім і неспадзявана звар'яцелі Саід — шэраговы з іх роты, увесь час ціхі, брудны з выгляду небарака-абборшч, ахвяра нейкага раённага ўсходняга ваенкамата. Саід па-сабачаму завяў, кінуўся да зброі і выпусціў па людзях амаль паўмагіна. Ён забіў аднаго і параніў дваіх. Кулі мінулі тады яго, Пётру.

— Пра гэта я многім расказаў, — адзначыў Пётра.

— Згода, — настойваў голас у слухаўцы.

— Тады адкінь гадоў сем, уяві сабе рыбацкую хатку ля возера. Ты чамусьці прачынаешся, нават да дзвярэй дапаўзаеш, а потым адчыняеш вокны, юшку. Праз чадны газ шмат хто да Абрама на піва патрапіў.

Пётра падумаў і вырашыў, што пра гэты выпадак, бадай, нікому не гаварыў.

— Карацей, — сказаў ён. — Што ты хочаш?

— Развітацца. Я адыходжу.

— Я павінен разлічыцца за клопат? — спытаў Пётра. — Пачаставань-шклянчанай крыві ці кавалачкам душы?

— Блоснерыш, — адзначыў анёл-ахоўнік. — Калі б ты мог прадбачыць будучыню...

Пётра скінуў ногі з ложка і перасеў у крэсла.

— Са мной здарыцца непрыемнае? — пацікавіўся ён. — Гавары, крылаты, не цягні.

— Даведаешся ў свой час.

— Не мяці мяцеліцу. Досыць. Хто ты?

існасць ці як цябе, а ты б на маім месцы паехаў? — пацікавіўся Пётра.

— Прыгажосць усё-такі вялікая сіла, — уздыхнуў анёл-ахоўнік. — Я брызкунуў.

— Бывай, крылаты, — незадаволена ўздыхнуў Пётра. — І не перашкодзіла б не званіць ноччу.

— Яшчэ адно, — сказаў голас. — Не пакідай адчыненымі дзверы. Ноччу, прыкладам.

Пётра выцягнуў з пачака цыгарэту і запаліў.

— І каму я гэтак спатрэбіўся? Хто да мяне завітае? — пацікавіўся ён.

— Карнікі выбару, скажам так.

— Ну, лепш бы якая дзеўка, месца хопіць.

— Я стаміўся тлумачыць. Бывай і ты, — ахалодзіў яго анёл-ахоўнік.

І на тым канцы паклалі слухаўку.

За акном па-ранейшаму сек дробны дождж. Вулічны ліхтар шастаў па сценах мёртвым прывідным святлом.

Пётра адчыніў фортку і пачуў, як шуміць вецер ды ціха скуголіць у двары сабака.

— Круцель, — падумаў ён уголас. — Ну, сказаў бы прама, якая патрэба, дык не, наганяе жаху. Але ж, як не бачыш страху, то і не страшна.

Ён выкінуў недакурак і зноў лёг. «Я засынаю», — падумаў ён і сапраўды хутка і моцна заснуў.

Гарадок, дзе апынуўся Пётра, быў маленькі, увесь у зеляніне дрэў, у кветках. Крамкі, кінатэатр, будынак выканкома з неад'емным Ільчом на-спираць, царква ды яшчэ школа. Упоперак гарадок дзяліў на дзве амаль роўныя часткі асфальтавы бальшак.

За апошнія тры гады Пётра Вашкевіч змяніў некалькі такіх гарадоў ці пасёлкаў і быццам трывала асталодзіўся ў правінцыі, шукаючы беларускасць. Ён збіраў паданні, легенды, песні, а каб зарабіць на жыццё, працаваў у школах, клубах ці наймаўся мастаком-афарміцелем — ён і маляваць мог збольшага тое-сёе.

Яго не заўсёды прымалі за свайго, хаця хутка абвыкаліся з дзіваком, а вось дзеці любілі. Пётра часова пасяліўся тут у сваяккі, якая выйшла замуж і перайшла ў кватэру да мужа.

У гарадку тым часам большаў заняпад. Мясцовыя размаўлялі на «трасянцы». Паблізу пачыналася будаўніцтва металургічнага камбіната, і панасхала людзей здалёк, пераважна

колы ровара і выехаў на бальшак: так дабраўся да школы. Але не праехаў і кіламетр, як мусіў спыніцца, бо пачуў за спінай дзіўныя гукі, якія ўсё мацнелі, пакуль урэшце не ператварыліся ў вышчэ. Вылі аўтамабільныя сірэны. Потым, скаланаючы паветра, побач праімчала пажарная машына, за ёй другая, трэцяя, чацвёртая — ён са здзіўленнем налічыў не менш за дваццаць. За вузкімі зашклёнымі байніцамі кабін ён убачыў нерухомыя твары пажарнікаў у процівагазах.

Праз суткі ноччу ў кватэру пазванілі. Пётра зірнуў ў «вочка» — чамусьці ўспомнілася перасцярога таго дзівака не адчыняць дзверы, але ў парозе стаяў сусед, яшчэ двое ў вайскавай форме, і Пётра адчыніў. Лейтэнант з ваенкамата, нават не пераступіўшы парог, даў яму распісання і ўручыў пазву на зборы.

Праз некалькі дзён, ужо ў палявой армейскай форме, ён дапамагаў эвакуіраваць насельніцтва. Аўтобусы падганялі проста да пад'ездаў: старых выводзілі з ламоў пад рукі, дзяцей выносілі. Ніхто толкам нічога не ведаў і ніхто не супраціўляўся, вось што было дзіўна.

Людзей перасялялі яшчэ колькі дзён, але гэтага Пётра ўжо не бачыў, бо працаваў у самай апраметнай — яны пракладвалі тунель пад рэактарам, каб потым запампоўваць туды цэмент. Верталётамі сюды тэрмінова перакінулі «краты» і грэйдэры, якія закупілі ў італьянцаў, а таксама японскія роботы-маніпулятары. Даводзілася засвойваць тэхніку сходу, бо ні за якія грошы ніводны італьянец ці японец не палез бы ў гэты тунель нават простым інструктарам. Але яны абыходзіліся самі.

Летам стаяла невыносная спека. Наўкол гарэлі лясы, ад тарфянікаў на горад несла дымны вэлюм. Але штодня сонца, як нанятае, у мроіве вісела на небе, якое, здаецца, назаўсёды пазбавілася ад аблокаў.

Менавіта ў гэты час у сталічнай клініцы амаль што выпадкова Міхась Скакун і сутыкнуўся з Пётрам Вашкевічам.

Пётру везлі па калідоры ў каліясцы. Ён быў зусім лысы, нават без броваў і павекаў. Міхась спачатку не пазнаў яго, але убачыў прывітальна ўзнятую руку. Адна нага ў Пётры была загіпсаваная, твар, і так рэзкі, птушыны, стаў яшчэ больш стончаны і худы і набыў ненату-

капыл.

А яшчэ праз тыдзень, калі ён ужо дапрацоўваў апошнія дні, у пакойчык, незалежна ўскінуўшы падбародак, зазірнула высокая, прыгожая brunетка з светла-шэрымі вачыма, гадоў трыццаці. Гэта была Насця, колішняя Пётрава каханка. Міхась ведаў яе па інтэрнаце.

Тады, пры ўсім сваім класічным абліччы, Насця была бяскрыўдная і добрая да наўнасці і не адмаўляла з гэтай нагоды амаль нікому, бо ўсіх шкадавала. Калі не хапала дзяўчат, яна «дзялілася» і на дваіх, і ніхто яе за тое не ўшчываў і не абгаворваў, бо ведаў: не было за тым ні распусцы, ні карысці.

Потым з'явіўся Пётра, і Насця перамянілася — насіла яму паесці, мыла і прасавала кашулі, не адыходзіла ад яго ні на крок, з лёгкасцю перайшла на родную мову, бо Пётра не размаўляў па-расейску, і ўсе зразумелі — тут іншас. Так у іх цягнулася, аж да размеркавання. Насця за ім не паехала.

Пазней Міхась згадаўся: праз сваю беларускасць Пётра, пэўна, і ў каманду не трапіў — такіх неахвотна выпускалі за мяжу. Колькі гадоў перадусім, успомніў ён, на факультэце, дзе вучыўся Пётра, па чутках быццам існавала нейкая нацдэмаўская плынь, усё гэта, вядома, было несур'ёзна, але ў некаторых тады Пётра выклікаў асаблівую цікавасць.

Насця прывіталася, села ў крэсла, запаліла і сказала:

— Хачу пабачыць Пётру. Вы ж сябравалі быццам. Ты павінен ведаць, дзе ён. А то канцоў не знайдзю.

Міхась Скакун задумліва аглядзеў яе — ён не часта бачыў такіх прыгожых жанчын, а памятаў жа яе сціпла апранутай студэнткай, што прыехала вучыцца ў сталіцу аднекуль з вёскі.

— Шукала б сама, Настачка.
— А калі мне нельга?
— Твае праблемы.

Насця павагалася, рэзкім рухам патушыла цыгарэту і сказала:

— Скажу ўсё. Табе можна верыць. Дык вось, яму, дурненькаму, справу хочучь наматаць. Быццам, ад таго, чым ён там займаецца, пагроза нацыяналізму. Ха-ха! Паўсюдна ў іх пагрозы. Дурдом! Хто — сам здагадаваўся. Няхай прыедзе, я ўсё яму растлумачу, кахала ўсё-ткі яго, дурня.

— Ты што, у «кантору» ўладкавалася? — здзіўся Міхась. — Туды і жанчын бяруць?

— Ну, якая з мяне Мата Хары. Ха-ха!
— А то да мяне таксама днямі прыходзіў адзін, — заўважыў, не стрываўшы, Міхась. — Жукаваты такі, з папкай.

— Ну, гэтага я штодня бачу, — бесклапотна сказала Насця. — Гэта мой муж. Таму сюды і прывяла дарожка. Святая справа — старых сяброў папярэдзіць.

— Здымаю шляпу, Настачка, — сказаў, злёгка ашаламлены, Міхась і спытаў: — А не баішся?

— Я ж кахала Пётрыка, як ты не зразумееш? — даводзіла Насця. — Але ж, мяркуй сам, мне ехаць на сяло ў школку? Што я, мала аддала той вёсцы? З дзесяці гадоў на ферму бегала. А бацькі? Апусціцца, хадзіць у сукенцы з плямамі ад супу? Чакаць дзесяць гадоў пакойчыка з дзецьмі на руках? Так хоць нешта маю. Дый не баюся я. Ім, ну, і майму, разводзіцца нельга: як развод — з работы ў каршэнь.

— А ён што, табе службовыя сакрэты даводзіць? — пацікавіўся здзіўлены пачутым Міхась.

— Трымай кішэню. Ды на чорта мне яго сакрэты! — сказала Насця. Я ж не глухая, вушы маю. А то паперы нежк ладом прыпёр. Я і зазірнула.

— І каму Пётра пагражае тымі песнямі, якія ў старых бабулек запісвае? — спытаў Міхась.

— Я і кажу — вар'ятня. Звані мне, калі што, я лабаранткай на хімфаку.

— А я вось звальняюся, — сказаў Міхась. — Дарэмна твой Пронін сюды нырае.

— А ты пашлі яго на тры літары, — сказала Насця.

— І яна ўсімхінулася сваёй былой знакамітай усмешкай, якая зусім не адпавядала словам — бездапаможна-пяшчотнай і разгубленай, і Міхась

убачыў роўны радок зубоў, ямачкі на шчоках, і на кароткае імгненне адчуў сябе ў далёкім студэнцкім мінулым.

Праздзень Міхась звольніўся са службы міласэрнасці, а напаследак, нападпітку, успомніў і пазваніў Пётру. Гаварыў ён праз складзеную ў колькі разоў насоўку: чамусьці Міхасю не хацелася, каб той пазнаў яго голас. Дый тэлефон, здагадаўся ён, пэўна, ужо слухаюць. А прадставіцца анёлам — гэта быў адзін з яго звыклых рабочых прыёмаў.

...Цяпер Міхась вырашыў расказаць Пётру пра ўсё, але перадумаў і зноў прамаўчаў. Замест гэтага спытаў:

— Мо я што зраблю для цябе, зараз ці, — ён павагаўся, — потым?
— Але Пётра зразумеў.

— Нічога не трэба, стары, — усміхнуўся ён.

Як заўважыў Міхась, у яго не хапала некалькі зубоў.

Яны яшчэ крыху пагаварылі пра сваякоў, пра тое, што стаіць небывалая спэка, а потым прыйшла медыстра і стала рабіць Пётру ўкол. Міхась развітаўся і пайшоў. Напаследак Пётра сунуў яму ў рукі тонкую кніжку-брашурку. То былі сабраныя ім мясцовыя паданні ды легенды, выдаленыя невялічкім накладам у пачатку вясны.

На другі дзень пасля сняданку Міхась зайшоў у ардынатарскую і праз некалькі хвілін дазваніўся да Насці. Яна працавала ўжо ў іншым месцы, але адшукалася хутка.

— Пётра прыехаў, — сказаў ёй Міхась. — Ты ж хацела калісьці яго бачыць. Запішы адрас: Рэчыцкая, сто дзесяць, дзвесце.

Гэта быў адрас іх клінікі. У палаце нумар дзвесце ляжаў Пётра.

Міхась Скакун не стаў чакаць адказу і паклаў слухаўку. Высокі, з даўно няголеным, худым тварам, у кароткай піжаме — доўгія рукі напалову выторкваліся з рукавоў, адна была на зашмальцаванай павязцы — ён нейкі час туляўся па калідоры, а потым урэшце пайшоў у сваю палату.

Калі і як на другі дзень да Пётры прарвалася Насця, Міхась не бачыў. Ён заспеў толькі, як яе выводзілі, лепш сказаць выпягвалі на вуліцу. Шыкоўна апранутая, памажнеўшая Насця, але ўсё такая ж прыгожая, білася ў руках мелсяспёр і крычала, як простая вясковая кабетка, калі тую напаткае бяда.

— Пеценька! Што ж гэта з табой зрабілі! Божа! Дапамажы хоць ты як-небудзь!

У роздуме Міхась глядзеў, як Насця, спатыкаючыся, брыла па дарожцы да выхаду. Сумачка спаўзда ў яе з пляча і цягнулася па асфальце.

Міхась больш не пайшоў да Пётры. Днём, пасля таго, як да яго наведлася жонка, ён зноў ляжаў на сваім ложку, чакаў вечара і прахалоды. Ён паспрабаваў чытаць Пётраву кніжку, але вырашыў, што прачытае потым, калі выйдзе адсюль. Да таго ж ён быў няўпэўнены, ці трэба зараз каму тое, што сабраў ды надрукаваў Пётра. Хіба тым, на вуліцах, трэба? Але, магчыма, меркаваў сам сабе Міхась, ён чаго і не разумее? Мо ён і не такі ўжо разумны, а можа, проста лянуецца чытаць?

Ён прывычаўся тут да іншага. За бальнічным блокам раслі сосны, а за імі адразу месцілася невялічкая пляцоўка, у сярэдзіне якой ціха цурчэлі два невялічкія фантаны. Чамусьці іх тут не адключалі і ноччу.

Міхась выходзіў са сваёй палаты з цемнатой. Перад тым яму калолі дэфіцытны марфін — абязбольвалі. «Прыход» быў, як ад бутэлькі віна. Ён сядзеў на лаўку, а то проста клаўся на траву, паліў цыгарэту і слухаў, як цурчыць вада. Зрэдку, калі патыхала ветрам, на твар яму прахалодай асядаў вадзяны пыл. Пыл, пэўна, адганяў мошак і кама-роў. Ён вяла сачыў, як бягуць думкі, а то і проста драмаў. Можа, менавіта ў такія хвіліны ён назаўсёды развітаўся з верай у чалавека. Што б там ні сцвярджалі — людзі вакол усё тыя ж, — думаў ён. Іх ніколі не перайначыш. Трэба проста знаходзіць для сябе нейкую кропку апоры. Ну як цяпер, прыкладам: слухаць, як бруць фантаны. Уначы яны заўсёды бруць гучней.

Іван КІРЭЙЧЫК

3 КНІГІ «3 МАІХ КРЫНІЦ»

ПОЛЕ

Пётру Анікеічу СТАРУШКОВУ —
былому намесніку старшын
былога калгаса «Пераможца»
Веткаўскага раёна

Расхваляванымі,
Раскалыханымі,
У даспелай жаўцізне,
Гоніць вецер жыгнёвымі хвалямі
Мора гулкае на мяне.

Я стаю перад ім, уражаны,
І баюся ступіць хоць крок.

— А было ж тут балота, — скажа мне

Самавіта сябрук Пятрок.
Мілі ўзвейныя важна мерае
Палявы, прапляваючы, карабель.
— Ды не можа быць! — не паверу я,
Ніву клонячы на сябе.

— Сама пекла было балотнае —
Не вадзіліся нат вужы...

Пасмяемся сабе ў ахвоту мы
І парадуюся ад душы.

— У прыроды адваяванае, —
Хтосьці полю няўцам кіўне...

Не!
Прыродзе служыць прыдбанае
Чалавекам, — здаецца мне.

Сонца жніўнае раскашуецца.
І камбайн на абшарным жніве.

— Не заблудзіцца?
— Не заблудзіцца.

— Дапльве суды?
— Дапльве!

...Не дапльў.

Памыліўся лоцыяй?
Растварыўся і знік, як здань?..

Заштрыхована поле стронцыем,
Крыж пастаўлены ў хлебадань.

Крыж пастаўлены на жыццё само,
Перакрэсліўшы кагадзе

Міні-лэсікі разам з лэсамі —
Ад казюрка і да людзей.

Ціша. Поле без песні матчынай.
Пырнік. Быльнік. І — ні душы...

Дуб упёрся сухой ламачынай
Богу ў вокны:

Дапамажы!

РАДЫЯЦЫЯ

Мне прайсціся б цяпер басаною
Па траве. Па расе.

Рздэнкай-раніцай.

Разагнаўшыся, плэхнуцца ў Сож, —
Радыяцыя.

Мне б суніць назбіраць у бары,
/Ох, і ведаю ж іх на плянцы я!/:

Самі просяцца ў рот — не бяры, —
Радыяцыя.

Мне б цяпер накасіцца ў лужках,
Па-юначы нацешыцца працаю —
Анідзе ні капы, ні стажка, —
Радыяцыя.

Мне б цяпер накасіцца ў лужках,
Па-юначы нацешыцца працаю —
Анідзе ні капы, ні стажка, —
Радыяцыя.

«Жаць пара!.. Жаць пара!..» —
Жаць пара!..» —

Перапелачы гора, што ў хаце я...
Спапялёна жніво ў пух і прах

Радыяцыяй.

Мне б суцешыць жанчынку сваю —
Пасівелую з гора абранніцу,

Звёўшы з хаты ў вясну к салаўю, —
Радыяцыя.

Мне б паехаць адсюль. І даўно.
Наўсягды. З лёгкай, з праведнай
мінаю...

Тут сыны мае спяць. Вечным сном.
Як пакіну іх?

Пад чумой сваіх дзён і начэй
Сам дзіўлюся, чаму не вар'яцею.
Што жыву. Што ліпею яшчэ
Ў радыяцыі.

ЧАРНОБЫЛЬСКИ ЯБЛЫК

Антонаўка-яблык
з чарнобыльскай зоны,
З дзівочай заманлівай жмені;
Граната-«лімонка» ў абліччы
ягоным, —
Хто стане мішэнню?

Каму ўканаваны даспелены
стронцый,
Нукліды і цэзіі — таксама;
Каму на Вялікдзень не выгляне
сонца,
Якому Адаму?

Адціўкалі ў калюжы ледзяшы.
Жаўрук блакіт высокі п'е
са смагай...

Ламаю лёд ва ўласнае душы
І з Прыпяццю выходжу на абсягі.

Прастую міма вербаў да Дняпра,
Ў лугах купаю сонечныя промні...
Баюся шшы ўтульнага двара —
Спяшаю ўбачыць, зведаць
і запомніць.

Мяне нічым жыццё не абнясло,
Мне слодычы і горычы ставала...
Шчыруй, маё узлётнае вясло,
Не ведаючы стомленых прывалаў!..

Мы часам не шануем год сваіх,
Мы часам у журбе, што век кароткі.
А мне прайсціся б прыпяцкай
паводкай —
Я б шчасце меў паўнейшае з усіх.

Прашнураваць крынічнасцю ракі,
Змываючы каравыя нукліды,
Якіх Чарнобыль чорна панакідваў —
Што нам! — нашчадкам на вякі.

Прайсціся, не шкадуючы даброт,
Жыццю аддаўшы ўсе свае
шчадроты, —
Каб рыба нерасцілася штогод
І каб раслі зялёныя чароты!

ЛЯСНЫ НАСТРОЙ

Хрумшчу сняжком
І расхінаю голле,
Заглядваючы ў нетру, дзе гусцей, —
Вясёлае птушынае застолле
Гасцюе на рабінавым кусце.

Сініца тут,
Снягір і дрозд-рабіннік,
А думалася —
Ў лесе ні душы.

Ласіны след кіруецца ў асінік,
Губляючыся ў нерушы-глушы.
І я крачком скіроўваю са сцэжкі.
Бо ці ж псаваў застоллі я?

Ды — не!..
Звісае грак асмолкам-галавешкай
З бярозы белай,
Мо бялей за снег.

З рабіны ўпала гронка
на паўжмені —

Здалося:
Снег, апечаны, шыпіць.
Глядзіць і дрозд на гронку
ў недаўменні:

Ну як жа так,
Як гэтак можа быць?
І кожны крок,
Што лёг па белай белі,
Працяў наскрозь
Раптоўнасцю сустрач...

Міжволі адганяеш думку прэч,
Што ходзіш па зямлі сваёй
Знямелай.

І СВЕТЛАЯ РАДАСЦЬ СВЯТА

Спраўднае нацыянальнае адраджэнне не мысліцца без аднаўлення гістарычнай памяці народа, яго традыцый, яго святаў. Што ж лічылі нашы продкі нагодай для сумеснай радасці? Ачышчэнне Агнём і Вадой — дзень Купалля, прыход вясны, уваскрэшэнне Госпада Ісуса Хрыста — Вялікдзень, і адно з самых любімых святаў — Нараджэнне Хрыстова, калі яшчэ можна не думаць пра трагедыю распяцця, можна проста радавацца Яго прыходу. Яно адзначаецца паблізу даты зімовага сонцастання, калі, паводле паданняў, расчыняецца неба, людзям даюцца знакі звыш /з гэтым звязаны звычай гадання на святкі/, лічылася, што малітва, прамоўленая ў гэты час, абавязкова будзе пачута...

Напярэдадні Вялікадня ў беларускіх сёлах і гарадах ажывалі лялечныя дамкі — батлейкі, і ў іх прадстаўленнях перад глядачамі ўваскрэсалі карціны біблейскіх часоў — Нараджэнне Багародзіцы, прыход вешчаноў у Іерусалім, уцёкі ў Егіпет, збіванне немаўлят. Вялікія, радасныя, трагічныя дні, пераказаныя няхітрай мовай народнага тэатра.

... Чуткі пра тое, што Дзяржаўны тэатр лялек Беларусі рыхтуе спектакль у стылі батлейкі, у тэатральным свеце хадзілі даўно. Імёны аўтара п'есы, вядомага спецыяліста па гісторыі тэатра прафесара Гурыя Барышава, рэжысёра Аляксея Ляляускага, сцэнографа Аліны Фаміной абяцалі спектаклю высокі прафесіяналізм і глыбокае веданне традыцыі.

Увогуле спадзяванні глядачоў спраўдзіліся. Рэжысёр і драматург здолелі спалучыць у спектаклі «Цар Ірад» рэлігійную містэрыю і народную камедыю, гістарызм і надзённасць. Асноўным звязном п'есы з'яўляецца вобраз мужыка Мацея, цудоўна сыграны акцёрам Уладзімірам Грамовічам. Ад асобы ягонага персанажа вядзецца аповяд,

увесь спектакль вырашаны як ягонае, Мацеева, трызненне ў калядную ноч. Ён удзельнічае ў пакланенні пастухоў, як жыхар Іерусаліма назірае ўрачысты прыход вешчаноў, бачыць процьму анёлаў, якія абвешчваюць аб Нараджэнні Месіі. Ад арганічнасці яго пераходаў ад

евангельскіх сцен да камічных інтэрмедый у многім залежыць арганічнасць усяго спектакля, і трэба адзначыць, што акцёр добра спраўдзіў гэтую задачу. Адною з удач спектакля сталася таксама работа акцёра Уладзіміра Варанкова. Нячысцік у яго-

ным выкананні па-свойму вытанчаны, не пазбаўлены, так бы мовіць, д'ябальскай абаяльнасці, ён снобі і эстэт, аддае перавагу любоўным штукарствам перад пякельнымі зладзействамі. Ён філосаф і пракуда, і дуэтныя сцэны Чорта з прагтадушным Мацеем выклікаюць нязменную веселасць у зале.

Евангельскія гісторыі вырашаны рэжысёрам А.Ляляўскім і сцэнографам А.Фаміной зусім іншым чынам. У іх стаўка зроблена не на акцёрскае выкананне, а на пластычны выразнасць лялек і дэкарацый. Сцэнаграфічнае вырашэнне спектакля складанае, калі можна так ска-

Сцэна са спектакля «Цар Ірад»

НЕ ЖЫЦЦЁ, А «МАКАЎЗА»!

У гэты дзень работнікі рыбалоўна-паліўнай базы, што схавалася глыбока ў густых лясах Лагойшчыны, былі вельмі здзіўлены, калі з аўтобуса, пад'ехаўшага да аднаго з карпусоў базы, сталі выходзіць не звыклія постаці з вудамі ды стрэльбамі, а невядомыя людзі з нейкімі дошкамі-планшэтамі, рулонамі паперы ды важкімі кардоннымі скрынямі невядомага змесціва...

На базе працуюць выключна жыхары навакольных вёсачак, што абступілі паліўнічую гаспадарку з некалькі дзіўнай для вуха гараджаніна назвай «Макаўза» /па назве рэчкі і штучнага вадасховішча/, жылі тут бадай усё жыццё і, акрамя дачнікаў ці рыбалоўаў ды паліўнічых, ніякіх прыезджых не бачылі. Таму зразумела іхняе здзіўленне. Між тым новапрыбылыя сталі размешчацца ў нумарах паліўнічай гасцініцы. І тут пачала прасочвацца першая інфармацыя пра чужынаў. Гаварылі, што прыехаўшыя — **дызайнеры**. Але гэтае іншаземнае слова нічога не сказала мясцовым людзям. Сёй-той з іх, праўда, успомніў, што так, здаецца, называліся нейкія дагістарычныя жывёліны, але і ён у тым быў не ўпэўнены.

Прыезджыя ж працягвалі здзіўляць. Вечарам, размясціўшыся за доўгім сталом у «каміннай зале» доміка, дзе яны пасяліліся, госці чамусьці не заставілі, як заўсёды бывала, стол бутэлькамі, а, расклаўшы паперы, пачалі захоплены аб нечым спрачацца. Гэтак яны прасядзелі /заўважце: без гарэлкі!/ да позняй ночы. Цуд ды і толькі!

І вось пайшоў дзень за днём. Дзіўныя прыезджыя самі гатавалі сабе ежу, хадзілі ў суседнюю вёску па малако, гулялі па лесе і па беразе вадасховішча, а між гэтым упарта нешта малявалі, пісалі, друкавалі на машынах і ўсё спрачаліся ды спрачаліся, заседжваючыся далёка за поўнач. Так працягвалася амаль два тыдні. І вось у канцы другога тыдня з Мінска ў легкавіках панаехала нейкае начальства. Усе на базе зразумелі, што гэта да дзіўных жыхароў — відаць, не-

якая праверка.

Трэба ж сказаць, было заўважана, што дзве ночы да прыбыцця начальства амаль ніхто з іх не лажыўся спаць. Забыўшыся на прагулкі, усе яны дні і ночы нешта старанна малявалі алоўкамі, фламастэрамі, тушшу, фарбай на вялікіх планшэтах.

І вось нарэшце ўсё было гатова. Зробленыя планшэты расставлены ўздоўж сцен у «каміннай зале». І тут, пакуль сустракалі начальнікаў, мясцовыя жыхары ўсё ж сумелі падглядзець, што ж гэта намалювалі іх дзіўныя госці. Аказалася, што дызайнеры — гэта зусім не дагістарычныя жывёліны, а людзі, якія выдумляюць прыгожыя і зручныя рэчы. А намалювалі яны праекты новых фатаграфічных апаратаў. І якіх тут іх не было! І з двума аб'ектывамі, і з адным аб'ектывам на два корпусы, у якія можна адначасова заклаці і каляровую і чорна-белую стужку, і зусім малы кішэнны апарат, і шмат яшчэ што іншае.

Ну а цяпер трэба нарэшце задаволіць цікавасць нашых чытачоў, якім, напэўна, ужо надакучылі мае загадкі, і ўдакладніць, што было гэта больш за пяць гадоў таму, у 1987 годзе і называлася Першым навукова-практычным семінарам дызайнераў оптыка-механічнай галіны, які адбыўся на паліўнай базе адпачынку «Макаўза», што ў Лагойскім раёне. На гэты семінар з'ехаліся мастакі-канструктары — распрацоўшчыкі фотаапаратуры з розных гарадоў тагачаснага СССР: Масквы, Ленінграда, Краснагорска, Пермі, Кіева ну і, зразумела, Мінска. Забягаючы ўперад, скажам, што гэтыя семінары ў Макаўзе потым сталі праводзіцца што-

год. Семінар жа, стаўшы традыцыйным, па месцы яго правядзення набыў таксама назву «Макаўза»...

Мы пакінулі ўдзельнікаў першага семінара ў самы адказны для іх момант — калі з'явілася начальства. Так, мінскае кіраўніцтва оптыка-механічнай галіны прыехала, каб праверыць, чым займаліся тут на працягу двух тыдняў дызайнеры. І вось вынікі работы, распрацоўкі мастацка-канструктарскай канцэпцыі новага фотаапарата ў наяўнасці: некалькі дзесяткаў планшэтаў з цікавымі прапановамі па фармаўтварэнні фатаграфічных камер. Разглядаючы праекты, слухаючы паясненні аўтараў, начальства, якое спачатку паводзіла сябе насцярожана /чаго грахі ўтойваць, баяліся спачатку начальнікі, што творчыя работнікі нічога тут не зробяць, а толькі прап'януць два тыдні/, крыху адтала, задаволена заўсміхалася. Такім чынам, дызайнеры перамаглі, паказалі свае магчымасці, даказалі прадукцыйнасць такой формы работы. У далейшым матэрыялы, напісаныя ў час семінара, былі выкарыстаны ў навукова-даследчай працы «Комплекснае даследаванне сучасных тэндэнцый фармаўтварэння нялюстравых фотаапаратаў», якая праводзілася ЦКБ «Пеленг» Беларускага оптыка-механічнага аб'яднання, і ў канкрэтнай практычнай рабоце над мастацка-канструктарскімі распрацоўкамі фотакамер «Мінск», «Элікон» і «Візіт».

Ідэя правядзення гэтых творчых сустрач спадабалася і, як і ўжо казаў, семінар «Макаўза» з таго часу праводзіўся штогод. Шмат цікавых пытанняў, звязаных з мастацкім канструяваннем фотаапаратуры, удалося закрануць за гэты час удзельнікам семінараў, у праграму якіх уваходзілі і навуковыя даклады, і практычныя дызайнерскія распрацоўкі. Вар'іраваліся тэмы семінараў, але нязменнымі заставаліся захопленасць і творчы запал дызайнераў, якія з'яжджались на маленькі хутарок пад Мінскам з розных куткоў колішняга СССР. Неўзабаве ж навукова-практычны

семінары дызайнераў оптыка-механічнай галіны стаў праводзіцца два разы ў год: вясною ў Беларусі і восенню — пад Ленінградам, у пансіянаце ЛОМА з пазычнай назвай «Дубкі». І што цікава, семінар, які праводзіўся на пецярбургскай зямлі, захаваў нашу, беларускую назву «Макаўза».

Падзеі, якія адбыліся на абшарах Саюза ў апошнія паўтара года, распад самога Саюза не маглі не адбіцца і на творчым жыцці дызайнераў некалі адзінай саюзнай галіны оптыка-механікі. У 1992 годзе творчы семінар пад Пецярбургам ужо не адбыўся. Але дызайнеры Беларусі аказаліся больш стойкія. У нас, нягледзячы на не вельмі спрыяльныя для дызайну варункі, семінар быў праведзены. Праўда, зараз ён праходзіў не ў Макаўзе, а крыху далей ад Мінска — у Пleshчаніцах. /Аднак сваю традыцыйную назву ён захаваў/. На жаль, з-за межаў Беларусі цяпер прыехаў толькі адзін чалавек. Але, трэба спадзявацца, што гэта выпадковая з'ява, а не знак пачатку разрыву сувязей і асяроддзі дызайнераў СНД, што характэрна для іншых галін жыцця былога Саюза. Асноўнай жа асаблівасцю «Макаўзы-92» было тое, што калі раней у рабоце семінара прымалі ўдзел толькі спецыялісты-прафесіяналы, то зараз была прыцягнута цэлая група студэнтаў перадыпломнага курса аддзялення дызайну Беларускай акадэміі мастацтваў. Менавіта творчая моладзь, будучая гвардыя беларускага дызайну, і стала ўдарнай сілай цяпершняга семінара.

Яго ўдзельнікам было прапанавана распрацаваць дызайн-канцэпцыю электроннага фотаапарата і вадкакрышталічнага праектара. І тое і другое — навінкі фота- і праектарнай тэхнікі. У электроннай фотакамеры фіксацыя адбітка робіцца не на фотастужцы, а на магнітным дыску. Тут, у параўнанні са звычайнай фатаграфіяй, значна скарачваюцца час, які патрабуецца ад здымкі да атрымання адбітка. Скарачэнне часу дасягаецца дзякуючы адсутнасці хімічнага працэсу працягнення і друку здымкаў, на якія затрачваюцца шмат часу. Пры гэтым адбітак можна перадаваць па тэлефоне. Добрыя перспектывы развіцця і ў праектараў, заснаваных на новым тэхнічным пры-

заць, шматслоўнае. У пастаноўцы выкарыстоўваецца не адна, а цэлыя тры батлеечныя канструкцыі. Тры ярусы традыцыйнай батлейкі, якія выяўляюць ідэю трохмернасці Сусвету — свету горняга, свету чалавечага і апраметнай, — у спектаклі суверэнізаваліся і існуюць самастойна. У святой сям'і — свая батлейка, у Чорта — свая, а таксама — у вешчуноў, у Смерці і г.д. Кожнай сям'і — асобную кватэру...

І гэты, на першы погляд абсалютна нязначны, водступ ад традыцыйнай формы народнага тэатра прывёў да дробнасці, парушэння цэласнасці сцэнічнай прасторы. Велізарная пастава цара Ірада, зробленая ў выглядзе трыбуны, абцягнутай кумачом, рэзавалікі батлейкі, зусім малюсенькія лялькі пастухоў з цяжкасцю звязваюцца ў адзіную вобразную сістэму — занадта вялікая розніца ў маштабах, і адсутнічае кампазіцыйны і сэнсавы цэнтр — сам Бог-немаўля. Яго прысутнасць на руках Марыі маецца на ўвазе, але з залы ён не бачны, бо лялька Багаматэрыя вельмі маленькая. Глядач вымушаны ўвесь час глядзець на вялікую безгаловую ляльку Ірада, на Чорта, Рыцара, Турка, Ірадава войска, — гэтым героям адведзена шмат сцэнічнага часу, сіл і «будматэрыялаў». Час ад часу хацелася б зірнуць і на Ісуса, два-тры буйныя або сярэднія планы галоўнага героя былі б, на мой погляд, зусім да месца...

Нягледзячы на гэты пастановачны пралік, пластика спектакля ў асобных сцэнах вельмі прыгожая, высокі клас мастака А. Фаміной прабіваецца скрозь сэнсавыя недакладнасці рэжысуры. Да іх можна аднесці прыход вешчуноў, уцёкі ў Егіпет, эпізод збівання немаўлят у Віфлееме — іх душы як чарада светлых птушак узлятаюць уверх на задніку з серабрыстай /так і хочацца напісаць — астральнай/ матэрыі.

Галоўная ж каштоўнасць спектакля, на мой погляд, у тым, што яго аўтары вяртаюць у наш трывожны змрочны сённяшні дзень забытыя святы нашых продкаў. Разам з тэатральнымі містэрыямі да нас прыходзіць і светлая радасць Нараджэння Хрыстова.

Галіна АЛІСЕЙЧЫК

цыпе з выкарыстаннем вадкакрышталічнай асновы.

Якой жа павінна быць форма новых па сваёй канструкцыі прыбораў — фотаапаратаў і праектараў? У выяўленні гэтага і склаўся сэнс цяперашняга семінара. Трэба сказаць, што яго ўдзельнікі змаглі добра мабілізаваць свае сілы, каб у дастаткова кароткі тэрмін, адведзены на правядзенне семінара /крыху больш за тыдзень/, стварыць арыгінальны мастацка-канструктарскія рашэнні. Быў, напрыклад, прапанаваны фотаапарат, які нагадвае бінокль і прызначаны для карэспандэнтаў, што працуюць у экстрэмальных умовах: у раёнах баявых дзеянняў, катастроф і г.д.; быў кішэнны апарат з мяккай, элігантнай пластыкай; была камера з фотаўспышкай, якая перасоўваецца вакол аб'ектыва і дае магчымасць праводзіць асвятленне з таго боку, з якога выгадна фатографу; было і рашэнне, якое «прадугледжвае магчымасць здымкі адной рукой». Цікавыя былі і рашэнні вадкакрышталічнага праектара. Але аб усім тут не скажам. Кожны з прапанаваных удзельнікамі семінара дызайн-праектаў быў па-свойму незвычайны, меў якую-небудзь іскрынку. Распрацаваныя вырабы зручныя ў карыстанні і прыгожыя на выгляд. Праца дызайнераў была станоўча ацэнена Беларускай аптыка-механічным аб'яднаннем — будучым вытворцам новых прыбораў. Задаволены работай сваіх выхаванцаў засталіся і мастацкія Беларускія акадэміі мастацтваў. Яе кіраўніцтва палічыла магчымым студэнтам-удзельнікам семінара залічыць іх працу як перададзённую практыку.

Прайшоў пяты, можна сказаць, юбілейны навукова-практычны семінар «Макаўза». Тое, што ён ацалёў, выжыў у наш цяжкі час — знак, які падбадзёрвае і ўсяляе надзею. Хай жа яшчэ не раз збяруцца на гасціннай беларускай зямлі дызайнеры з цяпер ужо незалежных, але — хочацца ўсё ж ужоць амаль забытае слова — братэрскіх дзяржаў. І хай яны не раз змогуць паўтарыць выраз аднаго з удзельнікаў першага семінара, што ў час гэтых сустрэч у дызайнераў не жыццё, а «Макаўза»!

Якаў ЛЕНСУ,
дызайнер

АДРАДЖЭННЕ

ВЯРТАЕМСЯ ДА СЯБЕ...

Пасля заканчэння В. Дадзіёмай кнігі пра музычную культуру гарадоў Беларусі XVIII ст. прайшло не так шмат часу. Але ўвесь гэты час быў для даследчыцы насычаны працай і прынёс многа новага ў плане як назапашвання, так і асэнсавання факталагічнага матэрыялу...

Зусім нядаўна трапіла на крыніцы цікавых матэрыялаў пра кампазітараў, што працавалі на Беларусі ў XVI — XVII стст. Аказалася, што, акрамя Вацлава з Шаматул, Цыпрыяна Базыліка, Войцэха Длугарая і Андрэя Рагачэўскага, тут жыў і ствараў музыку яшчэ адзін вядомы ў свеце кампазітар — Кшыштаф Клабан. Ягонае імя ўдалося знайсці ў інвентарных дакументах, складзеных у Горадні ў 1586 г. пасля смерці караля Стэфана Баторыя. Больш падрабязныя звесткі пра кампазітара я прапанавала ў часопіс «Мастацтва», а творы ўсіх названых аўтараў планую выдаць, дакладней, перавыдаць /бо яны калісьці былі надрукаваныя ў Польшчы, але ў нас не атрымалі распаўсюджвання/ у спецыяльным зборніку.

Самая ж цікавая знаходка мінулага года — рукапіс песень Міхала Казіміра Агінскага з 1770 г., які пашчасціла адшукаць і ў выглядзе ксеракопій прывезці з Польшчы. Пра гэты надзвычай каштоўны помнік, што паходзіць са слонімскага перыяду жыцця кампазітара, не захаваліся дакладныя звесткі ў ніводным айчынным і замежным бібліяграфічным даведніку. Праўда, фотакопіі асобных песень аказаліся ў прыватным архіве вядомай польскай даследчыцы Аліны Новак-Рамановіч, якая згадзілася перадаць іх мне для публікацыі ў кнізе, заўважыўшы пры гэтым, што ўвесь рукапіс хутчэй за ўсё беззваротна згінуў. Знайсці яго ўдалося амаль цудам — пасля фронтальных пошукаў у ночных сховішчах і службовым каталозе Варшаўскай бібліятэкі Нарадкова, дзе ён захоўваецца пад N 1075 /як аказалася, картка з шыфрам рукапісу даўно знікла з агульнага каталога/.

Гэта невялікі шытак у кардоннай вокладцы; на першай, пажоўклі старонцы — надпіс па-польску: «Песні, складзеныя яснавільможным яго міласцю панам графам Міхалам Агінскім, вялікім гетманам Вялікага княства Літоўскага, у 1770 годзе, месяцы снежня ў Слоніме». Далей на 49 старонках змешчаны вершы і 13 аднагалосных песень. У цэлым рукапісны зборнік мае несумненнае падабенства з ужо вядомым друкаваным /песні з акампанеентам дзвюх скрыпак і віяланчэлі, 1788 г./ адзінства твораў выяўляецца і ў іх літаратурнай тэматыцы, агульных персанажах і вобразах, у музычнай стылістыцы, мове і нават літаральных «самацэтатах» /у песні «Пастушка»/.

Аднак нават першасным аналізе рукапісу відавочна, што ён мае і асаблівасці. Па-першае, рукапісныя песні няможна назваць вакальным цыклам, у адрозненне ад друкаваных, якія прысвечаны адной гераіні, маюць сваю логіку развіцця ў інтанацыйнай сувязі. Хутчэй за ўсё сольныя песні ствараліся як асобныя замалёўкі, сярод якіх шмат лірычных выказванняў, «акварэльных» партрэтаў чароўных дзяўчат /«Анетка», «Кася» — апошняя, дарэчы, зробіцца потым галоўнай гераіняй вакальнага цыкла 1788 г./, ёсць некалькі маналагаў без прэтэнзій на глыбіню сентэнцый, а таксама застольныя песні. Але асноўная розніца паміж творами — у спецыфіцы ўзаемадачынення ў іх тэксту і музыкі. Рукапіс адметны перавагай слоўнага матэрыялу над музычным: вершаваныя тэксты значна больш разгорнутыя, складаныя і дасканалыя, чым мелодыі, вельмі простыя і лаканічныя. Хутчэй за ўсё музыка была дапісана да ўжо гатовых тэкстаў, бо некаторыя вершы /«Аб праўдзе», «Аб вольнасці», «Аб шчасці жыцця»/ увогуле засталіся без музыкі, быццам аўтар не паспеў ці не пажадаў яе стварыць. У друкаваных жа песнях відавочна перавага музычнага матэрыялу над слоўным, падпарадкаванасць апошняга музыцы.

На думку перакладчыка і даследчыка гэтых тэкстаў У. Мархеля, яны хутчэй за ўсё былі напісаны да ўжо гатовай музыкі.

Новыя матэрыялы, вядома, з'яўляюцца толькі тады, калі існуе пэўная канцэпцыя, якая дазваляе вызначыць аб'ект, кірунак і нават месца пошукаў. У сваю чаргу новыя факты могуць спараджаць усё новае і ў пэўным сэнсе пашыраць усталёваную погляд на наша музычнае мінулае. Вось чаму дазволіла сабе вярнуцца да некаторых меркаванняў, якімі ўжо дзялілася ў вуснай форме.

Многія складанасці, што паўстаюць на шляху вывучэння і адраджэння айчыннай музычнай спадчыны, абумоўленыя не толькі маладоасцю беларускай музычна-гістарычнай навукі /у параўнанні, напрыклад, з літаратуразнаўствам/, не толькі спецыфікай яе прадмета /скажам, тэксту/, але і складанасцю кантэксту яе развіцця, асаблівасцямі ўсяго культурна-гістарычнага лёсу краю.

Добра вядома, што беларускія землі, якія ляжаць на скрыжаванні «захад-усход», здаўна былі і аб'ектам дамаганняў, і складнікам розных дзяржаў: беларуска-літоўскага гаспадарства /ВКЛ/, Рэчы Паспалітай, Расійскай імперыі. І не на ўсіх этапах становлення мясцовай культуры складаліся спрыяльныя ўмовы для плённага развіцця яе нацыянальных, уласна беларускіх элементаў, рост якіх пэўны час затрымліваўся іншаземнымі ўплывамі. Асабліва гэта было характэрна для перыяду з канца XVI ст., калі наша культура, быццам жывы арганізм, пачала адчуваць на сабе моцнае «выпраменьванне» іншаземных /пераважна суседніх, няхай вельмі блізкіх, няхай цікавых і своеасаблівых, але ўсё ж такі іншых/ культур і ў нечым відазмяняцца пад яго ўздзеяннем.

Прашу прабачэння ў чытача за карыстанне неўласцівай для мастацтвазнаўства тэрміналогіяй, але яна, спадзяюся, зробіць больш зразумелай маю гіпотэзу, якую паспрабую зараз трохі развіць.

Дык вось, у выніку пастаяннага «выпраменьвання» /а яно не перапынялася некалькі стагоддзяў, толькі мяняла сваю афарбоўку/, верхнія, найбольш рухомыя прафесійна-аматарскія пласты мастацкай культуры, звязаныя з горадам, з арыстакратычным асяроддзем, пачалі адчуваць пэўныя мутацыйныя змены. Што зрабілася іх «сімптомом»? Паступова і, верагодна, зусім неадназначнае па сваёй сутнасці, «замышчэнне» асобных элементаў мясцовага мастацтва, што было дагэтуль, элементамі іншаземнага, прынесенага пазней /падкрэсла, гаворка ідзе толькі пра мастацтва пісьмовай традыцыі/. А таксама — пераарыентацыя некаторых цэнтраімклівых працэсаў, накіраваных на фарміраванне нацыянальнага «фермента» ў культуры, з першых памянёных элементаў на другія. У выніку прынесеныя з'явы пачалі за-свойвацца і развівацца досыць хутка і арганічна: прынамсі, ужо ў XVIII ст. яны ўспрымаліся ў сваёй сацыяльнай прасторы — у колах інтэлектуальнай эліты — як уласныя, а не запазычаныя.

Між тым у культуры Беларусі адначасова ішоў і цэнтрабюгучы працэс, які аблягчаў «уцягненне» многіх яе здабыткаў /асабліва тых, пра якія гаварылася вышэй і якія самі ў пэўным сэнсе былі прадуктам узаемадзеяння/, у моцнае «гравітацыйнае поле» суседніх культур-«метраполій». Апошнія не толькі засвойвалі і перапрацоўвалі лепшыя дасягненні мастацтва Беларусі /а яго ўплыў на іншыя культуры — тэма для спецыяльнага даследавання/, але і трывала замацоўвалі іх у сваёй культуры і за сваёй гістарычнай спадчынай. Так, творчасць кампазітараў, якія з Беларусі паходзілі ці доўгі час жылі тут /Восіпа

Казлоўскага, Міхала Казіміра і Міхала Клеафаса Агінскіх, Мацея Радавіла, Станіслава Манюшкі і інш./ у іншых гісторыка-культурных умовах магла б развівацца як беларуская класіка, а самі аўтары, магчыма, маглі б стаць заснавальнікамі нацыянальнай беларускай кампазітарскай школы. Ды ў рэальных абставінах XVIII—XIX стст. яна, іхняя творчасць, аказалася і, на жаль, да сёння застаецца ў свядомасці многіх аматараў музыкі сімвалам польскай ці рускай культуры.

Аднак па сутнасці спадчына і названых тут, і многіх іншых мясцовых, а таксама замежных музыкантаў нямецкага, чэшскага, італьянскага ды іншага паходжання, якія працавалі на Беларусі, мае непасрэднае дачыненне да айчынага мастацтва, з'яўляецца яго фактам і складае не адну старонку яго гісторыі. Яна паступова вяртаецца і павінна быць цалкам вернута нашай культуры і ўвайсці ў яе памяць. Такі падыход, прыняты ўсім цывілізаваным светам, ужо даўно стаў традыцыйным: народы і краіны заўсёды імкнуліся й імкнуцца сабраць і адлюстраваць у гісторыі сваёй культуры ўсё плённае, што стваралася ў яе як храналагічных, так і геаграфічных межах, незалежна ад этнічнай ці канфесійнай прыналежнасці пэўных твораў ці іхніх аўтараў. У гісторыю гэтую звычайна ўключаюць не толькі мастацкія каштоўнасці з нацыянальна характэрнымі прыкметамі /як, дапусцім, хрэстаматыяна вядомыя, несумненна рускія па духу і літары творы не рускіх па паходжанні аўтараў — Гогаля і Дастаеўскага, Левітана і Фета/, але і без ярка выяўленай нацыянальна адметнасці /з той жа рускай гісторыі — архітэктурныя помнікі Растрэлі і Росі, а калі з сучаснасці — дык музычныя опусы Шнітке/.

Такое назіраецца і ў мастацтве іншых рэгіёнаў Еўропы: італьянец Сальеры лічыцца прадстаўніком венскай школы, а чэх Стаміц — мангеймскай, нягледзячы нават і на тое, што іхняя музыка не ўвасабляе выключна нацыянальна-нямецкія ці аўстрыйскія матывы. Да пэўных школ іх адносіць таму, што разам з іншымі кампазітарамі /сваім жыццём і творчасцю таксама звязанымі з адпаведнымі гарадамі/ яны склалі пэўную сістэму мастацкіх вобразаў і прыёмаў, пэўны музычны стыль у шырокім разуменні слова. Больш за тое: музыкантаў, што працавалі ў рэчышчы названых школ, але не мелі да іх «геаграфічнага» дачынення, ніколі не называлі і не лічаць прадстаўнікамі гэтых школ. Прыведзеныя прыклады ўяўляюцца характэрнымі і вось чаму: яны тычацца мастацтва эпохі класіцызму, яшчэ шмат у чым пазбаўленага /у параўнанні з пазнейшым, рамантычным/ нацыянальна адметнасці і цесна звязанага менавіта з рэгіянальнымі фактарам, з геаграфічнымі рэаліямі.

Таму мне здаецца неабходным пры зборы, аналізе і абагульненні матэрыялаў пра музычнае мінулае гарадоў Беларусі XVIII ст. пакуль арыентавацца на рэгіянальны падыход, шукаючы і зберагаючы ўсё лепшае, што мела дачыненне да нашай зямлі. Якую ж частку сабраных фактаў мы і далей будзем разглядаць як з'явы мастацтва Беларусі /г.зн. распаўсюджанага на тэрыторыі Беларусі/ і абагульняць максімальна шырокім тэрмінам рэгіянальнай культуры, а якую аднясем да беларускага нацыянальнага /магчыма, што і само гэтае паняцце набудзе з цягам часу больш шырокае тлумачэнне/? Гэтыя ды і: шыя пытанні знікнуць толькі тады, калі назапасіцца дастатковы музычны матэрыял, калі з'явіцца пэўны ўнёсак новых крытэрыі і метады яго аналізу /бо традыцыйныя тут не заўсёды «працуюць»/ і калі, нарэшце, на адпаведным узроўні, глыбока і аб'ектыўна гэты аналіз будзе зроблены. Так што галоўная праца яшчэ наперадзе.

Вольга ДАДЗІЁМАВА

ПАВАЛ

Яшчэ непатрывожаныя намі,
Не верачы ў пагібель без пары,
Зачараваныя заваямі і снамі,
Яны маўчаць на студзеньскай зары.

Глядзяць у неба, быццам літасць
просяць,
Нібы слязінкі, застыя смала,
І толькі пошчак у глушы даносіць,
Як снег рыпіць і як звніць піла.

Яны стаяць магутныя на ўзвей,
І кожная з іх — непаўторны суд,
Пад імі мітусяцца, як пігмеі,
Нявольнікі, каб выканаць прысуд.

Яшчэ паўзмрок, і снег неабтапаны,
А вогнішчы палаюць і гудуць...
Пахукаем на рукі і... тытаны,
Ламаючы падлесак, упадуць.

Я не спяшаюся, я пазіраю з жалем
На гонкі стан і пасівелы чуб
І раюся, куды і як павалім,
А пара замярзае каля губ.

Бяру настылюю і вострую сякеру,
А мне сумленне шпэч: « Не валі!»...
Я поглядам да верхавіны змераў,
І паляцелі смольныя скрылі.

Жывіца заліла жывую рану,
Пакутую, хоць не мая вина...

Хіснулася і... знікла нечакана
У снежным дыме гонкая сасна.

За ёй другая, трэцяя, — дзесятка
Кладзеша, як гарматныя ствалы,
І капаюць на снег з ружовых пятак
Бурытынавыя кропелькі смалы.

О, Божа, Божа! Колькі я іх спляжыў!
Шкадуючы, у гібельнай глушы.
Адзіным каменем той грэх,
магчыма, ляжа
І застанеца на маёй душы.

Снягі расталі, адгулі завей,
Адкочваўся за валам грозны вал.
А толькі ўспомню, — сэрца пасівее...
Ішоў на волі і ў тайзе павал.

АПОШНЯЯ

Разбіты комін, парадзелы дах,
Вісіць адна кашуля на вярхоўцы.
— А людзі дзе? —
— А людзі на кладках.
Туды сышлі усе аднавяскоўцы, —

Азвалася бабуля з-пад радна,
Маленькая, з сіваю галавою.
— Лічы, што дажываю век адна,
І гора мыкаю адна адною.

Так і гібею з году ў год,
Глухою, невідучаю, слабою.
Адзіная ўцеха толькі — кот.
То з ім сваруся, то сама з сабою.

Гады пытаецца? Усе мае гады
Прабеглі, дзеткі, у пякельнай працы.
А час надыйдзе мой, і наклады
Сваім прыдзеца ходам дабірацца.

Каб даў Гасподзь дажыць да лета
І паспытаць з гароду навіны, —
А на бабулю весела з партрэта
Глядзелі два прыгожыя сыны.

ТОСТ

Раней пілі за тых, што ў моры,
Каго дратуюць штормы і мароз.
Цяпер я п'ю за тых, што ў горы,
Хто выплакаўся да апошніх слёз.

«Але наўрад ці выпіш дэвалюцыю», —
З мяне барыга рыначны смяецца, —
Каб свята чаркаю адзначыць,
Патрэбна тыдні тры ішачыць».

Збяру «ваўкоў» і вып'ю чарку
За вечную гаротніцу-ўдаву,
За рукі змардаванае даяркі,
За кошг якой жывём, і я жыву,

І за настаўніцу, што слепіць вочы
Над шпыткамі і глупствам справаздач,
Што ў класе усміхаецца, а ноччу
Ніхто яе не чуе горкі плач.

За вокнамі заходзіцца завая,
І дамавік грукоча па страсе,
А прыгажуня юная сівее
І, не расцвіўшы, вяне пакрысе.

Я п'ю адзін, не з радасці, а з гора,
Што скрозь развал, нястачы, недарод,
За тых, каму бяссілле і пакура
Наканавалі непазбежны звод.

Я п'ю за тую, што не стане маці,
Сагнутую у дваццаць восем год,
І горка плачу, бо у кожнай страце
Знікае мой даверлівы народ.

БЕЖАНЦЫ

— Куды бяжыце, бежанцы, куды? —
— Ад аднае бяды і да другой бяды. —
— Адкуль бяжыце вы, адкуль? —
— Ад палымя у жыцце і ад куль,
А нам у грудзі цэліцца і ўслед
Не прышлы вораг, а сусед.
Яго стрымаць не можа анішто,
Хоць ён і сам не ведае за што
Страляе ў аксакала і ў дзіця,
І тушыць светлыя агеньчыкі жыцця. —
— Ці ёсць у вас над галавою дах?
— Хутчэй прытулак знойдзем
на кладках. —

— Куды бяжыце, бежанцы, куды? —
— З семнаццаціга ў дзевяностыя гады.

ДВАЙНІК

Не ведаю, куды ён раптам знік.
Я зноў адзін, а ён блукае дзесьці,
Ні піць не просіць, ні курыць, ні есці,
Сьшоўшы некуды, самотны мой двайнік.

Становіцца амаль бязважкім цела
У заіней снежаньскай шышы,
Здаецца, непрыкметна адляцела
Часцінка неспакойнае душы.

І... пустата. Гляджуся у прадонне,
Павольна вочы засцілае змрок,

Але крывінка стукаецца ў скроні,
За зоркай зорка асвятліла зрок.

Я тут яшчэ, жыву па поўнай мерцы
І кожнаю хвілінай даражу,
Бо не магу замоўкнуць і памерці,
Пакуль усё усім не раскажу,

Пра мары і святых парыванні,
Якім на раздарожжах страціў лік.
Пульсую сэрца, і празрыстым раннем
Вяртаецца самотны мой двайнік.

Мы неразлучныя, мы адчуваем разам
Як боль, то раптам радасць апячэ,
І рана думаць над апошнім сказам,
І ставіць кропку не хачу яшчэ.

АТРУТНАЕ ДЖАЛА

*Кожны паважваючы сябе чалавек
навінен мець ворагаў.*

Эзоп

*У сумленных ворагаў бывае больш,
чым у несумленных.*

Ф. М. Дастаеўскі

Сумна без ворагаў жыць на зямлі,
Паклёпнік патрэбен таксама.
Без іх «дапамогі» сабраць не змаглі б
Столькі ахвяраў крывавае драмы.

Паклёпнікі — надта жывучы народ.
Без іх аблянуюцца каты,
Бо шпэчучэ і сыкаюць без перашкод:
«І гэты, і той вінаваты».

Гэта засвоіў адважны Эзоп,
Калі і яго неаднойчы каралі
Атрутнымі пырскамі ў вочы і ў лоб
Паклёпнікаў чорныя джалы.

За грыўню, за грош чалавека прадаць
Для іх найвялікшае свята.
Паклёпнік здалёку і зблізку відаць
Па лютым абліччы Пілата.

А зробіш паклёпніку часам дабро,
Ён здіу шпурне наўздагонку,
Ці крукам падчэпіць цябе пад рабро
І ўсёца ў жывую пячонку.

Шчыруе паклёпнік і сыкае злом
Пры розных сістэмах і зменах.
Каб часам яго сярод нас не было,
Ніхто б не заўважыў сумленных.

А што ж у яго незвычайнае ёсць?
Зайздрасць, нянавісць і лютая злосць.

**«ПЯЦЬ, АБ ЧЫМ
ДУМКА ПЯЕ»**

(Пачатак на стар. 5)

Зазначым: гэта напісана на пачатку 1922 года. Проста дзіўна, чаму такі вопытны даследчык жыцця і творчасці Янкі Купалы, як Алег Лойка, не ўлічвае гэта, калі ў «Энцыклапедыі літаратуры і мастацтва Беларусі» (т.3, 1986) сцвярджае, быццам паэт ужо ў 1918 годзе «вітаў рэвалюцыю», а на падставе перакладу на беларускую мову «Інтэрнацыянала» і вершаў «На смерць Сцяпана Булата» і «Арлянятам» — «арганічна прыняў ідэі сацыялізма»? Усё было куды складаней, пра што сведчаць і тыя творы, якія гадамі замоўчваліся, не перадрукоўваліся, ды і публіцыстыка, якая таксама, на жаль, мала вывучана і да нашага сорама яшчэ цалкам не сабрана і не выдадзена. Сапраўды, пасля 1921 года Янка Купала піша некалькі вершаў, у якіх прыхільна паставіўся да некаторых з'яў, што адбываліся ў Савецкай Беларусі. Але ці яны, тыя, дарэчы, нешматлікія ды і ў мастацкіх адносінах не лепшыя творы, вызначалі пошукі і думкі паэта, тое, чым ён жывіў? Разам жа з гэтымі вершамі з'яўляліся іншыя, як, напрыклад, «... О так! Я — пралетар» (1924), у якім паэт не можа пагадзіцца, што ў імя сусветнай рэвалюцыі, інтэрнацыяналізму трэба адмаўляцца ад усяго свайго, роднага. Быццам прымаючы Марксава «ў пралетарыяў няма айчыны», ён як бы дакарае сябе, што «не збыў яшчэ ўсіх бед», яму «сняцца сны аб Беларусі». Якой Беларусі? Вядома ж, не той, што тады была, а вольнай, незалежнай, да якой ён і заклікаў усе свядомыя гады свайго жыцця імкнучыся беларусаў.

Вока ў Янкі Купалы вострае, яно бачыць у новым савецкім жыцці не толькі добрае, але і дрэннае. Менавіта ў гэтыя часы нараджаецца верш «Акоў паломаных жан-дар...», — у ім з вялікай мастацкай сілай асуджаюцца ненавіснікі ўсяго беларускага, ахоўнікі «адзінай непадзельнай Расіі» — «служы оцечаству, цару».

Служаўся, што хланчук у лапцях
Напоўдзеты вёскі сын,
У роднай мове вучыцца змог?
О, стыдна, рускі «гражданин»!

Сярод вершаў гэтага часу вылучаецца і верш «Адшчепенцам (заходнім)», на які варта звярнуць асаблівую ўвагу. Калі прачытаеш і раз, і два гэты верш, дык убачыш: нічога «заходняга» ў ім няма, акрамя хіба слова «ойчызна». «Заходнім» — гэта ні што іншае, як прывесак, які дазваляў прапінуць верш праз цензуру, выратаваць, надрукаваць яго. Усё, пра што гаворыцца ў гэтым творы, вельмі ж тутэйшае, знаёмае нам, беларускае, а, дакладней, савецкае — яго прынесла з сабою новая ўлада. Выкрывальны пафас верша накіраваны супраць самай апднай і страшнай сілы і апоры новай улады — чыноўніка-інтэрнацыяналіста, які за тыя даброты, што яму давалі, гатовы стаптаць, знішчыць усё жывое, што яшчэ засталася ў нашым народзе, свайго роду «новы клас», «Іванов, не помнящих родства», гаворачы словамі цяперашняга часу, «русскоязычное население»:

Адкуль і хто яны, адменны?
Няма у кнігах роду іх;
Імя іх толькі адшчепенцы,
А гэта ведама й без кніг.

Узялі крыўдай уладанне
Над братам бедным і сляпым
І распасцерлі панаванне
У чужым дабры, як у сваім.

Народ ім хорамы паставіў,
Раллю капаў для іх, як крот,
Яны ж чужой прадалі славе
Сваю зямлю і свой народ.

Жывуць брыдучы, а дзе — не знаюць
Сцягоня іх начлет, палас,
Адно — народ з пушчы збіваюць
І ў процьму гоняць кожны час.

Дакуль жа будзе іхня сіла
Трымаць над намі свой прыгон?
Калі у Бацькаўшчыне мілай
Загосіць праведны закон?

Дакуль іх будзе панаванне,
А рабства наша трываць
І адлімаць у нас прыстанне
І пугы вечныя каваць?

У 1925 годзе Беларусь шырока адзначыла 20-годдзе літаратурнай дзейнасці Янкі Купалы. Яму надаецца званне народнага паэта Беларусі. Савет Народных Камісараў рэспублікі пастанаўляе вызваліць Янку Купалу ад усіх тых пасадак, якія ён займаў дагэтуль дзеля заробку, і з «мэтай стварэння лепшых умоў для творчай працы» прызначае яму пажыццёвую пенсію.

Янка Купала ў гэты час усё яшчэ застаецца сапраўдным паэтам, поўны творчых планаў і сіл — піша прывітанне газеце «Беларуская вёска», «Сей, вольны сейбіт», вершы «Па Даўгінаўскім гасцінцы», «На паграніччы», «Каб...», прысвечаныя крывавай ране беларускага народа — мяжы, што была ўстаноўлена паводле несправядлівага грабежніцкага гэтак зва-нага Рыжскага мірнага дагавору, іншыя свае творы. Сярод іх два вершы, на якіх варта спыніцца асобна. Гэта перш за ўсё «І прыйдзе», у якім паэт гаворыць пра адказнасць мастака перад патомкамі, гісторыяй за кожнае сваё слова, ды і паводзіны, учынкі:

І прыйдзе новых пакаленняў
На наша месца грамада
Судзіці суд, ці мы сумленна
Жыццё прайшлі, ці чарала

Знягаў мінулых нас не з'ела,
Пакінуўшы свой дым і чад,
І мы па-даўняму нясмела
Жылі не ў лад і непапад?

Ці аб свой гонар дбайна дбалі,
І дабравольна, без прыгук,
Самі сабой не ганьдзвалі,
Не неслі ў петлі дум і рук?

І ці пакінуць напамінь
Мы песень гэтакіх змаглі,
З якіх бы можна было ўцяміць,
Што мы свабоднымі былі?..

А ўжо свой выдасць непадкаўны
Аб нас гісторыя прысуд,
Калі аглядам глянё рупным
І разбіраю, у чым справа тут.

У сведкі запісы пакліча,
Паданні клічце ў час такі
І усё паліца, пералічце...
А суд гісторыі цяжкі!

І засумуецца патомак,
Калі дазнаецца аб нас,
Што нейкі з нас хоць быў не ломак,
А плечы гнуў у крук не раз;

Не йшоў з адкрытымі вачыма
У свет і сцёмкі не прастаў.
А ўсёй магчымаці магчымай
Таптаў сляды, сябе таптаў.

Другі верш — «За ўсё...», у якім паэт зноў, як гэта было ў 1915 годзе, падводзіць вынікі свайёй працы:

За ўсё, што сёння маю,
Што даў мне мой народ:
За кут у родным краі,
За хлеб-соль без клопот, —

Я адплаціў народу,
Чым моц мая магла:
Зваў з пугаў на свабоду,
Зваў з цемры да святла.

Для бацькаўшчыны беднай,
Для упайшых яе сіл
Складаў я гімн пабедны
Сярод крыжоў, магіл.

Змагаўшыся з напасяй
За шчасце для людзей,
Не раз пісаў у нямісці
Крывёй сваіх грудзей.

Уносіў гэтым долю
Сваю для ўсіх добра,
А болей... Што ж там болей
Жадаць для песняра?!

І як і тады, у 1915 годзе, Янка Купала зноў змаўкае. Гэты раз на год. Што было прычынай таму? Няма сумнення — тагачасная рэчаіснасць. Яна патрабавала, каб Янка Купала цалкам перайшоў на пазіцыі новай улады, ухваліў усё, што тая рабіла. Ён ужо было мала таго, што паэт час ад часу кадзіў сваім пазытыўным радком. Янка Купала павінен быў забыць, хто ён, па сутнасці перастаць быць Янкам Купалам. Гэта было вышэй яго сіл...

Афіцыйная крытыка зразумела гэта. І спярша нясмела, асцярожна, потым усё больш і больш рашуча, настойліва пачала атакі на народнага песняра. Калі гэта не дапамагло, у барацьбу ўключыліся аглабельшчыкі-вульгарызатары тыпу Бэн-дэ... І нават усемагутнае кагановіцка-сталінскае ГПУ...

Пра тое, як праходзіла гэтая барацьба і да чаго яна прывяла, ужо расказана ў маім эсе «Сняцца сны аб Беларусі» і артыкуле «А суд гісторыі цяжкі...»

ТЭАТР

Калядны снег ідзе ў... красавіку

Быццам са старонак Святой Кнігі сышлі персанажы пастаноўкі «Меч Анёла» па п'есе І. Сідарука, якую ажыццявілі на сцэне Брэсцкага абласнога ляльчага тэатра выпускніцы тэатральна-мастацкай акадэміі Ірэна Мацкевіч /рэжысёр/ і Ірэна Лапа /мастак/. Дэкарацыі спектакля напраўду вырашаны ў форме кнігі, якую чытаюць, ілюструючы ляльчым дзеяннем, два Анёлы /Іван Герасевіч і Уладзімір Зайцаў/.

У аснову п'есы пакладзена традыцыйная гісторыя Цара Ірада, якую, аднак, аўтар трактуе крыху па-свойму, адыходзячы ад батлейкавага канону. На двары красавік, але калядны снег, што ідзе ў спектаклі, і народная калядная музыка, якая яго суправаджае, стварае атмасферу сапраўднага свята Нараджэння Хрыстова — гісторыі вечнай і неміручай.

І. Х.

ФЕСТИВАЛІ

«Новыя імёны»

Традыцыйны фестываль дзіцячай і юнацкай мастацкай творчасці пад гэтай назвай, які ладзіцца абласным аддзяленнем Беларускага фонду культуры, прайшоў у Гродне. Удзельнічалі юныя музыкі-выканаўцы, кампазітары, пазты, чытальнікі, майстры-ўмельцы амаль з усіх раёнаў Гродзеншчыны. Добрымі публіка і кампетэнтнае журы аддалі сімвалічны лепшы. Сярод лідэраў фестывалю — навучэнец Гродзенскага музычнага вучылішча Дзяніс Асімовіч /выхаванец вядомага гітарыста У. Захаравы/, прэміямі ды падарункамі адзначаны таксама Андрэй Ганін, Ніна Ролік, Яўген Ларыёнаў, Таццяна Саўрас, Дзінара Мазітава, Дзіма Ушакевіч, Вольга Шпак, Таццяна Чарток і інш. Асаблівы поспех мелі гадаванцы музычнай школы ды музычнага вучылішча г. Ліды. Нельга не адзначыць падтрымку спонсараў: абкома прафсаюза работнікаў культуры, Ленінскага райвыканкома Гродна, абкома Саюза моладзі Беларусі, саюза прадпрыемстваў «Ліга» і інш. І яшчэ адметнасць: імяны стипендыі ўручылі кампазітар Віталь Радзіёнаў і гітарыст Уладзімір Захарав, а мастакі Уладзімір Голуб, Уладзімір Церабун, Станіслаў Кічко, Уладзімір Кукушкін падаравалі ўласныя творы. Хай жа іхнюю ініцыятыву падтрымаюць знамяны беларускія пісьменнікі ды музыканты.

Н. К.

МУЗЫКА

Чым больш маштабная асоба...

Па заказе Саюза музычных дзеячаў Беларусі выдавецка-пабліграфічная кампанія «Эрыдан» выпусціла зборнік, прысвечаны выдатнаму фалькларысту, этнамузыкалогу Лідзіі Мухарынскай. Сціплая з выгляду, але ёмістая па змесце кніжачка ўключае артыкулы ды згадкі калег, вучняў Л. Мухарынскай, яе ўласныя нататкі ды інтэрв'ю, перапіску з вядомымі дзеячамі музычнай культуры /М. Аладавым, Д. Шапаставічам і інш./, малавядомыя фотаздымкі. «Даўно заўважана: чым больш маштабнай з'яўляецца творчая асоба, тым больш шырокія плыні духоўнага працэсу яна сваёй дзейнасцю лучыць і тым больш грунтоўна праграму закладае для будучага развіцця. У беларускай музычнай культуры асоба Лідзіі Саўлаўны Мухарынскай менавіта такога ўзроўню», — піша ў прадмове складальнік зборніка Тамара Якіменка. Зместам сваім новае выданне пацвярджае гэтую выснову. Дарэчы, тыраж яго, 2 тыс. экзэмпляраў, можна лічыць неаблігам, параўнаўшы з мізэрнымі накладамі, скажам, каштоўнейшых арыгінальных прац Г. Барышава, В. Дадзіёмавай, кнігі па гісторыі музычнага тэатра Беларусі дакастрычніцкага перыяду.

артыкулы, перапіска, успаміны

Н. К.

Адраджаемся... на энтузіязме?

Прыгожых слоў пра Адраджэнне было ўжо сказана й гаворыцца вельмі многа, а вось канкрэтных спраў і захадаў, бясспрэчна, не хапае, і ў першую чаргу — на дзяржаўным узроўні. Інакш, пэўна, не здаралася б такога, пра што паведамляў «ЛіМ»: найкаштоўнейшыя для сённяшняга часу кнігі В. Дадзіёмавай пра музычную культуру беларускіх гарадоў XVIII ст. выйшла накладам толькі 1230 асобнікаў /1/. Гэта — прычэпраным дэфіцыце інфармацыі такога роду? Для параўнання: падпісаны ў друк некалькімі днямі раней 3-ці том твораў А. Крысці меў лічбу аж 100 тысяч!

Так і даводзіцца задавальняцца тым, што маем, радуемся кожнай новай публікацыяй, якая неўзабаве робіцца бібліяграфічнай рэдасцю. Вось і выданне, на якім спыняю сёння ўвагу, мае наклад 250 асобнікаў. Гэта зборнік артыкулаў «Белорусский музыкальный фольклор в исследованиях молодых этномузыковедов», выпушчаны ў 1991 г. Беларускай акадэміяй музыкі /на той час кансерваторыя/. Прадмет навуковых інтэрэсаў аўтараў — праблемы вывучэння веснавога песеннага фальклору Беларусі, прынамсі, юраўскіх ды валацкоўскіх абрадавых песень. Тыпалагічны ракурс даследаванняў, выкарыстанне метады комплекснага стылістычнага аналізу далі магчымасць грунтоўна раскрыць юраўскі ды валацкоўскі песенны рытуал Беларусі з этнамузыказнаўчых пазіцыяў. Сярод іншага разгледжаны сюжэтна-тэматычныя й пазыцыйныя асаблівасці гэтых песень, пытанні паходжання адпаведных абрадаў, дадзены іх апісанні, ёсць нотныя прыклады з уласных экспедыцыйных запісаў аўтараў. Змешчаны ў зборніку артыкулы І. Сіневіч і С. Мыцько карысныя не толькі для навукоўцаў, музыкантаў-прафесіяналаў, педагогаў, студэнтаў, а і для ўсіх, хто цікавіцца беларускай народнай творчасцю.

Шкада, канечне, што выданне на рускай мове, ды ўсё ж яно ў нейкім сэнсе змяняе катастрафічны недаход сучаснай літаратуры пра музычны фальклор Беларусі. Дзіўна, але ў нас дагэтуль не было нават адпаведнага падручніка, а падрыхтаваны, нарэшце, дацэнт Б.А.М. Якіменка чамусь затрымліваецца з выпускам, і мяркуем тыраж абячае чарговую бібліяграфічную рэдасцю Так што адраджацца, шануючы браткі-беларусы, давадзецца нам, пэўна, на ўласным энтузіязме...

А. САЛАДУХІН

ПРЭЗЕНТАЦЫІ

Ёсць «ЛіМ» і «ЛІМІК»!

Нечакана-негадана ў «ЛіМа» сваяк з'явіўся. І дзе б вы думалі? Ды таксама ў стольнім Мінску, а калі дакладней — на вуліцы Кірава, 2. Тут днямі адбылася прэзентацыя новага культурнага цэнтра — «ЛІМІК», што расшыфроўваецца даволі проста: літаратура, мастацтва і культура.

А свята — заўсёды свята. Першае ж мерапрыемства прынесла нямала радасці аматарам мастацтва. Прысутных віталі Дзяржаўны канцэртны аркестр Рэспублікі Беларусь пад кіраўніцтвам М. Фінберга, спевакі І. Краснадубскі і В. Стральчэня. І. Лучанок прапанаваў новую песню «Жытнёвы звон» на верш П. Панчанкі. Парадаваў сваім майстэрствам і ансамбль народных інструментаў пад кіраўніцтвам Л. Маеўскага. Асалоду прынесла і знаёмства з творамі Г. Паплаўскага, Л. Шчамялёва, П. Масленнікава і іншых. Працавала і выстаўка тавараў народнага ўжытку, зробленых прадпрыемствамі Беларускай чыгункі і на заводзе імя Вавілава. Іх можна было набыць ці заказаць.

Н. К.

Узаемнасць душы

На мінулым тыдні ў ДOME літаратара адбылася прэзентацыя новай пазычнай кнігі Юрася Свіркі «Узаемнасць». Павіншаваць і прывесці аўтара, пазта-лірыка, сціплага і негамангога чалавека, прыйшлі папелчнікі-сэбры, артысты, музыкі.

Цёплае слова сказаў А. Вярцінскі, К. Камейша, А. Пісьмянкоў, М. Маляўка, С. Законнікаў, В. Жуковіч. Не прамінулі з дапамогай пародый высмеяць таварыша Г. Юрчанка і У. Марук, з душой прачыталі вершы Свіркі П. Дубашынкі і В. Анісенка. Аздобілі вечарыну Уладзімір Пузыня з сынам, а таксама бард Алег Атаманаў і спявак Сяргей Герасімаў. Віноўца вечара хваляваўся, калі на заканчэнне і яму давалося прачытаць некалькі вершаў. У ролі вядучага выступаў Васіль Зуёнак.

Наш кар.

ВЕЧАРЫНЫ

Паэт па прызванні

75-годдзю з дня нараджэння Алеся Бачылы быў прысвечаны вечар «Радзіма мая дарагая», што прайшоў у ДOME літаратара. Назву вечарыне дала песня на вершы Алеся Мікалаевіча, мелодыя якой стала пазыўнымі рэспубліканскага радыё.

Талент А. Бачылы быў шматгранны. Паэт па прызванні, ён з поспехам працаваў не толькі ў галіне песні, а і з'яўляўца аўтарам лібрэта опер «Яснае світанне», «Калі ападае лісце», «Зорка Венера» і іншых, аперэты «Паўлінка». Напісаў нарыс пра жыццёвы шлях М. Багдановіча «Дарогамі Максіма».

Вядучы вечара намеснік старшыні Саюза пісьменнікаў Беларусі А. Пісьмянкоў, народны пісьменнік Я. Брыль, У. Юрэвіч, А. Асташонак і гаварылі пра Алеся Мікалаевіча як пра творцу, які пакінуў добры след у розных галінах мастакоўскай дзейнасці. З успамінаў /выступіў таксама сын А. Бачылы Барыс Аляксандравіч/ паўставаў вобраз А. Бачылы — чалавека, таварыша, а таксама журналіста і рэдактара выдавецтва. Змястоўнай была і мастацкая частка вечарыны.

І на Беларусі ёсць... кіты

Прынамсі, адзін з іх. Да таго ж, вядомы ва ўсім свеце. Маецца на ўвазе буйнейшы спецыяліст у галіне астранаўтыкі, прафесар гэтай галіны Барыс Кіт, які цяпер жыве ў Франкфурце-на Майне, а нарадзіўся на Наваградчыне.

Дню нараджэння Б. Кіта была прысвечана вечарына, што прайшла ў Мінскім інстытуце культуры. Перад прысутнымі выступілі В. Іпатава, Л. Савік, А. Мальдзіс, Ю. Хадыка і іншыя. Усе яны гаварылі аб вялікім укладзе ў навуку нашага знакамітага земляка, падкрэслвалі, што сёння, як ніколі раней, ёсць магчымасць для плённага супрацоўніцтва беларусаў, незалежна ад таго, дзе яны жывуць.

ЛІТКУР'ЕР

Шпрэхен зі дойч?

Размаўляеце вы па-нямецку? Крыху можаце? У такім разе паспяшайцеся ў сталічны магазін «Мастацтва» /гэта па праспекце Машэрава/, дзе арганізавана выстаўка-продаж нямецкіх выданняў. Бадай, няма патрэбы нагадваць, якой папулярнасцю карыстаюцца яны ва ўсім свеце з-за свайго высокага мастацкага афармлення і паліграфічнага выканання. Не кажучы, безумоўна, пра сам змест.

Гэтыя ж кнігі паступілі ў магазін як гуманітарная дапамога ад біржавага саюза нямецкіх распаўсюджвальнікаў кнігі і выдацоў. Выданні самыя розныя — і цудоўныя альбомы па мастацтве, і кніжкі для дзяцей, і шматлікія даведнікі.

Важна і тое, што ўсе гэтыя кнігі — усяго 1600 назваў — дапамогуць «Мастацтву» выжыць: выручка дазволіць магазіну паправіць сваё фінансавое становішча, якое, можна сказаць, крытычнае.

Хацелася жыць...

Назва гэтай кнігі Платона Галавача — быццам крык душы, што дайшоў праз дзесяцігоддзі. Безумоўна, называючы свой зборнік апавяданняў, выпушчаны ў 1930 годзе тагачасным Беларускам дзяржаўным выдавецтвам, — «Хочацца жыць», ён укладаў у яго іншы сэнс, чым падаецца цяпер. Успяляў сацыялістычную рэчаіснасць, паказваў людзей, якія плённа працавалі ў імя будучыні, у якую верылі.

Цяпер жа, праз гады, гэта крык душы. Хочацца жыць! Хочацца жыць! Яму ж, вядомаму пісьменніку і грамадскаму дзеячу, калі адышоў у нябыт, было ўсяго трыццаць чатыры гады! Сама жыць, ды куля энкавэдзістаў абарвала ягонае жыццё ў росквіце творчых і фізічных сіл.

Зборнік «Хочацца жыць» — адзін з многіх, прадстаўленых на кніжнай выстаўцы, прысвечанай 90-годдзю з дня нараджэння П. Галавача ў Нацыянальнай бібліятэцы Беларусі. Сабраны разам дзесяткі кніг, у тым ліку і пераклады на рускую, украінскую мовы, збор твораў у трох тамах, выпушчаны ў 1958 годзе. Поруц — адно з апошніх выданняў — раман «Праз гады», які ў 1992 годзе выйшаў у выдавецтве «Юнацтва» ў серыі «Школьная бібліятэка».

Шукаюць «Пяты кут»?

У Слуцку афіцыйна зарэгістраваны творчы саюз «Пяты кут», які дагэтуль існаваў неформальна. Гэтая грамадска-культурная арганізацыя аб'ядноўвае мясцовых пісьменнікаў, мастакоў і бардаў.

Адметны той факт, што ў дзень рэгістрацыі старшыня Т.С.Д. Вішнеў прадставіў на пасяджэнне выканкама першую кніжку суполкі — зборнік апавяданняў з эксцэнтрычнай назвай «Голос утопленника». Неўзабаве ў свет павінна выйсці двухмоўная газета «Слуцк-арт». Творчае жыццё горада, па ўсім бачна, разнастайваецца.

С. МІНСКЕВІЧ

БЕЛАРУСКАЕ ЗАМЕЖЖА

Чарговыя старонкі «Полацака»

Споўнілася два гады, як у Кліўлендзе выйшаў першы нумар часопіса «Полацак». У другім нумары за сёлетні год гэтай падзеі прысвечаны рэдакцыйны артыкул «Два гады». Пра ролю «Полацака» ў адраджэнні Бацькаўшчыны, стасункі паміж замежжам і Беларуссю разважае ў гутарцы з А.Бельмі В.Быкаў — Беларусі патрэбнае кожнае сумленнае слова.

Змешчаны працяг «Уласна-ручных паказанняў Езавітава Барыса Канстанцінавіча», артыкулаў М.Беляўка «Тапаграфія знаходак манет і аздобаў», П.Урбана «Да пытання этнічнай прыналежнасці старажытных літвіноў», раздзелаў з кнігі С.Белай «Віленскія беларусы раскажваюць...», рамана М.Кавылы «З агню ды ў полымя», завяршэнне «Кароткага нарыса дзяржавы і права Беларусі» Я.Юхо.

М.Сташкевіч і Р.Платонаў у артыкуле «Прарыў у трагічную будучыню» /пачатак матэрыялу /узнаўляюць асобныя моманты дзейнасці БНР. У раздзеле «Далёкае і блізкае» А.Шукелойц раскажае пра свае сустрэчы з адным з пазтаў замежжа — «Некалькі штрыхоў да партрэта Анатоля Барозкі». М.Рэпкаў-Смаршчок прапануе згадкі «Крыху пра Язэпа Пушчу ды ягоныя «Лісты да сабакі».

А.Мальдзіс закранае некаторыя моманты работы Нацыянальнага навукова-асветніцкага цэнтра імя Ф.Скарыны — «Беларусы ў свеце». С.Белая раскажае пра паездку нашых замежных суродзічаў на Бацькаўшчыну — «Туды, дзе нашы карані».

Змястоўны заключны раздзел «З жыцця эміграцыі».

АНОНС

Вам, аматары мовы

Шэраг новых бібліяграфічных паказальнікаў для выпуску ў сёлетнім годзе падрыхтавана аддзелам навуковай бібліяграфіі Цэнтральнай навуковай бібліятэкі імя Якуба Коласа Акадэміі навук Беларусі. Сярод іх — «Беларускае мовазнаўства /1976 — 1985 гг./». Аналагічны паказальнік ужо выходзіў у 1980 годзе і ахапіў выданні, што з'явіліся раней. Цяпер жа ў яго ўключаны працы згаданага перыяду, прысвечаныя беларускай мове, а таксама дыялектныя і тлумачальныя слоўнікі, выданні фальклору, рэцэнзіі на кнігі па беларускай мовазнаўстве. Сістэматызаваны кнігі не толькі на беларускай, але і на рускай і ўкраінскай мовах. У паказальніку будзе спіс выкарыстаных крыніц і імяны паказальнік. Можна аформіць папярэдні заказ, звярнуўшыся на адрас: 220601, г.Мінск, вул.Сурганова, 15, Цэнтральная навуковая бібліятэка імя Я.Коласа Акадэміі навук Беларусі.

«...Збіраю рэшткі праўды»

8 і 9 мая на сцэне Рускага тэатра Беларусі адбудуцца маленькія гастролі берлінскага тэатра «Крэатур», — таго самага, які скалануў публіку і тэатральны спецыялістаў на «Балтыйскай тэатральнай вясне» ў 1992 годзе /фестываль прымала тады Гародня/. Спектакль «Крэма ўсходніх прыпраў» паводле Бруна Шульца ў рэжысуры Анджэя Ворана займеў самыя высокія мастацтвазнаўчыя ацэнкі.

«... Я паляк, славянін, нарадзіўся ў 50-ыя гады, выгадаваўся ў сацыялістычным лагерах ды каталіцкай Польшчы. Я не перажыў ні вайны, ні Асвенціма, я не знаёмы з перадаваёнай Польшчай і ейным аўрэйскім светам... Я магу толькі сабраць дакументы, рэшткі, каліўцы таго свету, якія для мяне існуюць ужо як гісторыя... Я збіраю рэшткі праўды і складаю з іх новую форму».

Да гэтай невялікай вытрымкі з інтэрв'ю Анджэя Ворана /часопіс «Тэатр», N 12, 1991/ застаецца дадаць, што на «Балтыйскай тэатральнай вясне» стварэнне Ворана — сцэнічнае і самую ідэю — крытыкі /а перадусім — Барыс Тух з Эстоніі/ назвалі «тэатрам увасобленай падсвядомасці», а ў сваім аглядзе «ЛіМ» звярнулі на свежасць ды адметнасць гэтага увасоблення.

Ж.Л.

На здымку: сцэна са спектакля «Крэма ўсходніх прыпраў».

Гэтага чалавека і сёння на Мёршчыне памятаюць, хоць прайшло ўжо больш 50-ці гадоў, як Язэп Малецкі ў апошні раз наведаў свой родны кут — ціхую вёсачку Якужы...

Малецкі належаў да таго, досыць распаўсюджанага ў нас на Беларусі, тыпу інтэлігента-адрэджэнца, якога Бог шчодро надзяліў разнастайнымі здольнасцямі і кіпучай энергіяй, ды не судзіў шчаслівае долі. Цяжкім і няпростым быў шлях заходнебеларускага юнака, які толькі дзякуючы ўласнай апантанасці ды дружкім ксяндзам-марыянам /у першую чаргу айцу Андрэю Цікоту/ змог набыць адукацыю і далучыцца да нацыянальна-вызваленчага руху. Па адукацыі Малецкі быў лекарам, па перакананнях жа — свядомым беларусам, настолькі адданым нацыянальнай справе, што не раз ахвяроўваў у яе імя сваімі асабістымі схільнасцямі і інтарэсамі.

У 1941 годзе яго выбіраюць першым намеснікам старшыні /старшыней быў праф.В.Іваноўскі/ Беларускага Нацыянальнага Камітэта ў Вільні, «які меў рэпрэзентаваць беларускія інтарэсы перад нямецкімі ўладамі». Хоць Я.Малецкі і не лічыў супрацоўніцтва з немцамі патрэбным і карысным, аднак жа мусіў супрацоўнічаць, у 1944 годзе нават становіцца намеснікам БЦР Вілейскае акругі.

Летам 1944 года ён пакінуў радзіму. Жыццёвы шлях яго скончыўся ў далёкай Аўстраліі. У 1976 годзе ў Таронта выйшла кніга ўспамінаў Я.Малецкага «Пад знакам Пагоні», якая ахоплівае перыяд з 1939 па 1944 гады. У гэтым творы аўтар падае шэраг цікавых, неацэнных звестак з тагачаснага палітычнага і культурнага жыцця, распавядае пра лёсы многіх змагароў за нацыянальную справу, імёны якіх сёння па розных прычынах невядомыя ці малавядомыя нам. У невялікай прадмоўцы аўтар зазначае: «Што апісаў у кніжцы, таго ў большыні быў сведкам, тое сам перажыў. Чаго ж не бачыў, тое запісана ад веры годных людзей. Калі пісаў, ніколі не мінаўся з праўдай, ці гэта будзе каму падабацца, ці не».

Прапаную ўвазе чытачоў «ЛіМа» некалькі старонак з кнігі «Пад знакам Пагоні». Мяркую, што яны і сёння /а мо асабліва сёння/ прачытаюцца з цікавасцю.

Галіна ТЫЧКА

Язэп МАЛЕЦКІ

ПАД ЗНАКАМ ПАГОНІ

Успаміны

Большавікі ў Вільні

Паміж 17 ды 25 верасня 1939 года большавікі, згодна з сваёй дамоўленасцю з Гітлерам, занялі землі Заходняе Беларусі. У дамовы з нацыстамі было сказана, што немцы забяруць Польшчу па Віслу, Саветы ж акупуюць тэрыторыю на ўсход ад Віслы. Вось таму, калі немцы былі ўжо даўно пад Варшавай ды ўжо набліжаліся й да Львова, 17 верасня Сталін даў загад убіць нож у спіну адступаючым польскім войскам.

Пакуль савецкая «тэхніка» разгарнулася, немцы перайшлі дамоўленую лінію падзелу дзяржавы ды накінулі большавікам другую лінію падзелу — па рацэ Буг. Вось гэтак дайшло да «вызвалення» Маскоўскай земляй Заходняе Беларусі ды Заходняй Украіны. Чырвонай Маскве гэтае «вызваленне» абшлось без большых стратаў. На беларускай тэрыторыі былі толькі невялікія баі ў раёне Горадні ды Вільні з польскімі вайсковымі групамі, што намагаліся адзіцца ў Летува.

Беларускае жыхарства прыняло большавіцкае «вызваленне» насцярожана. Шырока была вядомая жорсткая расправа Масквы з усім беларускім нацыянальна-культурным актывам, што ад гадоў дзесяці праводзілася ў БССР, расправа над былымі пасламі Грамады і клуба Змагання. Даходзілі чуткі й пра масавы партыйны тэрор над сялянствам, пра масавыя арышты, ссылкі ў канцэнтрацыйныя лагеры, расстрэлы беларускіх пісьменнікаў, навукоўцаў, настаўнікаў, беларускае інтэлігенцыі наогул.

Ды беларусы Заходняе Беларусі хоць і ведалі, што й ад новага пана цяжка спадзявацца нечага лепшага, не тварылі нейкіх антыбольшавіцкіх асяродкаў супраціву. За 20 гадоў у прыску польскае шавіністычнае палітыкі й нацыянальнага праследу яны былі моцна аслабленыя. Большавікоў не сустракалі з кветкамі, але з цікавасцю мацалі іх прымітыўную смярдзуючую вопратку, глядзелі на іх збяднелыя твары, на іх вайсковыя харчы з сущанай рыбы «облы», на брэзентавы, жалю годны, абутак. Наглядна можна было бачыць праўду народнае гаворкі: «Відаць пана па хлявах».

Пра настроі беларусаў здавалі сабе справу і большавікі. Яны ведалі, што асяродкам усяго беларускага палітычнага руху была старая сталіца Вялікага княства Літоўскага Вільня. І Вільню яны спачатку апавясцілі сталіцаю Заходняе Беларусі, мову беларускую прызналі за афіцыйную мову, выдавалі штодзённыя ды іншыя газеты палітычнага, арганізавалі беларускае школьніцтва, засноўвалі свае беларускія арганізацыі. Ды трывала гэта вельмі каротка, каля пяці тыдняў. Націскаючы на Летува ды іншыя балцкія краі, Масква зарыентавалася, што ў абставінах ваеннае завярхі на захадзе Еўропы ёй будзе нагода захапіць усю Прыбалтыку. Ведаючы прэтэнзіі летувісаў да Вільні, яна пасуліла, што перадасць ім Вільню з часткай Віленшчыны за цану згоды на заснаванне савецкіх вайсковых баз у Аліце ды Новай Вільні. Летувісы хутка сцямілі, што гэтая прапанова азначае, ды склалі пагаворку: «Вільнюс мусу, Летува русу» — «Вільня нашая — Летува руская».

Пра тактыку большавіцкіх валадароў акупаванае Вільні да беларусаў вымоўна сведчаць некаторыя канкрэтныя факты. Разам з рознымі іншымі мітынгамі ды зборкамі ў Вільні тады быў наладжаны й адуманы сход «беларускіх інтэлігентаў». З'явілася на сход каля 80 беларускіх дзеячаў на чале са старшыней Беларускага Навуковага Таварыства ды дырэктарам Беларускага Музея імя Івана Луцкевіча Антонам Луцкевічам, Вячаславам Багдановічам, Антонам Некандам-Трэпкам ды іншымі. Як хутка выявілася, была гэта настаўленая пастка.

Хутка пасля сходу органамі НКВД былі ў Вільні схопленыя вядучыя беларускія дзеячы, ды ў першую чаргу тыя, што былі на сходзе «беларускіх інтэлігентаў»: Антон Луцкевіч, Вячаслаў Багдановіч, Антон Неканда-Трэпка, Вінцэнт Грышкевіч, Макар Касцеевіч, Бусел, Самойла ды шмат іншых. Як адбываліся арышты паасобных беларускіх дзеячаў, уявіць сабе можна з прабегу арышту рэдактара «Беларускае крыніцы» Янкі Пазняка /паходле апавядання навокага сведкі інж. С.Нарушэвіча/.

А гадзіне 2 ночы перад домам Локець, 7 спынілася аўто НКВД, «чорны воран». Колькі энквэдзістаў, пад провадам маскоўскага габрэя, стуканчы ў дом, крычалі: «Хозяин отвори!» Янка Пазняк не адчыняў. Тады энквэдзісты сталі ламаць дзверы, але дубовыя дошкі не паддаваліся. Урэшце адзін з іх выпямаў у акне фортакчы ды ўлез у хату, з'едліва прыгаворваючы: «Ш, как здорова спит!» Пазняка паднялі на ногі, спраўдзілі дакументы, ды загадалі адзецца. У акружэнні заплаканай сям'і, жонкі ды дзяцей, ён адзеўся скорка. Тады яго пагналі ў грузавік. Янка Пазняк ніколі не вярнуўся. Былі чуткі, што недзе ў ліпені 1941 года яго, разам з групай беларускай інтэлігенцыі, большавікі расстралялі ля ракі Ульы. Гэтак загінуў апошні рэдактар «Беларускае крыніцы», адзін з верных сыноў беларускага народа.

22 кастрычніка 1939 года ў Вільню прыехалі начураныя, як п'еўні, летувіскія паліцыянты, і хто ўцалеў ад арыштаў, той застаўся ў жытвы. НКВД перад сваімых аходам грабіла што можна было грабіць, ды вывозіла на ўсход. Пасля выезду НКВД людзі памалу ды нясмела сталі паказвацца з сваіх сховішчаў. Вільня ўздыхнула свабоднай, але па ўсёй Заходняй Беларусі шалеў далей большавіцкі тэрор, цягнікі са зняволенымі імчаліся на ўсход.

Вільня тым часам пераходзіла ў рукі новых часовых валадароў, хоць, як прызнала сама Масква, места, як і яго наваколле, не было летувіскім. Старшыня народных камісараў і камісар замежных спраў СССР В.М.Молатаў у сваёй прамове перад Вярхоўным Саветам СССР 31 кастрычніка 1939 года заявіў: «Савецкі Саюз пайшоў на перадачу места Вільні Летувіскай рэспубліцы не таму, што ў ім пераважае летувіскае жыхарства. Не, у Вільні большыня жыхарства не летувіскае. Але савецкі ўрад лічыўся з гэтым, што места Вільня... павінна належаць Летуве, як места, з якім, з аднаго боку, звязанае гістарычнае мінулае летувіскае дзяржавы, а з другога — нацыянальныя спадзяванні летувіскага народа» /«Известия» ды «Правда» I.XI.1939/. Са сваім адыходам з

Вільні большавіцкі ўлады апарожнівалі турмы, забіралі ўсе годнае ўвагі з крамаў, прадпрыемстваў, музеяў, навуковых устаноў.

28 кастрычніка летувіскае паліцыя поўнасцю асадзіла места. Насіла яна сінія шынялі, чырвоныя адзнакі, з чырвонымі акалышкамі шапкі, ды гутарылі выключна па-жамойцку. Дзеля іх пацешнага выгляду ды незразумелай мовы віленчукі дасціпна празвалі іх «калакutasамі» — індыкамі. На другі дзень у Вільню ўвайшла брыгада летувіскага войска, а за імі спышаліся сотні «шаўлісаў», каб заняць цёплыя пасадкі.

Жамойцкія збройныя аддзелы ўвайшлі ў Вільню як чужыя ў чужы сабе горад. У месце тады не было й 2 працэнтаў летувіскага жыхарства й яно гублялася ў славянскім моры. Дзеля гэтага й іхняга войска ніхто не сустрэкаў, ніхто не вітаў. Новым акупантам места давялося ўсцяж насыпаць з Коўні ды іншых сваіх гарадоў транспарты летувіскага жыхарства, каб адміністрацыйна апанаваць падараваную ім Вільню. Гэтак было іх навезена больш 20 тысяч.

Хутка пайшлі новыя парадкі. Старых жыхароў, палякаў і беларусаў, выкідалі з гарадской управы, чыгункі, прадпрыемстваў і ўстаноў, школьніцтва, адміністрацыі. Іх месца займалі малапісьменныя наезнікі. Хутка яны павывешвалі свае шильды, пазмянялі назвы вуліц на свой пад. Зразу ўвялі жамойцкую мову ва ўсе ўрады і ўстановы. Цяпер Вільня стала нямой: усюды патрэбны былі перакладчык. Людзі наракалі, клялі, бунтаваліся, што не могуць згаварыцца ў сваім родным месце ў сваіх самых пільных жыццёвых справах.

Каб прыспешыць веда мовы новае ўлады, давялося арганізаваць адуманыя курсы ўва ўсіх раёнах места, куды ў прымуковым парадку заганялі кожнага, хто недзе трымаўся на нейкай працы. Каб апанаваць віленскія касцёлы — апрача касцёлаў св.Іаана і св.Казіміра, што ім пераказала курыя — яны тварылі шаўліскія ды студэнцкія баёўкі, падымалі бойкі ў Вострай Браме, у Катэдры ды іншых святыхах. Баёўкам заўсёды памагала паліцыя, якая хапала мужчын, жанчын і дзяцей, садзіла іх у турмы ды збівала. Падобны тэрор праводзіўся і па занятых жамойцамі мястэчках Віленшчыны. Гэткага здэклівага глуму нявіннага аўтаhtonнага жыхарства мне больш нідзе не давялося бачыць, хоць зведаў я паўсвета.

У гэтыя змрочныя дні Вільні беларускае грамадства места пачало аглядацца, для абароны сваёй правоў, на Беларускі Нацыянальны Камітэт, што мясціўся пры вуліцы Завальнай, 1. БНК — старая беларуская арганізацыя — ходаўся цяпер з новымі захопнікамі, каб аблегчыць долю сваіх суродзічаў. Беларусы жамойцы больш баяліся, чымся палякаў. Калі БНК звярнуўся да старшыні места Сташыса, які дружны з беларускімі дзеячамі ў часы польскае ўлады, ён цынічна сказаў: «Шляхі нашыя разышліся. Мы далялі свайго, дасталі Вільню, а вы ідзіце да свае мэты...» Гэтка была філасофія жамойцкага дзеяча, які, як і ўсе іншыя ягонія пабрацімцы, цешыўся са сталінскага падарунка беларускім Вільні.

Трэба было выявіць ды ўзяць на ўлік свядомы беларускі элемент у гэтым старым беларускім

месце. У памяшканні БНК пачалася рэгістрацыя беларусаў. Калі ў першым тыдні зарэгістравалася больш 5000 беларусаў, жамойцкія ўлады выклікалі да сябе старшыню БНК, інж. Адольфа Клімовіча, ды загадалі яму спыніць «варожую» дзейнасць. Пасля доўгіх перамоў наезнікі ўрэшце абяцалі, што не будуць выкідаць беларусаў з урадаў, прадпрыемстваў і ўстаноў места Вільні дзеля іхняй беларускасці. Нават абяцалі дазволіць беларускае школьніцтва. Ды гэта былі толькі абяцанкі. За кожную справу даводзілася, і ці мала, змагацца. Мне самому давялося абіваць парогі ў летувіскім міністэрстве культуры й асветы ў змаганні за беларускія школы.

А было гэтак. Дзякуючы няўтомным старанням а. Адама Станкевіча, А.Сакалавай, М.Анцукевіча і М.Пецокевіча за беларусамі ўдалося затрымаць стары будынак Віленскай Беларускай Гімназіі ды адчыніць колькі беларускіх пачатковых школ у Вільні й у Ашмяншчыне. Беларуская гімназія хутка скамплектавала 3 і 4 класы, кожны па 40 вучняў. Але, калі дзеля вялікага ліку кандыдатаў, дырэкцыя гімназіі хацела адкрыць паралельныя класы, летувісы, вдавочна, спалохаліся ды забаранілі прымаць у адзін клас больш як па 40 вучняў.

Жамойцкі шавінізм шалеў па ўсёй Вільні, супроць беларусаў асабліва. Жамойцы намагаліся захапіць Беларускаму Музею імя Івана Луцкевіча. Трывала доўгае й заўзятае змаганне. Беларусы не здаліся: музей застаўся ў іхніх руках.

Жамойцы да таго былі аслепленыя перадачай ім Сталіным Вільні, што прымалі пакорна штотаз новыя пасягненні Масквы на іхнюю «незалежнасць». Іхні прэм'ер Меркіс толькі ездзіў туды, каб падпісаць «босам» ўсёе Жамойці. Туды ў 1940 годзе пайшла першамайская дэманстрацыя супроць жамойцкай марыянеткі. Савецкія ваенныя базы разрасталіся да памераў шмат большых, чымся яны мелі быць паходле «дагаворанасці».

Гутарка з Айзікам Кучарам

У сакавіку 1941 года, разам з іншымі культурнымі дзеячамі БССР, Вільню наведаў і літаратурны крытык Алесь Айзік Кучар. З'явіўся ён насамперш у Беларускі Музей да Марыяна Пецокевіча, які тады быў дырэктарам музея, ды выказаў жаданне сустрэцца з беларускімі дзеячамі. Сустрэча адбылася ў маім памяшканні, на Кальварыйскай вуліцы. Былі прысутныя, апрача Кучара ды мяне, М.Пецокевіч, У.Казлоўшчыка, Ч.Будзька. Гутарка праходзіла ў атмасферы шчырай, бяспеднай.

Найперш мы хвалілі Кучара за ягоную стройную беларускую мову ды за працу на беларускую ніве, раўнууючы яго да Змітрака Бядулі. Я пры гэтым сказаў:

— Вы хоць і габрэйскага паходжання, але добра заслужылі для нас, беларусаў. Таму асаблівую чарку вып'ем за ваша здароўе!

Кучар не разгубіўся, падзякаваў, ды са свайго боку хваліў заходніх беларусаў за тое, што вытрывалі польскую акупацыю. Годныя ўвагі былі словы Кучара пад адрасам прысутнага У.Казлоўскага /Казлоўшчыка/. Сваю характарыстыку гэтага паэта-пісьменніка Кучар пачаў даволі дасціпна.

— Мы ў БССР пра Казлоўшчыка думалі як пра нейкага амерыканскага каўбоя, што абвешаны разбойнімі нажамі ды наганамі. А тут — вельмі сімпатычны чалавек. Мы крыху знаём вашу творчасць, яна даволі арыгінальная й цікавая, народная.

Казлоўшчык пасля гэтага чытаў свае паэтычныя, патрыятычнае тэматыкі, творы. Гэта яшчэ больш раззброіла большавіцкую насцярожанасць Кучара. Кучар тады звярнуўся да Казлоўшчыка з пытаннем, ці гэта ён быў аўтарам 12-ці антыгабрэйскіх пунктаў, якія былі надрукаваны ў нацыянал-сацыялістычным часопісе «Новы шлях»?

Казлоўшчык меў адвагу прызнацца:

— Так, гэта я, мая памылка.

— Ну й трэба ж было табе, такому сімпатычнаму чалавеку, пісаць такое бязглуздзе!

— Гэта быў «дух часу», які так падзеў на Казлоўшчыка, — падхапіў я, — бо ж у БССР тады ішоў глум над беларускім вызвольным рухам...

Кучар супакоіўся ды павярнуў гутарку на тое, каб Казлоўшчык уключыўся цяпер у савецкую рэчаіснасць, гэта значыць, каб стаў пісаць у большавіцкім духу.

Каб адварнуць увагу Кучара ад Казлоўшчыка, каб ён яго не трывожыў, у гутарку зноў умяшаўся я.

— Скажыце, калі ласка, як гэта сталася, што

вы не выратавалі Дубоўкі, Пушчы, Кляшторнага, Ігнатоўскага ды іншых ад арышту і загубы? Як беларусы пасля гэтага ўсяго маглі ставіцца да бальшавікоў?

— Ну, ведаеце, — збянтэжана адказаў Кучар, — кожная ўлада ёсць улада і яе трэба слухаць. Гэтыя пісьменнікі проста пайшлі насупраць савецкае ўлады, якая ім дала ўсё. Вазьміце таго Кляшторнага — дэкадэнт, п'яніца. Ён публічна з канарэйкай высмейваў савецкую ўладу. «Здохла канарка ў клетцы», — казаў ён. А што іншыя пісалі? Дык што можна было зрабіць у гэтых умовах?

Тут я кінуў яму пытанне:
— А як гэта давалі Янку Купалу да харакіры?
— Ведаеце, — адказаў Кучар, — ён буйны паэт, ён успрымае ўсё пачуццямі, быў усхваляваны. Тут непавінна ўлада, якая дала пісьменнікам і паэтам найдэзальнейшыя магчымасці, саарганізавала адуманы дом для беларускіх пісьменнікаў, дзе поўна выпіўкі, закускі, дзе па-людску можна правесці час, пагутарыць, дыскутаваць на розныя тэмы. Дык ці ж яны карысталіся гэтым дабрадзействам? Яны хаваліся ў глыбокія куткі, у падземелле, дзе іх гутарак ніхто іншы не мог бы пачуць. Ці ж савецкая ўлада ад гэтых не ведала? Ці яна магла талераваць гэта?

Як пасля на эміграцыі апісаў Мікола Куліковіч, удзельнік тагачасных падзей у БССР, толькі ў падземеллі была тады прыемай магчымасць выказацца, што яны напярэдзі думалі.

Вычувалася, што Кучар баіцца гаварыць шчыра, што ён толькі манеўруе, як вёрткі жанглер. Усведамляў ён і сам, што далейшая гутарка з намі бязматная, непажаданая, і ён яе спыніў, запрасіўшы нас на летувіскі балет, што тады выконваў у тэатры на Пагулянцы «Яўгена Анегіна».

Хутка мы былі ў ложы тэатра. Аркестр іграў, нямыя фігуры на сцэне выкручваліся ўва ўсе бакі. Прыкрае ўражанне рабіў танцор у ролі старога генерала, што няўкладна круціўся ля Таццяны, Казлоўшчык не мог больш глядзець на прымітывізм выканання, сказаў, што дрэнна чуецца, ды пакінуў тэатр. Мы дасядзелі да канца ды адвалі Азіка да гатэля «Жорж».

Другі прыход бальшавікоў да Вільні

Жамойцкая пацеха Вільняю доўга не трывала. 15 чэрвеня 1940 года збройныя сілы бальшавіцкае Масквы хлынулі на Прыбалтыку. За 24 гадзіны ўся Летува была ўжо савецкай. Супраціў Латвіі прадоўжыў яе існаванне на два толькі дні. Ранейшая жамойцкая прымаўка «Вільнюс мусу — Летува русу» — сталася сапраўднасцю.

Перад прыходам у Вільню бальшавікоў прэса падавала весткі аб нарастаючых падрыхтоўках Масквы да захопу Прыбалтыкі. Рабіліся бальшавіцкія правакіты, пісаліся «прагэсты» і пагрозы. Атмасфера была, як у катле. Хто толькі адчуваў небяспеку для свайго жыцця ад бальшавікоў, стараўся ўцякаць — у Скандынавію, Прусію, у акупаваную немцамі Польшчу. Асабліва шмат жамойцаў і беларусаў пераходзіла ў Генеральную Губерню.

Яшчэ на пачатку чэрвеня 1940 года адвакат Мікалай Шкялёнак ездзіў да Коўні ў нямецкі кансулат, дзе прадставіў спісак беларусаў, што знамераныя былі ўцякаць з Вільні перад бальшавіцкай небяспекай. Нямецкі консул згадзіўся прапусціць праз граніцу ў Нямецчыну асоб, што былі паддазеныя на спіску. Ды ў часе небяспекі, калі бальшавікі займалі Жамойць, да гэтае групы ўцекачоў далучыліся і іншыя беларусы, якіх на спіску не было. Іх нямецкая пагранічная ахова павярнула назад. Сярод іх быў і вядомы беларускі драматург Францішак Аляхновіч.

Ужо 17.6.1940 быў створаны бальшавіцкі ўрад Летуўскай ССР з караімам Палецкісам на чале. Вільня заставалася надалей вонках Беларускай ССР, ды так-і-так і тут панавала цяпер Масква. Колькі першых месяцаў бальшавікі сядзелі ў Вільні прыцішана. Хапалі толькі вялікіх шышак: пракурораў, суддзяў, міністраў, кіраўнікоў буйных арганізацый і прадпрыемстваў. Сярод іх і бургімістр Вільні Сташыс. Хадзілі чуткі, што падрыхтоўваюцца масавыя спіскі на выяз.

У месце наводзіліся савецкія парадкі. Праз колькі тыдняў усе крамы былі пустыя. Перад пякарнямі, малачарнямі і яткамі стаялі бясконцы чэргі. Напаўгалоднае жыхарства было нервовае, прыгнобленае, абдэртэе. На вуліцах прапала даўнейшая элеганцыя. Людзі недзе беглі, тоўпіліся, знікалі пры заходзе сонца з вуліц. Усе прадчувалі нарастаючы кашмар.

Жамойцкія нацыяналісты старту самастойнасці хацелі ратаваць сталінскай палітурай. Пад яе шуміху яны далей жамойцілі Вільню, апанавалі ўніверсітэт, камсамол, паліцыю, залезлі ў НКВД. Сваю адданасць лютай бальшавіцкай сталінскай дыктатуры яны

дэманстравалі пры ўсякіх нагодах, асабліва на кастрычніцкіх ды першамайскіх святкаваннях, калі танцавалі на вуліцах.

Сярод беларускага грамадства места наступіла зацішка. Трэба было выдатнейшым дзеячам шукаць выхад у абліччы жамойцкага наступу. Адзінымі беларускімі ўстановамі ў Вільні перыбылі: Беларуская Гімназія, Беларускі Музей ды пры прафсаюзным Доме культуры існаваў Беларускі Аддзел, што раней быў пры жамойцкай управе культуры. Галоўнымі рэпрэзэнтантамі беларускай культуры ў гэтым аддзеле былі хоры: П.Родзевіча, Мацвійца з Траецкага сабора ды жаночы квартал пад кіраўніцтвам В.Фёдаравай. Вось гэтыя хоры ў Вільні, хор жа Рыгора Шырмы ў іншых акругах Заходняй Беларусі фактычна рэпрэзэнтавалі і дэманстравалі беларускую вакальную культуру на землях Заходняй Беларусі.

Меркаванні пра канчатковы вынік вайны сярод беларусаў былі розныя. Адны спадзяваліся, што выйграюць дзяржавы Восі, іншыя, што Антанта з Амерыкай. Амаль ніхто не верыў, што Савецкая Расія.

Бальшавікі тым часам сваю ўладу ў Вільні замацавалі. Турмы былі запоўненыя зняволенымі. Тавары з крамаў прапалі. А за гэтым прыйшла даражыня. Чорны гандль шалеў. Людзі перасталі быць у гутарках адкрытымі і са сваімі знаёмымі, бо бальшавікі ўсюды насаджвалі агентаў. Па памяшканнях хадзіла процьма наведвальнікаў: адны мералі жыллёвую плошчу, каб каго-небудзь услыць, другія шацвалі падатак, іншыя шукалі беспрацоўных, яшчэ іншыя кантралявалі электрыку. Жыллёвая плошча была зведзена да 4 кв. м на галаву, харчовы недастатак стаўся катастрофічным.

У сваёй эканамічнай адсталасці бальшавікі ніяк не маглі наладзіць забеспячэнне жыхароў патрэбнымі прадуктамі і таварамі, а ў сваёй прапагандзе адначасна ўвесь час трубілі, быццам яны развязаў гаспадарчую праблему. Дзеля гэтага былі супроць харчовай рэгламентацыі. Для пануючай партыйнай клікі былі створаныя адуманыя крамы з таварамі па паніжаных цэнах ды па партыйным размеркавальніку. Усё ж іншае жыхарства ўважалася за няважнае. Яно забяспечвалася як нявольнікі, каб толькі не вымерла.

Вільня жыхарствам 240 000 за два гады вырасла ў места з лікам жыхароў 340 000, не лічычы дзiesiąткаў тысяч зняволеных па турмах. Усе працавалі намінальна 8 гадзін, плату ж даставалі мізэрную, каб можна было справіцца з патрэбамі сям'і. Адпачынку ніколі не было, бо ўвесь час зганялі людзей на мітынгі, сходы, курсы, дзе, як правіла, выступалі агітатары /у бальшавіцкай габрэйскага паходжання/, якія славілі бальшавіцкую сістэму як збаўленне для ўсіх народаў.

Часта на гэтыя сходы ці мітынгі агітатар прыходзіў з падрыхтаванай рэзалюцыяй, якую пры канцы працы тады вытэраў: «Ну, хто супраць?» Кожнаму было ясна, што настаўлялася пастка. Таму людзі маўчалі, або той ці іншы цынічна яшчэ падгукваў у часце Сталіна ды камуністычнае хеўры. Што ж ім было рабіць іншае?

Абарона нацыянальных правоў

Змаганне за нацыянальныя правы ў Вільні пры новай уладзе адбывалася доволі заўзята. Кожная нацыянальнасць намагалася здабыць сабе больш пазіцыі. Урэшце была прынятая рэзалюцыя, што на выўленне сваіх нацыянальных асаблівасцей маюць права пяць нацыянальнасцей: беларусы, палякі, жыды, расійцы ды жамойцы.

Беларусы стараліся выкарыстаць усе магчымасці, што вынікалі з гэтае пастановы. Ды ў гэтым нялёгка было дайсці да нейкага паразумення з летувіскімі шавіністамі ды маскоўскімі нацыяналістамі-камуністамі. Трэба прызнаць, што за правы беларусаў душой стаялі заўсёды выхадцы з Польшчы, вядомыя яшчэ пры польскай уладзе віленскія «лявіцаўцы» — Ендрыхоўскі, Дэмбінскі, Друтас, Жаромская і Дзвіжыцкі.

У выніку гэтых ходанняў М.Пяцюкевіч, Багушэўскі і я перанялі беларускую секцыю радыё /60 мінут на дзень/. Любін-Маеўскі, а. Коўш і Войцік занялі пасады ў адміністрацыі. На хвалу Любін-Маеўскага выпала правесці школьныя плебісцыты ў Вільні. Паводле гэтага плебісцыту вынікала, што: польскіх школ жадае 50 працэнтаў апытаных, расійскіх — 20, беларускіх — 12, жыдоўскіх — 10 і летувіскіх — 8 працэнтаў.

Гэта быў цікавы плебісцыт, за які ягонаму ініцыятару давалася пры немцах, праз варожую правакацыю, прыплаціць жыццём. Папярэдзі, вынікі плебісцыту не былі аб'ектыўна выява нацыянальных дачыненняў у Вільні, але больш паказнікам тагачасных у месце настрояў. Усё ж вынікала, што ў

другой палавіне 1940 года летувіская сіла лікам вырасла да 8 працэнтаў, ці была на 6 працэнтаў большаю, як у годзе 1939. Гэта паказвала, што жамойцы за гэты час наведлі ў месца 6 працэнтаў жыхарства.

Немалую ролю адыгрываў у эканамічных справах Вільні святар Коўш, як галоўны рахункавод цэнтральнага Віленскага банка. За гэта пазней яму давалася, па даносах летувіскіх агентаў, згінучь ад немцаў.

Выкарыстоўваючы тагачасныя магчымасці ў віленскім радыё, мы, ці бо вышэй названыя асобы, перадавалі не толькі бягучыя матэрыялы, але М.Пяцюкевіч чытаў лекцыі з беларускай этнаграфіі, я ж чытаў Багушэвічу «Дудку» і «Смык» ды ці мала твораў Янкі Купалы.

Гэта, вядома, не было даспадобы Маскве. Дзеля гэтага быў дадзены загад абмежаваць беларускую праграму. Мы пастанавілі бараціцца. Нашыя дэлегацыі хадзілі ад адной савецкай установы да другой, а таксама да жамойцкіх уладаў. Ніхто нічога пэўнага не адказаў. Урэшце наш сябра Багушэўскі нейк звязваў з маскоўскім палітруком, які кіраваў справамі культуры места Вільні. Між імі адбылася гэтая гутарка:

Багушэўскі: — Дазвольце, таварышч, прадставіцца — сатруднік беларускага сектара радыё Вільня.

Маскаль: — Слушаю!

Багушэўскі: — Таварышч! Камуністычная ўлада прынесла вызваленне ўсім працоўным, у гэтым ліку і беларусам. Навокама кіпіць і ўзімаецца культурнае жыццё, тым часам беларусам абмежаваны час у радыё да 15 мінут у дзень. Чаму беларускія работнікі не могуць мець роўнага права з іншымі?

Маскаль: — Кто вас прыслал да мяня? Багушэўскі: — Я сатруднік радыё, ізбран рабочымі...

Маскаль: — Ты панімаеш па-рускай? Багушэўскі: — Панімаю, я вучуся...

Маскаль: — То ступай домой і сядзі спакойна... Нечего здесь морочить голову!

Было ўсё ясна кожнаму. Расійскія перадачы з Масквы павялічыліся ў віленскім радыё непамёрна. Якое магло быць раўнанне беларускіх працоўных да расійскіх, мужыка да пана?

Звужалі таксама беларускае школьніцтва, не зважаючы на намаганні Караля, Тышкевіча і Анцукевіча. Расійскае ж школьніцтва ўвесь час разбудовывалася.

У гэтых умовах беларусам трэба было пранікаць усюды, дзе толькі было магчыма, каб бараціцца нацыянальнае інтарэсы беларускага жыхарства Вільні. Дзеля гэтага таго ці іншага беларуса, які быццам супрацоўнічаў з бальшавікамі, нельга вінаваціць у калабарачыі. Даводзілася ж выдзіраць ад бальшавікоў самыя элементарныя, здавалася б, правы беларускага жыхара места. І трэба сказаць, што ў вельмі цяжкіх умовах віленская інтэлігенцыя няблага тады справілася са сваім гістарычным заданнем.

Падобна як у Вільні, бальшавіцка-расійская ўлада трактвала беларусаў ды іхнія нацыянальныя патрэбы і на іншых новазанятых ёю беларускіх землях. Добрую інфармацыю мне пра гэта прыслаў мой сябра А.С., што жыве цяпер у Аўстраліі. Падаю яе тут даслоўна:

«Цябе цікавіць, як аднеслася беларуская інтэлігенцыя да савецкай улады ў 1939 годзе? Пастараюся адказаць у кароткіх словах.

Прыход чырвонай арміі 17 верасня 1939 года быў для беларускага насельніцтва Заходняй Беларусі наогул нечаканым. Ніхто не спадзяваўся, што польскія мілітарысты і палітыкі, якія хлестка стукалі абцасамі ды вёртка вымахвалі «шабэлькай», так хуценька разбягучца, быццам пацукі, перад бальшавікамі, тым больш, што шмат якія памяталі падзеі дваццятых гадоў.

Беларуская інтэлігенцыя таксама не была падрыхтаваная. То ж ведама, што ўся яна была ў той ці іншы спосаб праследаваная польскай бяспекай, заганяная ў канцэт у Бярозе Картузскай, у турмы. Асабліва перад самай вайной 1939 года вялікі быў наскок польскай адміністрацыі на знатнейшых, і яны былі ізаляваныя.

Крах польскай дзяржавы ў жорнах гітлераўска-бальшавіцкай змовы быў маланкавы, не было часу на роздум, сустрэчы, падрыхтоўку. Шмат інтэлігенцыі апынулася ў нямецкім палоне, як жаўнеры і афіцэры польскае арміі, іншыя гуртаваліся ў Беларускіх

Камітэтах у Польшчы пад нямецкай акупацыяй, у Берліне. У Заходняй Беларусі, далучанай на БССР, ацалелая з беларускай інтэлігенцыі ўключыліся ў супрацоўніцтва з бальшавіцкімі ўладамі з думкай разгарнуць працу хаця б у беларускім школьніцтве.

Савецкая ўлада ў Заходняй Беларусі фактычна не мела на кім аперцыя. Яна арыштоўвала і вывозіла ўсюкі элемент, які супрацоўнічаў з польскімі ўладамі. Не мела яна таксама даверу да беларускіх грамадаўцаў і сяброў КПЗБ, бо з загада Сталіна ў 1938 годзе Камуністычная партыя Польшчы і Камуністычная партыя Заходняй Беларусі былі развязаныя, як выйшаўшыя з-пад маскоўскага кантролю, ды яе сябры ўзятыя на чорны спісак, як людзі, што падлягаюць следству савецкіх органаў, як «ворагі народа». Некаторыя маласведомыя беларускія камуністы з КПЗБ, што думалі цяпер прыпадабацца Маскве ды паклікаліся на свае сяброўства ў падпольных бальшавіцкіх арганізацыях Заходняе Беларусі, былі арыштаваныя ды сваю кар'еру скончылі ў Салаўках, на Калыме ці ў іншых месцах зняволення.

Вось чаму бальшавікі сталі выкарыстоўваць беларускую інтэлігенцыю чыста нацыянальных поглядаў, асабліва ў школьніцтве, дзе ім не хапала сваіх людзей. Мінск прыслаў толькі сваіх «культуртрэгераў», кіраўнікоў вышэйшай школьнай адміністрацыі. Для прыкладу ўспомню абласны сход настаўнікаў у Наваградку ў лістападзе 1939 года пад кіраўніцтвам гэтакага «культуртрэгера», школьнага інспектара Гутарцовай.

Сход адкрыў першы абласны сакратар партыі Рамашкоў, які на расійскай мове трубадурыў пра магутнасць чырвонай арміі, якая нас «асвабодзіла». Мову сваю партыйны шэйх скончыў славаслоўем у часце чырованае арміі й Сталіна. Потым прамаўлялі іншыя партыйныя тузы, давалі слова мясцовым беларусам на «паджыку» за вызваленне. Урэшце ўспылі на трыбуну Гутарцову, што мела гаварыць аб школьніцтве. Але й яна доўга малала аб савецкай упадзе й канстытуцыі, аб «радасным і культурным» жыцці ў Саветах. А калі стомленыя слухачы пачалі крычаць «бліжэй да тэмы», яна прапусціла колькі бачын свае пісаніны ды пачала чытаць пра школьніцтва ў такіх жа напышаных і беззмязтоўных словах, як і аб прыходзе савецкай улады.

Каб змусіць Гутарцову пакінуць бальшавіцкія тырады ў расійскай мове, зала пачала грывеца: «Гаварце па-беларуску! Па-беларуску!» Тады Гутарцова сціхла. Вытварылася канстэрнацыя. Змоўкла і зала. Бальшавіцкія тузы не мелі аргументаў на гэты супраціў настаўніцкай масы. Дык падняўся першы сакратар партыі ды стаў шаптацца з Гутарцовай і сябрамі прэзідыі. Пасля гэтага Гутарцова ўжо налята пераклада-ла сваю чытанне на беларускую мову.

Але якая там была беларуская мова! Мы чулі нейкі расійска-беларускі жаргон, якога нават цяжка прывуказаць. Зала паўгалосна хіхкала, як Гутарцова пыкала, кашляла, шукала слоў, каб перадаць расійскі змест свае пісаніны, як наогул губляла ўсякі змест. Яна чырванела й бляднела, губы трэсліся, і відэць было, як кропілі халоднага поту сцякалі па яе немаладым твары.

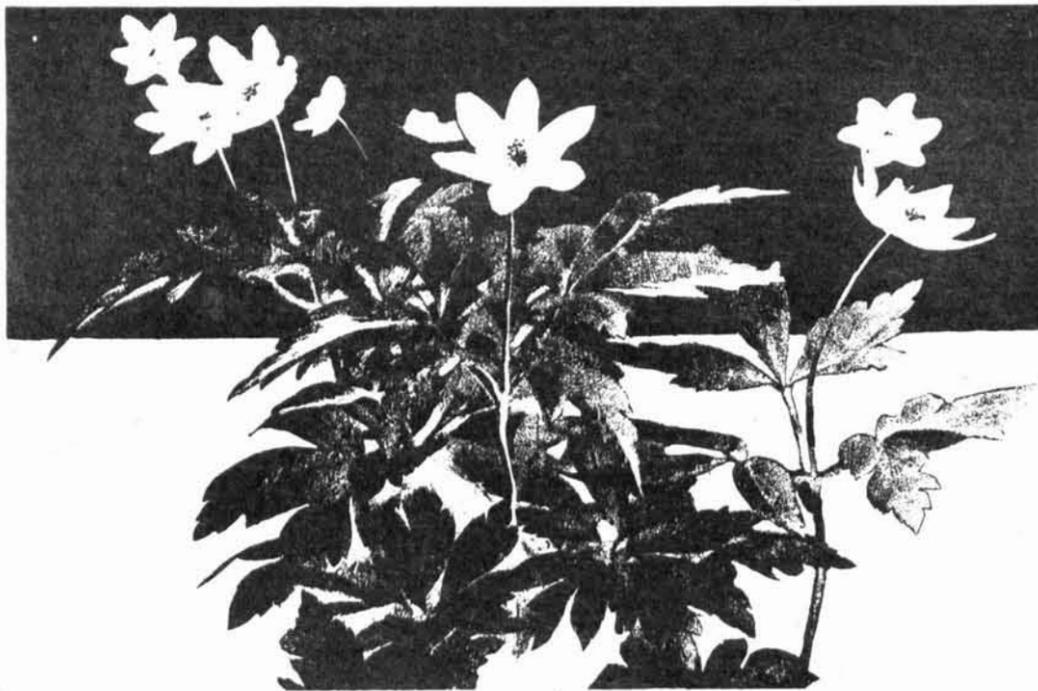
Тады партыйны тузы, ратуючы цяжкую сітуацыю, абвясціў перапынак. Ён быў патрэбны саветчыкам выклікаць органы бяспекі, якія зараз жа з'явіліся. Агенты ў цывільнай вопратцы змяшаліся з настаўніцкай масай, а на вуліцы стаялі энкаведзісцыя аўто з рэзервамі.

Пасля перапынку Гутарцова зноў з'явілася за трыбунай. Яна цяпер сказала, што будзе прадаўжаць свой даклад па-расійску, бо тут яе хіба ўсё разумеюць, а ёй самой лягчэй гаварыць па-расійску. Сенатар Рагуля зморшчыўся, галава Чатыркі бязвольна апала ўніз, іншыя з цынічнымі мінамі глядзелі, што будзе далей.

Хутка зала парвала наогул кантакт з Гутарцовай. Настаўнікі глядзелі ў вокны, пераэтпталіся між сабою. Заўважыла гэта й Гутарцова, дык даволі хутка скончыла свой даклад. Там-сям нехта пляскаў у далоні /магчыма, агенты/, а маса прыгнобленая пачала разыходзіцца. Усе зразумелі, што пад маскай камунізму прыйшоў маскоўскі шавінізм, які глуміў Беларусь перад рэвалюцыяй, пры царах. Нехта, развітваючыся са сваім сябрам, трапна сказаў: «Адзін акупант заняў месца другога!»

Калектыву тыднёвіка «Літаратура і мастацтва» выказвае глыбокае спачуванне рэдактару аддзела музыкі Святлане Берасцень у сувязі з вялікім горам — смерцю БАЦЬКІ.
Беларуская акадэмія мастацтваў выказвае глыбокае спачуванне загадчыку кафедры рэжысуры Забалу Уладзіміру Паўлавічу з прычыны смерці МАЦІ.
Саюз пісьменнікаў Беларусі выказвае глыбокае спачуванне пісьменніку Уладзіміру Мархелю з прычыны напатаўшага яго гора — смерці МАЦІ.
Саюз пісьменнікаў Беларусі смуткуе з прычыны заўчаснай смерці літаратара, былога супрацоўніка Бюро прапаганды мастацкай літаратуры СПБ БАРОДЗІЧА Віктара Сідаравіча і выказвае спачуванне сям'і нябожчыка.

РАДАЎНІЦЫ СЬВЕТЛЫ ЎСПАМІН

З давён - даўна Дзень памінаньня ў памяці людской...
Кветкі й сьвечкі наўкола. Думка сягае ў стагоддзі.
Неба й зямля да душы прамаўляюць, да дум чалавека.
Чаго ты прыйшоў у сьвет гэты, які сьлед пакінеш?..

Гукі ўваскрэснуць ды й зноў заміраюць.
Толькі сьпеў жаўрукоў у паднябесьсі...

Выйдзі паслухаць на Радаўніцу зямлю й нябёсы.
Сэрцам адчуеш, што побач мінулае й будучае.
Што памяць продкаў у табе жывая.

А наш прыпынак, наша збаўленьне ў Ім, Адзіным,
хто стварыў зямлю й нябёсы і ўсё, што ў іх.

Dainova

ЗАСНАВАЛЬНІКІ:

САЮЗ
ПІСЬМЕННІКАЎ
БЕЛАРУСІ
І МІНІСТЭРСТВА
КУЛЬТУРЫ
РЭСПУБЛІКІ
БЕЛАРУСЬ

ВЫХОДЗІЦЬ З 1932 ГОДА

ГАЗЕТУ РЭДАГАВАЛІ:

Х.ДУНЕЦ	(1932-35)
І.ГУРСКІ	(1935-41)
А.КУЛЯШОЎ	(1945-46)
М.ГОРЦАЎ	(1947-49)
П.КАВАЛЁЎ	(1949-50)
В.ВІТКА	(1951-57)
М.ТКАЧОЎ	(1957-59)
Я.ШАРАХОЎСКІ	(1959-61)
Н.ПАШКЕВІЧ	(1961-69)
Л.ПРОКША	(1969-72)
Х.ЖЫЧКА	(1972-76)
А.АСІПЕНКА	(1976-80)
А.ЖУК	(1980-86)
А.ВЯРЦІНСКІ	(1986-90)

Галоўны рэдактар
Мікола ГІЛЬ

РЭДАКЦЫЙНАЯ РАДА:

Святлана БЕРАСЦЕНЬ,
Андрэй ГАНЧАРОЎ
(нам. галоўнага
рэдактара),
Юрась ЗАЛОСКА,
Міхась ЗАМСКІ,
Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ,
Барыс ПЯТРОВІЧ
(адказны сакратар),
Юрась СВІРКА

АДРАС РЭДАКЦЫІ:
220600, ГСП, Мінск,
вул. Захарава, 19.

Тэлефоны: прыёмная
рэдакцыі -- 33-24-61;
намеснік галоўнага
рэдактара -- 33-25-25;
адказны сакратар --
33-19-85;

аддзелы: публіцыстыкі
-- 33-25-25, пісьмаў і
грамадскай думкі --
33-19-85, літаратурнага
жыцця -- 33-24-62,
крытыкі і бібліяграфіі --
33-22-04, паэзіі і
прозы -- 33-22-04,
музыкі -- 33-21-53,
тэатра, кіно і тэлеба-
чання -- 33-21-53,
выяўленчага мастацтва
і аховы помнікаў --
33-24-62,
навін -- 33-19-85,
мастацкага афармлен-
ня -- 33-24-62;
фотакарэспандэнт --
33-24-62; бухгалтэрыя
-- 26-86-40.

Пры перадруку просьба
спасылацца на "ЛіМ".
Рукапісаў рэдакцыя не
вяртае і не рэцэнзуе.

Паэзія рэдакцыі можа
не супадаць з думкамі і
меркаваннямі аўтараў
публікацыі.

Выходзіць раз на тыдзень
па пятніцах

Друкарня
"Беларускі Дом друку"

Індэкс 63856. Тыраж 15.000.
Нумар падпісаны 22.04.1993 г.

П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12